

Σχολή Επιστημών Υγείας και Πρόνοιας

Τμήμα Βιοϊατρικών Επιστημών

Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών

Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία

Παιδαγωγικό τμήμα

Διδρυματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

Παιδαγωγική μέσω Καινοτόμων Τεχνολογιών και Βιοϊατρικών Προσεγγίσεων

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η Μουσική και η συμβολή της στη ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη βρεφών και νηπίων

ΕΥΛΑΒΙΑ ΜΑΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ

ΑΜ:18041

ΟΝΟΜΑ ΕΙΣΗΓΗΤΗ

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΦΩΤΗ

ΑΘΗΝΑ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2022

Faculty of Health and Caring Professions
Department of Biomedical Sciences
Faculty of Administrative, Financial and Social Sciences
Department of Early Childhood Education and Care

Department of Pedagogy

Inter-Institutional Post Graduate Program
Pedagogy through innovative Technologies and Biomedical approaches

DIPLOMA THESIS

Music and its contribution to the psycho-emotional development of infants and toddlers

EVLAVIA MARAGKOUDAKI
18041

SUPERVISOR
PARASKEVI FOTI

ATHENS FEBRUARY 2022

Σχολή Επιστημών Υγείας και Πρόνοιας

Τμήμα Βιοϊατρικών Επιστημών

Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών

Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία

Παιδαγωγικό τμήμα

Διδρυματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

Παιδαγωγική μέσω Καινοτόμων Τεχνολογιών και Βιοϊατρικών Προσεγγίσεων

Η Μουσική και η συμβολή της στη ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη βρεφών και νηπίων

ΕΙΣΗΓΗΤΕΣ ΚΑΙ ΜΕΛΗ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ: ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΦΩΤΗ

ΕΥΣΤΑΘΙΑ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

Η μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία εξετάστηκε επιτυχώς από την κάτωθι Εξεταστική Επιτροπή:

A/α	ΟΝΟΜΑ ΕΠΩΝΥΜΟ	ΒΑΘΜΙΔΑ/ΙΔΙΟΤΗΤΑ	ΨΗΦΙΑΚΗ ΥΠΟΓΡΑΦΗ
	ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΦΩΤΗ	«Δρ.» (Διδάκτωρ) Εκπαιδευτικός	
	ΕΥΣΤΑΘΙΑ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ	Καθηγήτρια Τμήματος Βιοϊατρικών Επιστημών Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής	

Δήλωση συγγραφέα μεταπτυχιακής εργασίας

Η κάτωθι υπογεγραμμένη Μαραγκουδάκη Ευλαβία του Δημητρίου με αριθμό μητρώου 18041 φοιτήτρια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Παιδαγωγική μέσω Καινοτόμων Τεχνολογιών και Βιοϊατρικών Προσεγγίσεων των Τμημάτων Βιοϊατρικών Επιστημών/ Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία/Παιδαγωγική τμήμα των Σχολών Επιστημών Υγείας και Πρόνοια της Σχολής Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, δηλώνω ότι:

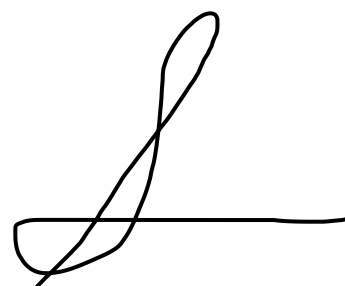
«Είμαι συγγραφέας αυτής της μεταπτυχιακής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος.

Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Επιθυμώ την απαγόρευση πρόσβασης στο πλήρες κείμενο της εργασίας μου μέχρι 6 μήνες και έπειτα από αίτηση μου στη Βιβλιοθήκη και έγκριση του επιβλέποντα καθηγητή.

Η Δηλούσα

Μαραγκουδάκη Ευλαβία

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές ευχαριστίες μου στην επιβλέπουσα καθηγήτρια μου κα Παρασκευή Φώτη για την υποστήριξη με τις πολύτιμες συμβουλές της στην εκπόνηση της Διπλωματικής μου Εργασίας.

Επίσης, οφείλω πολλές ευχαριστίες στους Καθηγητές - Διδάσκοντες του ΠΜΣ για την πολύπλευρη και ολοκληρωμένη συμβολή τους στην ακαδημαϊκή μου εκπαίδευση.

Αφιερώσεις

Αυτή η Διπλωματική εργασία αφιερώνεται με πολλή αγάπη στην οικογένεια μου για την αμέριστη συμπαράσταση, κατανόηση και ψυχολογική καθοδήγηση στα μονοπάτια της αέναης πνευματικής περιπλάνησης μέχρι την αυτοπραγμάτωση μου.

Περίληψη

Καθίσταται αναντίρρητο δεδομένο πως η μουσική γεννήθηκε σε ταυτόχρονη εξέλιξη και εκφορά με τα πρώτα βήματα του ανθρώπου στον πλανήτη, προλειαινοντας το έδαφος με τους ηχητικούς φθόγγους της για την μετατροπή των άναρθρων κραυγών του πρωτόγονου ανθρώπου σε έναρθρο λόγο. Ειδικότερα, ο άνθρωπος με έμφυτα τα μουσικά ανακλαστικά και αισθητήρια επιδόθηκε στο διαχωρισμό των απανταχού φυσικών ήχων, τους οποίους μπήκε στη διαδικασία να αναπαράγει και να μετασηματίζει ευρηματικά ως τον λεγόμενο μουσικό λόγο. Και αυτό γιατί ο έναρθρος λόγος υπό την μορφή του κατεξοχήν ηχητικού μέσου αδυνατεί να αποδώσει τα μέγιστα στο ευρύτερο φάσμα των συνιστωσών αποχρώσεων των πάσης φύσεως συναισθημάτων και ενδόμυχων σκέψεων του ανθρώπου.

Υπό αυτό το πρίσμα, σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να ανιχνεύσει το έρεισμα της μουσικής στην ανάπτυξη των ψυχοσυναισθηματικών παραμέτρων βρεφών και νηπίων και κατά πόσο ή πώς μπορεί να συμβάλλει ουσιαστικά στην δόμηση της ψυχοσυναισθηματικής αυτοπραγμάτωσης τους. Ενίσχυση της δημιουργικής αποτύπωσης του λόγου προτρέποντας emphatically το παιδί να χρησιμοποιήσει την δική του φωνή για να εκφραστεί, να καλλιεργήσει διαπροσωπικές σχέσεις και να επικοινωνήσει (λεκτικά ή μη) αποσκοπώντας σε μια εξωστρεφή κοινωνική συμπεριφορά καθώς και εσωτερική ασφάλεια συγκαταλέγονται στους συντελεστές εκείνους που υπερθεματίζουν την ώθηση της μουσικής στη διαμόρφωση του ψυχοσυναισθηματικού γίνεσθαι του παιδιού. Γλαφυρή σκιαγραφείται η περιγραφή του Borges : *«Κάποιος άνθρωπος βάζει σκοπό της ζωής του να ζωγραφίσει τον κόσμο. Χρόνια ολόκληρα γεμίζει μια επιφάνεια με επαρχίες, βασιλεια, βουνά, κόλπους καράβια, νησιά, ψάρια, σπίτια, εργαλεία, άστρα, άλογα και ανθρώπους. Λίγο πριν πεθάνει ανακαλύπτει ότι αυτός ο υπομονετικός λαβύρινθος των γραμμών σχηματίζει την αυτοπροσωπογραφία του».*

Λέξεις κλειδιά: Εγκέφαλος, μουσική αγωγή, συναισθηματική νοημοσύνη, ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη βρεφών-νηπίων

Abstract

It becomes an undeniable fact that music was born in simultaneous evolution and expression with the first steps of man on the planet, paving the way with its sonic sounds for the transformation of the inarticulate cries of primitive man into a moral discourse.

In particular, man with innate musical reflexes and sensory ones engaged in the separation of natural sounds everywhere, which he entered the process of reproducing and transforming inventively as the so-called musical discourse. This is because the articulated discourse in the form of the sound medium par excellence is unable to perform greatly in the widest range of the constituent shades of all kinds of emotions and innermost thoughts of man.

In this light, the purpose of this present thesis is to detect the basis of music in the development of psycho-emotional parameters of infants and toddlers and whether or how it can contribute substantially to the structuring of their psycho-emotional self-realization. Enhancing the creative imprinting of speech by emphatically urging the child to use his own voice to express himself, to cultivate interpersonal relationships and to communicate (verbally or not) aiming at an extroverted social behavior as well as internal security are among those contributors who support the impetus of music in the formation of the child's psycho-emotional becoming. Borges' description is vividly outlined: "*A man sets his life's purpose to paint the world. For years it fills a surface with provinces, kingdoms, mountains, bays, ships, islands, fish, houses, tools, stars, horses and people. Just before he dies, he discovers that this patient labyrinth of lines forms his self-portrait.*"

Keywords: Brain, music education, emotional intelligence, psycho-emotional development of infants-toddlers

Περιεχόμενα

Δήλωση συγγραφέα μεταπτυχιακής εργασίας.....	iv
Ευχαριστίες.....	v
Αφιέρωσεις.....	vi
Περίληψη.....	vii
Abstract	ix
Πρόλογος	1
Κεφάλαιο 1	3
<u>Μουσική στην αρχαία Ελλάδα</u>	3
Εισαγωγή	3
1.1 Ιστορική ανασκόπηση της μουσικής στην αρχαία Ελλάδα.....	3
1.2 Πλάτων	5
1.3 Αριστοτέλης.....	7
1.4 Πυθαγόρειοι φιλόσοφοι	10
Συμπεράσματα 1ου κεφαλαίου	12
Κεφάλαιο 2	13
<u>Εγκέφαλος.....</u>	13
Εισαγωγή	13
2.1 Δομή εγκεφάλου-Ανατομία.....	14
2.2 Ανάπτυξη εγκεφάλου	17
2.3 Μεταχιμιακό σύστημα- κέντρο επεξεργασίας συναισθημάτων	19
2.3.1 Ιππόκαμπος	20
2.3.2 Αμυγδαλή ή αμυγδαλοειδής πυρήνας.....	21
2.4 Ανάπτυξη ακουστικού μηχανισμού και μουσική.....	22
Συμπεράσματα 2 ^{ου} κεφαλαίου.....	23
<u>Προσωπικότητα παιδιού και πρώτη παιδική ηλικία</u>	25
Εισαγωγή	25
3.1 Γνωρίσματα της προσωπικότητας του παιδιού	26

3.2 Τομείς ανάπτυξης του παιδιού	30
3.3 Παράγοντες ανάπτυξης του παιδιού	42
3.4. Μουσική ανάπτυξη του παιδιού	45
Πίνακας 3.4 - Η ανάπτυξη δεξιοτήτων στη μουσική (Duffy, 1998).....	48
Συμπεράσματα 3 ^{ου} κεφαλαίου.....	48
Κεφάλαιο 4	49
<u>Ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη παιδιού και μουσική.....</u>	49
Εισαγωγή	49
4.1 Θεωρίες για τη σύνδεση μουσικής και συναισθημάτων	50
4.1.1 Υποστηρικτές της θεωρίας για τη μη πρόσμειξη της μουσικής στην εκδήλωση συναισθημάτων.....	51
4.1.2 Υποστηρικτές της θεωρίας για την σύζευξη της μουσικής στην έκφραση συναισθημάτων.....	53
4.2 Μουσική και συναισθήματα	54
4.3 Ψυχοσυναισθηματική αγωγή του παιδιού	58
4.4 Μουσική και ψυχοσυναισθηματική αγωγή του παιδιού	61
4.5 Μουσική και συναισθηματική νοημοσύνη.....	63
4.6 Ψυχοσυναισθηματική αγωγή και δημιουργικότητα του παιδιού	69
Συμπεράσματα 4 ^{ου} κεφαλαίου.....	72
Κεφάλαιο 5	74
<u>Επίλογος-προτάσεις.....</u>	74
Αναφορές.....	76
References	77
Ηλεκτρονικές πηγές.....	80

Πρόλογος

Μουσική ή αλλιώς ντο, ρε, μι, φα, σολ, λα, σι. Επτά νότες (ή φθογγόσημα) που φαντάζουν απλώς στοιχισμένες σε ένα πεντάγραμμα με το κλειδί του Σολ. Ανακύπτει όμως τόσο αυτονόητα αποδιδόμενη η σημασιολογία της μουσικής για την ζωή του ανθρώπου; Πόσο εύκολο ή πιθανό είναι να διανοηθεί ο άνθρωπος μια στιγμή στη ζωή του χωρίς να ακούσει τον παραμικρό ήχο (φυσικό και μη) ή έστω τον ρυθμό από ένα ξεχασμένο τραγούδι στο ραδιόφωνο; Τα πάντα στη ζωή του ανθρώπου παράγουν και εκπέμπουν ήχο, καθώς όλα είναι ήχος. Η φωνή, το αντιστάθμισμα της αναπνοής του ανθρώπου, οι παύσεις στον λόγο του, οι καρδιακοί σφυγμοί, το ηχώχρωμα, η διάταξη του τόνου, της άρθρωσης και του ύφους που προφέρει τις λέξεις χαρακτηρίζονται από ηχητική μουσικότητα που διαβιβάζεται με τρόπο φυσικό από τον άνθρωπο για τον άνθρωπο.

Από απαρχές της ανθρώπινης ιστορίας, η μουσική αδιαμφισβήτητα κατέχει την θέση του ενωτικού και συνδετικού κρίκου μεταξύ λαών και εθνοτήτων απαλλαγμένου από διακρίσεις συνόρων, οικονομικού επιπέδου, θρησκείας, καταγωγής, κοινωνικών στρωμάτων και πολιτισμικού κεφαλαίου (Cultural Capital ή αντικειμενική γνώση τεχνών-πολιτισμού, ευρύτερη παιδεία, άνεση στη χρήση του λόγου με το αρμόζον λεξιλόγιο, πολιτισμικές προτιμήσεις-δεξιότητες, τεχνογνωσία, αρτιότητα να διακρίνει κανείς το θετικό από το αρνητικό). Η μουσική σχηματίζει στα χέρια του ανθρώπου το εργαλείο εκείνο για να «χτίσει» την δήλωση της αγωνίας, του φόβου, της απογοήτευσης, της χαράς, της οργής, του έρωτα, της λύπης, της απώλειας ή του άκρατου ενθουσιασμού και να γίνει κατανοητός για αυτές χωρίς να εκτίθεται στον κίνδυνο χλευασμού, κριτικής ή/και απόρριψης. Ο Πλάτων αποκαλεί την μουσική «γλώσσα της ψυχής», την οποία δύνανται να χειριστούν μικροί, μεγάλοι, νέοι και γέροι σε όλα τα μήκη και πλάτη της υφηλίου αποκωδικοποιώντας, μεταφράζοντας και γνωστοποιώντας κάθε βίωμα, άποψη, εμπειρία και κατάσταση που επισκιάζει την ψυχοσύνθεσή τους. Ακόμα και στην περίπτωση που η μητρική γλώσσα του ανθρώπου υστερεί για τον οποιονδήποτε λόγο να επιτελέσει την λειτουργία της, είναι υπό εξαφάνιση ή έστω μικρής αποτελεσματικότητας και ωφελιμότητας ως προς την διατύπωση συναισθημάτων και σκέψεων, η ευγλωττία της μουσικής διευκολύνει την μετάδοσή τους. Όπως επισήμανε ο Βρετανός εθνομουσικολόγος και κοινωνικός ανθρωπολόγος Blacking (1973:7) : «Υπάρχει τόσο

πολλή μουσική στον κόσμο που πολύ λογικά υποθέτει κανείς ότι αυτή όπως η γλώσσα και πιθανώς η θρησκεία είναι καθορισμένα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του ανθρώπου. Βασικές φυσιολογικές και γνωστικές διαδικασίες που δημιουργούν μουσική σύνθεση και απόδοση ενδέχεται να είναι γενετικά κληρονομικές και ως εκ τούτου να υπάρχουν σχεδόν σε όλους τους ανθρώπους».

Σε όλες τις εποχές και όλους τους πολιτισμούς το ιδεώδες της μουσικής, βασιζόμενο στην πρόωρη ανάπτυξη της ακοής συγκριτικά με τις υπόλοιπες αισθήσεις του ανθρώπου, καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την αντίληψή του για τον εξωτερικό κόσμο, διαλαμβάνεται σε μέσο κατανόησης, αποδοχής και παραδοχής του εαυτού του και περαιτέρω συσχέτισης με το περιβάλλον γύρω του εκτός των τειχών του οικείου μικρόκοσμου που είθισται να ανυψώνει, με σκοπό την κατάκτηση της ψυχοσυναισθηματικής, κοινωνικής αρμονίας και τάξης (Μαντζίκος, 2005:73-74). Αυτό σημαίνει πως η μουσική συνιστά παιδαγωγικό έρμα, κατάλληλο για την ολόπλευρη και ολοκληρωμένη ανάπτυξη της προσωπικότητας του ανθρώπου με σύμμορφη τόνωση, παγίωση και ανέλιξη του ψυχικού του κόσμου από την πληθώρα της δημιουργικής και εύσημης βίωσης, άμβλυνσης, απαλοιφής ή αποσυμπίεσης των όποιων αναγκών, φιλοδοξιών, επιθυμιών και συναισθημάτων

Κεφάλαιο 1

Μουσική στην αρχαία Ελλάδα

Εισαγωγή

Το κεφάλαιο αυτό αποτελείται από τρεις ενότητες. Στην πρώτη ενότητα θα προσεγγίσουμε την ιστορική διαδρομή της μουσικής στην αρχαία Ελλάδα, ενώ στις επόμενες θα αναφερθούμε στις θεωρήσεις των μεγάλων φιλοσόφων της εποχής σχετικά με την αισθητική και την εν γένει επιρροή της μουσικής στον ψυχισμό του ανθρώπου από θεραπευτικής σκοπιάς, αποκατάστασης της πνευματικής και σωματικής ευεξίας και όχι μόνο. Οι αρχαίοι Έλληνες απέδιδαν στην μουσική ενάργεια, εσωτερική ολότητα και αυτοτέλεια, καθώς έκριναν πως αυτή έχει εκτενή αντίκτυπο στον άνθρωπο που σκέπτεται, αισθάνεται και πράττει (Henderson, 1957:145).

Η λέξη μουσική ετυμολογικά προέρχεται από το Μούσα, με το πρόθεμα «μα» να είναι ρίζα του ρήματος μάω-μω που σημαίνει επινωώ, ψάχνω ή ζητώ διανοητικά. Η μουσική των αρχαίων Ελλήνων ήταν μονόφωνη και ως επί το πλείστον φωνητική, έχοντας ως αφετηρία τον ποιητικό λόγο και υπογραμμίζοντας όλους εκείνους τους μελωδικούς και ρυθμικούς τονισμούς του κειμένου.

1.1 Ιστορική ανασκόπηση της μουσικής στην αρχαία Ελλάδα

Η αρτιότητα της σημασίας της μουσικής καταδεικνύεται ήδη από την ελληνική μυθολογία και τα ομηρικά έπη, καθώς η μουσική επισώρευε κατά τέτοιο τρόπο τον ποιητικό λόγο ώστε να εντείνει τους μελωδικούς και ρυθμικούς τονισμούς που αυτός προσέδιδε. Θεοί, θεότητες, ημίθεοι, θνητοί και πλάσματα της φύσης (Σειρήνες κλπ) χαρακτηρίζονταν από μια υφέρπουσα χροιά αισθητικής μουσικής ταυτότητας. Μια ταυτότητα που δεν αναλωνόταν αποκλειστικά στη διάχυση μελωδιών σε ύμνους, εγκώμια ή διθυράμβους για τα ανδραγαθήματα των θεών αλλά και σε υμναίους, επιθαλάμους, επινίκια και θρηνητικά τραγούδια για την ταφή ηρώων.

Σε αντίθεση με έτερους πολιτισμούς της εποχής όπου η έκφανση της μουσικής σχετιζόταν με κάθε είδους δεισιδαιμονιών, μαγείας και εμπειρική γνώση, στην αρχαία Ελλάδα η μουσική παρένθετε μια ενότητα άρρηκτα συνδεδεμένη με την έννοια του Λόγου, της Όρχησης και του Μέλους με όλους ανεξαιρέτως τους πολίτες να γίνονται κοινωνοί της μουσικής. Για αυτούς του λόγους, συγκαταλεγόταν στους σημαντικότερους

τομείς της καθημερινής ζωής τόσο στον ιδιωτικό όσο και στο δημόσιο βίο ως πηγαία, αυθόρμητη έκφραση του ανθρώπου και προέκταση του ψυχισμού του. Δεν νοούνταν θρησκευτική εκδήλωση-θυσία, σπονδή, γάμος, κηδεία, πομπή-συμπόσια, γιορτές, συγκομιδή, τρύγος, καθημερινή εργασία, πορεία στη μάχη ή επιστροφή από αυτήν, ακόμα και αθλητικοί αγώνες (Πύθια, Δήλια) χωρίς την συνοδεία ασμάτων από θρηνωδούς, αυλητές και δεξιοτέχνες οργανοπαίχτες λύρας, αυλού, χορδόφωνων και αερόφωνων.

Δεν είναι λοιπόν απορίας άξιο το ότι η μουσική παιδεία με χορό και εκμάθηση μουσικών οργάνων άρχισε να ενσωματώνεται δυναμικά στην εκπαιδευτική διαδικασία για αγόρια ηλικίας 6 ετών και άνω, προκειμένου να γίνουν ηθικά και πνευματικά καλλιεργημένοι άνθρωποι. Στην Κρήτη τα αγόρια τραγουδούσαν παιάνες και θούρια στα πλαίσια της γενικευμένης σκληραγώγησής τους στο στίβο της μάχης, ενώ και στην Σπάρτη η διδασκαλία της μουσικής βρίσκεται στον πυρήνα των μαθημάτων καθώς *«Τα εκπαιδευτικά ιδεώδη ήταν πάντοτε υπό την κυριαρχία της ποιήσεως, της μουσικής και του ρυθμού»* (Jaeger, 1971:293).

Η ύπαρξη τριών χορωδιών κατανεμημένες ανά ηλικία («ο χορός των Μουσών» από παιδιά, «ο χορός των Απόλλωνα» από εφήβους και «ο χορός του Διονύσου» για πολίτες ηλικίας 30-60 ετών) που μετείχαν σε δημόσιες γιορτές ενεδρεύει την επίνευση των δωρικών πολιτειών για τη μουσική. Στην Αθήνα δε τα κατεξοχήν μαθήματα γραμματισμού (ανάγνωση, γραφή, αριθμητική, γεωμετρία και αστρονομία) από τον γραμματιστή σε δημόσιους σχολικούς χώρους (διδασκαλεία) ή σε ιδιωτικούς πλαισιώνονται από την διδασκαλία του κιθαριστή στην εκτέλεση, ερμηνεία ασμάτων με χρήση της κιθάρας.

Ανάμεσα στους μουσικούς πολιτισμούς της αρχαιότητας, η αρχαία ελληνική μουσική αποφαίνεται η κορωνίδα όλων ασκώντας αδιαλείπτως απρόσκοπτη επίδραση σε μεταγενέστερους μουσικούς πολιτισμούς της Ευρώπης και της Μέσης Ανατολής, με κυριότερο τον αραβικό μουσικό πολιτισμό. Η επίδραση αυτή έχει να κάνει στην περίπτωση τουλάχιστον της ευρωπαϊκής μουσικής με την αισθητική, την μουσική δημιουργία, την μουσική θεωρία και αγωγή συνολικά στην παιδεία του ανθρώπου και άλλους τομείς, οι οποίοι είναι σήμερα αντικείμενο της μουσικολογίας (λ.χ. κατασκευή

και τεχνικές εκτέλεσης μουσικών οργάνων, γένεση της όπερας, ηχητική απόδοση της ιδέας ενός μουσικού έργου).

1.2 Πλάτων

Ο Πλάτων (428-347 π. Χ.), σαφώς «σμιλευμένος» από την επενέργεια των απόψεων του δασκάλου του Σωκράτη, επιδεικνύει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην εκτενή μελέτη της μουσικής για την ηθικοπλαστική, πολιτική για την κοινωνική συνοχή και σύμπνοια των πολιτών μέσω της ψυχικής ευεξίας και την παιδευτική της σπουδαιότητα. Πιο συγκεκριμένα, ο Πλάτων τεκμηριώνει την άποψη πως η μουσική ιδίως, «ή της μουσικής δύναμις», μεταξύ των υπόλοιπων τεχνών (ποίηση, χορός, ζωγραφική, δράμα) αναμοχλεύει και κινεί τα συναισθήματα του ανθρώπου με τις αρμόζουσες μελωδίες και αρμονίες ως θεμελιώδες μέρος της ανατροφής για την διαμόρφωση της προσωπικότητας, του χαρακτήρα και της συμπεριφοράς του ανθρώπου καθώς *«Η ομορφιά και η αρμονία, η χάρη και η ευρυθμία του λόγου παρακολουθούν την ευήθεια, η ασχήμια, η αρρυθμία και η δυσαρμονία πάνε ταίρι με' του λόγου και του ήθους την ασχήμια»*.

Αυτή καθεαυτή η πεποίθηση του Πλάτωνα είναι που τον οδηγεί συντοχρόνως στο να αντιμετωπίσει την μουσική με δογματικό σκεπτικισμό υποδεικνύοντας τον σχοινοτενή διαχωρισμό της «ορθής» και της απορριπτέας μουσικής. Θέτει επομένως περιορισμούς σχετικά με το επιτρεπόμενο περιεχόμενο της μουσικής (ποιότητα), τις αρμονίες, τις μελωδίες, τον ρυθμό, την κίνηση και τα όργανα με σκοπό να μεταρσιώσει την καλύτερη δυνατή χρηστότητα της μουσικής αποφεύγοντας παντοιοτρόπως τον σκόπελο των απανταχού κινδύνων που αυτή ελλοχεύει. Η ερμηνεία του Αμαργιανάκη (1996:15) για τον Πλάτωνα εστιάζει στο ότι οι νέοι αποδεχόμενοι μέσω της μουσικής την αίσθηση των αναλογιών, της συμμετρίας, της ευταξίας και της κομψότητας αποκτούν αρμονικό χαρακτήρα, κάτι που ενισχύει την προσπάθειά τους να γίνουν ευπροσάρμοστοι στην κοινωνία.

Ο Πλάτων πρωτίστως υποδεικνύει την αναγκαιότητα περιχάραξης των καλών μύθων των ενάρετων θεών, απαλλαγμένων από πάθη, εμπάθειες και διάθεση εκδικητική για τιμωρίες και σωφρονισμού του ανθρώπου. Μύθοι που ταξιθετούν την ομορφιά, τη

δικαιοσύνη και την ηθική¹ και των οποίων η ακρόαση ευνοεί την γέννηση της αρετής² και της απόρριψης των κακών μύθων που εμπεριέχουν αλληγορίες με άσχημα παραδείγματα για τους νέους. Σύμφωνα με τον Πλάτωνα οι νέοι, αδυνατώντας να υποσκελίσουν τις διαφορές μεταξύ της πραγματικότητας και της αλληγορίας, ίσως παρασυρθούν και προβούν σε ενέργειες, πράξεις και αντιδράσεις που θα τους ακολουθούν στη μετέπειτα ζωή τους³. Οι άνθρωποι οφείλουν να υπομένουν με ψυχραιμία, πραότητα και υπομονή ακόμα και τις μεγαλύτερες συμφορές της ζωής τους κι όχι να λιποψυχούν όπως οι δειλοί άνδρες και οι ασήμαντες γυναίκες. Παρομοίως πρέπει να διαχειρίζονται με φειδώ και εγκράτεια τις εύθυμες καταστάσεις της ζωής τους⁴.

Επιπροσθέτως σταχυολογεί πως η μελωδία αποτελείται από τον ρυθμό, την αρμονία και τα λόγια στιγματίζοντας κάποιες αρμονίες (η μειζολυδική και η σύντονη λυδική αρμονία), οι οποίες στωικά προσδιορίζονται ως θρηνώδεις που υποδαυλίζουν τα χρηστά ήθη των ανδρών αλλά και των αξιοπρεπών γυναικών. Η λυδική και ιωνική ολοκληρώνουν την συστάδα των προαναφερθεισών αρμονιών ως μαλθακές, συμποσιακές και χαλαρές που συνοδεύουν τη «μέθη, τη μαλθακότητα και την οκνηρία», και οι οποίες δεν έχουν καμία θέση στην Πολιτεία του Πλάτωνα. Εν τέλει οι αρμονίες που συνάδουν έλλογα και εύθετα με το απόσταγμα της ιδανικής Πολιτείας είναι η δωρική και η φρυγική, οι οποίες είναι συνυφασμένες με την ανδρεία και τη γενναιότητα του ανθρώπου, όπως και με τον εναρμονισμό λόγων και έργων του καλαίσθητου και ειρηνικού πνεύματος του ανθρώπου (Anderson 1968:101).

Από την κριτική του Πλάτωνα δεν θα μπορούσε να υπολείπεται αυτή για τα μουσικά όργανα, τα οποία εγκολπώνονται την δυναμική του να διαστρέψουν ή να ισχυροποιήσουν τον χαρακτήρα του ανθρώπου. Όργανα πολύχορδα (αυλός, πηκτίδα, τρίγωνο) με πλείστες αρμονίες⁵ ικανά να αποδώσουν όλες τις κατηγορίες αρμονιών και φυσικά τις απαγορευμένες και ανήθικες είναι όργανα προς χρήση από βάνουσους

¹ Νόμοι 801c-d

² Πολιτεία 378e

³ Πολιτεία 377d-e

⁴ Πολιτεία 386-388

⁵ Πολιτεία 399d

χειρώνακτες λόγω της μεγάλης δεξιοτεχνίας που απαιτούσαν και της ταυτόσημης παρουσίας του λόγου που δεν ευνοούσε την ευχέρεια της διάνοιας⁶. Αντιθέτως, όργανα όπως η λύρα και η κιθάρα κρίνονται εύσχημα για την συμβολή τους στη σωστή διαπαιδαγώγηση των νέων. Παρόλα αυτά, η χρήση και αυτών των οργάνων μπορεί να θεωρηθεί αξιοκατάκριτη στις περιπτώσεις που ξεφεύγει από τα όρια του ευδιάκριτου ελέγχου. Στους Νόμους (812d-e) ο Πλάτων αναφέρει πως: *«η λύρα δεν πρέπει να χρησιμοποιείται για πολύπλοκες μελωδίες, ούτε οι χορδές της να παράγουν νότες διαφορετικές από αυτές που θέλει ο συνθέτης μιας μελωδίας. Δεν είναι σωστό να γίνεται συνδυασμός μικρών και μεγάλων διαστημάτων, γρήγορων και αργών τόνων, χαμηλών και ψηλών ήχων. Επίσης ο ρυθμός της μουσικής της λύρας πρέπει να είναι απαλλαγμένος από πληθώρα ηχητικών στολιδιών»*.

1.3 Αριστοτέλης

Ο Αριστοτέλης (384-322 π. Χ.) συγκροτεί την αντίθεσή του στις ορθολογιστικές μαθηματικές θέσεις των Πυθαγόρειων για τη μουσική καθώς ο φιλόσοφος επιστεγάζει την προσοχή του στο φαινόμενο του ήχου από ψυχοφυσιολογικής πλευράς, εμμένοντας πως φωνή δεν συνεπάγεται τον οποιοδήποτε ήχο παράγεται αλλά συνθέτει προϊόν επεξεργασίας και ζωογόνησης των έμψυχων όντων. Με άλλα λόγια, ο άνθρωπος αναλόγως του φύλου και της ηλικίας του χαρακτηρίζεται από προδιαγεγραμμένες φωνητικές δυνατότητες που προσεγγίζουν ισομερώς είτε τις υψηλότενες είτε τις χαμηλότενες αρμονίες. Οι γυναίκες, οι ηλικιωμένοι και τα νεαρά αγόρια εξαιτίας της περιορισμένης φωνητικής τους δεινότητας μετατοπίζουν μικρή ποσότητα αέρα κατά την εκφορά του λόγου. Ποσότητα η οποία κινείται τάχιστα με συνέπεια να ακούγεται και να παρουσιάζεται πιο υψηλή και λεπτή σε κλίμακα και τόνο, αποτρέποντας αυτές τις ηλικιακές ομάδες από το να κατακτήσουν εκτενώς τις υψηλότενες αρμονίες⁷, με πιο ταιριαστές τις χαμηλότενες. Τουναντίον, οι ενήλικοι άνδρες με την στεντόρεια φωνή τους μεταθέτουν αρκετή ποσότητα αέρα, βαριά και χαμηλή σε τόνο, η οποία κινείται αργόσυρτα και η οποία εκτινάσσει την εξάσκηση και επιδεξιότητα των υψηλών αρμονιών.

⁶ Πολιτεία 399 c-e

⁷ Πολιτεία Γ, 389e 9-10

Εκ παραλλήλου ο Αριστοτέλης αναφέρει πως η χαμηλότονη φωνή είναι ίδιον της φύσης του ευγενούς ανθρώπου που διακατέχεται από ψυχική ευφροσύνη και πνευματική έξαψη⁸. Με παρόμοια αντιστοιχία στην τονικότητα των αρμονιών, οι μουσικές κλίμακες και οι τόνοι σχετιζόμενοι εύσημα με το ήθος και την καθαρότητα της ψυχής έπαιρναν την ονομασία τους από τα χαρακτηριστικά ιδιοσυγκρασίας των δυο φύλων, την αρρενωπότητα και την θηλυκότητα. Κατά συνέπεια σε μια κλίμακα οι υψηλότεροι φθόγγοι παρομοιάζονταν θηλυκοί και συναισθηματικοί, ενώ οι χαμηλότεροι αρσενικοί και ρωμαλέοι.

Ο Αριστοτέλης εδραιώνει επίσης την άποψη για την δύναμη της μουσικής να εμφιλοχωρεί στη δόμηση της ψυχής και των διαθέσεων του ανθρώπου, αναπαριστώντας ένα αντιπροσωπευτικό είδος χαρακτήρα, του ανδρείου ή του σώφρονος πχ με τις ανάλογες τυπικές πράξεις. Σε ξεχωριστές αρμονίες και μουσικές κλίμακες με θρηνώδη χαρακτήρα (λύπη, μαρασμός) όπως η μειξολυδική ο άνθρωπος επιφορτίζεται με συναισθήματα δυσάρεστα και επονεϊδιστα, σε αντιπαράθεση με άλλες όπως η δωρική η οποία προσφέρει στον ίδιο γαλήνη και σταθερότητα, η δε φρυγική αισθήματα ενθουσιασμού που τον συναρπάζουν (Stamou, 2002:15).

Με την ιδιότητα αυτή της μουσικής να διοχετεύει στοχευμένα επενέργεια στο σώμα και το πνεύμα του ανθρώπου, ο Αριστοτέλης υποστηρίζει επίσης την καθαρτική της λειτουργία, το θεραπευτικό δηλαδή γνώρισμα της ίασης και επούλωσης ψυχικών νοσημάτων, όπως η θρησκευτική και η τελεστική μανία, η επιληψία (η γνωστή ιερή νόσος), φοβίες, ή θυμός σε υπερβολικό βαθμό⁹. Σε αυτό το σημείο ιδιάζοντα ρόλο διαδραματίζει η οικειότητα του ακροατή με το συναίσθημα που υποκινείται μέσω της μουσικής, κατά πόσο δηλαδή οι μελωδίες που ακούει συμβαδίζουν με το δριμύ ψυχικό φορτίο που βιώνει ώστε να το εξωτερικεύσει αποδυναμώνοντας το. Εάν για παράδειγμα κάποιος διακατέχεται από οργή, η πλέον απρόσκοπτη δίοδος εκδήλωσής της είναι το άκουσμα μουσικής που εκφράζει το ίδιο συναίσθημα (Kraut, 1997:211). Με τον τρόπο αυτό, η μελωδία μειώνει σημαντικά την δυσφορία από την οποία κατακλύζεται ο έκφρον (εκτός εαυτού) άνθρωπος για να τον ανακουφίσει και να τον ευχαριστήσει παροδικά. Η εξάλειψη οποιασδήποτε ψυχικής συγκίνησης που κυριεύει ενδόμυχα κάποιον φαντάζει

⁸ Περὶ ζώων γενέσεως 787a 1-3

⁹ Πολιτικά 1342 a 5-11

απίθανο να επιτευχθεί οριστικά, καθώς δεν είναι αυτό το ζητούμενο της μουσικής αλλά το να μετακενώνεται πρόδηλα σε αυτόν όπως επιτάσσει η αρετή.

Εντούτοις ο φιλόσοφος επισημαίνει πως η απλή ακρόαση της μουσικής από έναν μουσικά απαίδευτο άνθρωπο είναι μονομερής ατελέσφορη κι όχι αυτοσκοπός για την διάπλαση του χαρακτήρα του, καθώς απαιτείται προσωπική γνώση και εξάσκηση μουσικής σε σχέση με το ηθικό μέλος της κι όχι τόσο με το αισθητικό ή τεχνικό (Καϊμάκης, 2004:95). Με λίγα λόγια όταν από την παιδική ηλικία εντρυφεί ο άνθρωπος σε μαθήματα μουσικής, δεν προσδεύει απλώς σε πλείστες τεχνικές επιδεξιότητες και γνώσεις αλλά αναγνωρίζει και εξοικειώνεται με συγκεκριμένα είδη μουσικής και όχι με κάποια άλλα για να απολαύσει στην ενήλικη ζωή του την ηθική αξία της μουσικής με γνώμονα την ευθυκρισία, την ωριμότητα και την ευρυμάθεια (Neubecker, 1986:141).

Επιπλέον ο Αριστοτέλης παραθέτει το επιχείρημα ότι η μουσική δύναται να περατώσει τρεις ευδόκιμους σκοπούς : παιδιάν, παιδείαν και διαγωγήν. Η παιδιά αποβλέπει στο παιχνίδι, την χαλάρωση από την ένταση της εργασίας και την διαχείριση της ευδαιμονίας και της ηδονής από την εκμετάλλευση του ελεύθερου χρόνου. Σε σχέση όμως με την μουσική, η ξεκούραση του εργαζόμενου που επέρχεται ως αποτέλεσμα της ακρόασης της είναι ένα ωφέλιμο παραγόμενο έργο και όχι αυτή καθαυτή η χρησιμότητα της. Ο δεύτερος σκοπός, η παιδείαν (εκπαίδευση) έχει θέση στην προαγωγή και τη καθαρότητα των ηθικών αρετών και η διαγωγή στην ανέλιξη της διάνοιας (φρόνησης)¹⁰. Επεξηγώντας τους σκοπούς, ο Αριστοτέλης κάνει λόγο πως η παιδεία και η διαγωγή είναι σκοποί που θα κατακτηθούν εξελικτικά στην ενήλικη ζωή του ανθρώπου, όταν ο ίδιος θα έχει ήδη παρακινηθεί κατά τη διάρκεια της σχολής (ευέλικτη διαχείριση χρόνου) στις ενάρτετες και σύννομες πράξεις, αναγνωρίζοντας και απορρίπτοντας το κακό και το ανήθικο, και θα αντλεί προσωπική τέρψη από αυτές πλέκοντας το νόημα της ευτυχίας του¹¹. Κατά αυτόν τον τρόπο για πρώτη φορά ο Αριστοτέλης ουσιαστικά παρακάμπτει την δογματική άποψη του Πλάτωνα και συμφιλιώνει την έννοια της μουσικής με την ευχαρίστηση, την ομορφιά και την αισθητική όπως την αντιλαμβανόμαστε σήμερα.

¹⁰ Πολιτικά VIII, 1339b 11-5

¹¹ Πολιτικά VIII, 1338a 1-3

Τέλος ο Αριστοτέλης στα χνάρια του δασκάλου του Πλάτωνα απορρίπτει ένθερμα την εκμάθηση αυλού, όργανο με διαπεραστικό ήχο και συνδεδεμένο με την λατρεία του Διονύσου, του θεού της έκστασης, της ανηθικότητας και της οργιαστικής φρενίτιδας, χαρακτηριστικά έκρυθμα που προξενούν διέγερση και υπερένταση στην ψυχή του ακροατή, αποξενώνοντας τον από το νόημα της εκπαίδευσης¹². Συν τοις άλλοις είναι τέτοια η κατασκευή του αυλού που παρεμποδίζει τον συγχρονισμό παιξίματος και απαγγελίας του διδακτικού λόγου, αφαιρώντας από τον ακροατή την δυνατότητα μεταρσίωσης της διάνοιας και της ισορροπημένης ψυχολογικής διάθεσης που οφείλει να μεταφέρει σε αυτόν. Έτσι το μέσον ως ρυθμιστικός παράγοντας εντάσσεται στο πρέπον και το δυνατόν (Kraut, 1997:213). Η εκμάθηση επίσης πολύπλοκων οργάνων, όπως το τρίγωνον και η πηκτίς με τις πολλές χορδές, επαυξάνει μεν τα επίπεδα ευχαρίστησης των ακροατών αλλά προϋποθέτει μεγάλα αποθέματα χρόνου, αφοσίωσης και επίδειξης ιδιαίτερης δεξιοτεχνίας στην εκτέλεση τους αλλοιώνοντας μακροπρόθεσμα την ακμαιότητα του στόχου αντίληψης και εμβριθούς κατανόησης των λόγων που συνοδεύουν την μουσική (Μιχαηλίδης, 1989:249-250).

1.4 Πυθαγόρειοι φιλόσοφοι

Ο Πυθαγόρας (6^{ος} αιώνας π. Χ.), ο κατεξοχήν θεμελιωτής της μαθηματικής λογικής, πειραματίζεται με το μονόχορδο όργανο (το πρώτο επιστημονικό μουσικό όργανο στην ιστορία) ώστε να προσδιορίσει και να υπολογίσει τους λόγους μεταξύ των διαστημάτων (=απόσταση δυο σημείων απ' αλλήλων), κάτι για το οποίο μέχρι τότε οι μουσικοί είχαν μόνο εμπειρική γνώση. Η θεωρία που διατείνεται για τα μουσικά διαστήματα και τη σχέση ανάμεσα στο μήκος των χορδών και το τονικό ύψος που δίνουν, συγκροτεί τα θεμέλια για την ανάπτυξη δύο επιμέρους και άμεσα συσχετιζόμενων θεωριών, αυτή της Αρμονίας της Φύσεως και της Αρμονίας των Σφαιρών που εστιάζουν στην αρμονική ύπαρξη του ανθρώπου (Παπαοικονόμου-Κηπουργού, 2007:58).

Παράλληλα οι Πυθαγόρειοι φιλόσοφοι πρωτοστατούν στη διατύπωση της θεωρίας για τον θεραπευτικό, παιδευτικό και ψυχοθεραπευτικό ρόλο της μουσικής ως διάυλο για την αγωγή σώματος και πνεύματος που εξαγνίζει, γαληνεύει και εξιλεώνει, συγχρονίζοντας την αρμονία της ψυχής με την αρμονία του σύμπαντος (McClellan, 1997:

¹² Πολιτικά VIII, 1341a 20-5

78). Το καίριο δηλαδή έρεισμα της μουσικής στην κάθαρση και ίαση ψυχικών διαταραχών και νόσων σε αλληλεπίδραση με την συνολική εικόνα της υγείας του ανθρώπου, τονίζοντας πως ειδικές συγχορδίες και συγκεκριμένες μελωδίες ήταν οι πλέον κατάλληλες προς αποκατάσταση ή σωστή διαχείριση πλείστων παθών, θυμικών καταστάσεων και σωματικών ασθενειών του ανθρώπου (Ιωαννίδης, 1973:54). «*Η μουσική βρίσκεται σε σχέση αμοιβαιότητας με ψυχικές καταστάσεις [...] [και] [...] ότι συγκεκριμένα είδη μουσικής προκαλούν συγκεκριμένα πάθη αλλά και αντίστροφα ότι ψυχικές διαθέσεις αναζητούν την έκφρασή τους στη μουσική και μπορούν να αποδοθούν πάλι με μουσική*» (Neubecker, 1986:135).

Πιο συγκεκριμένα, ο Πυθαγόρας σε μια μορφή μουσικοθεραπείας αρέσκεται στο να τραγουδά τα κυριότερα εξαγνιστικά άσματα, επικούς στίχους, ποικίλους επωδούς δηλαδή και παιάνες. Οι επωδές με ποικίλες χρήσεις μεταξύ άλλων έδιωχνε μακριά κάθε δαιμονικό στοιχείο, γιάτρευε τους ανθρώπους από τις ερωτικές απογοητεύσεις και κατεύναζε τα στοιχεία της φύσης, ανέμους και θαλασσοταραχές. Από την άλλη, η χρήση των παιάνων εφαρμοζόταν συλλογικά στην κοινότητα για θεραπευτικούς σκοπούς, όπως η κάθαρση από μίασμα. Γεγονός που μαρτυρείται στη ραψωδία Α της Ιλιάδας για την περιγραφή και την αποτροπή της καταστροφικής επιδημίας από τα μολυσματικά βέλη του Απόλλωνα με την βοήθεια ολόημερης εκτέλεσης ύμνων και παιάνων.

Επιπροσθέτως η μουσικοθεραπεία του Πυθαγόρα σε συμμετρική ενότητα τρόπων, ρυθμών και επιλογής ποικίλων επωδών και παιάνων του Θαλή στοχεύει, ώστε να επιτύχει την άμβλυση των ψυχικών εντάσεων από απρόσφορα συναισθήματα, ταραχές και θορύβους κατά την διάρκεια της ημέρας και την ηρεμία πριν τον ύπνο για προώθηση καλών ονείρων («το εμπάθές και άλογον μέρος της ψυχής»)¹³. Κατά την έγερση του ανθρώπου εκτελεί ειδικά άσματα με λύρα για την απόσπηση του από την νυχτερινή νωθρότητα και βραδύτητα, προετοιμάζοντάς τον έγκαιρα για τις απαιτήσεις της ημέρας που ξεκινάει. Μάλιστα, η ευόδωση των πυθαγορείων μουσικοθεραπειών ενισχύεται από την πρέπουσα επιλογή και τον σωστό συνδυασμό τρόπων και ρυθμών, το ήθος των οποίων είχαν επισταμένως μελετήσει (West, 1999:31-33).

¹³ Πλούταρχος Περί Ίσιδος και Όσίριδος 384 a 2-5

Συμπεράσματα 1ου κεφαλαίου

Η έκφραση πάσης φύσεως συναισθημάτων μέσω της μουσικής, η μουσική εκτέλεση, το ζήτημα της πολυδιάστατης επίδρασης της στον άνθρωπο καθώς και η αισθητική της απασχόλησαν δίχως άλλο μεγάλους φιλοσόφους και μελετητές από αρχαιοτάτων χρόνων. Σύμφωνα με τον Πλάτωνα οι θεοί, οικτίροντας το ανθρώπινο γένος για τα βάσανα και τους πόνους της ζωής, θέλησαν να απαλύνουν το φορτίο αυτό προσφέροντάς του ως ψυχοσυναισθηματική ανάπαυλα τις εορτές με συνορταστές και συγχορευτές τις εννέα Μούσες, τον Διόνυσο και τον Απόλλωνα, ώστε να ανασυστήσουν και να διεγείρουν σταδιακά τη φθίνουσα με τον χρόνο παιδεία του ανθρώπου¹⁴.

Διονυσιακή λοιπόν, απολλώνια, ορφική, βακχική, ατομική ή συλλογική, όποια μορφή κι αν είχε η μουσική, μετουσίωνε για τους αρχαίους Έλληνες την μέθεξη της παρηγοριάς, της χαράς, της επικοινωνίας, της κοινωνικοποίησης, της απόλαυσης και της εκπαίδευσης και η οποία συντελούσε αποφασιστικά στη διαμόρφωση του χαρακτήρα και του ήθους με αρετές και εφόδια κατάλληλα για την εξελικτική πορεία του ανθρώπου μέχρι την αυτοπραγμάτωση του ως ιδανικού πολίτη. Όπως εύσχημα τοποθετείται ο Small (1983:295) *«η τέχνη, η εκπαίδευση κι η κοινωνία βρίσκονται σε αλληλεξάρτηση, έτσι ώστε κάθε αλλαγή σ' ένα από τα τρία αυτά μεγέθη αντιστοιχεί σε αλλαγές στα υπόλοιπα δύο»*.

Πέραν όμως αυτού η θεραπευτική της χρήση είναι αυτή που εξυψώνει την βαρύνουσα αξία της μουσικής καθώς εμφυσεί ενιαία στην ψυχή, το σώμα και το πνεύμα του ανθρώπου το δέον υπόβαθρο για την επιστέγαση της ευεξίας, της ευπρέπειας και της πνευματικής, ψυχοσυναισθηματικής πληρότητας (Σέργη, 2003:54).

¹⁴ Νόμοι, 653c-d, 665a

Κεφάλαιο 2

Εγκέφαλος

Εισαγωγή

Μέσα από μια κλασική ανασκόπηση θα αναδιαρθρωθούν στο συγκεκριμένο κεφάλαιο τρεις ενότητες σχετικές με την φυσιολογία και την ανατομία του εγκεφάλου, του περιπλοκότερου οργάνου του ανθρώπου.

Με την δημοσίευση της «Καταγωγής των Ειδών» από τον Δαρβίνο κατέστη αδήριτη ανάγκη συγκριτικής μελέτης του εγκεφάλου των ποικίλων ζωικών ειδών και έμβιων όντων, με κυριότερο αυτόν του ανθρώπου. Οι διάφορες περιοχές του εγκεφάλου, για τον οποίο ανιχνεύθηκε αύξηση του βάρους του συγκριτικά με τα υπόλοιπα όργανα, εξειδικεύτηκαν πλέον ανόμοια και ετερογενώς στα πολλαπλά είδη του ζωικού βασιλείου ενώ υποκινήθηκε η ανέλιξη περιοχών στον εγκέφαλο για διοχέτευση νέων λειτουργιών χωρίς την αυτόματη κατάργηση φυλογενετικά παλαιότερων περιοχών. Περιοχές οι οποίες ναι μεν εκτείνονται σε μικρότερο ποσοστό εγκεφάλου, όπως οι πρωτεύουσες αισθητικές για την όσφρηση και την αφή του ανθρώπου αλλά επικαλύπτονται από το φυλογενετικά νεώτερο μετωπιαίο λοβό και έτερες συνειρμικές περιοχές, υπεύθυνες για ο, τι αποκαλείται στις μέρες μας «ανώτερες» γνωστικές και νοητικές λειτουργίες (γλώσσα, κρίση, βούληση, υπολογισμοί, λήψη αποφάσεων, μνήμη, σκέψη).

Συμπερασματικά, ο εγκέφαλος σε κάθε έμβιο ον/οργανισμό έχει σημειώσει βελτίωση με βάση τις πλείστες και διαφορετικές ανάγκες και το περιβάλλον στο οποίο διαβιεί. Κατά τον Rubin Dunbar, Βρετανό ανθρωπολόγο και εξελικτικό ψυχολόγο, τα πρωτεύοντα όντα αναπτύσσουν μεγάλο μέγεθος εγκεφάλου για την μέγιστη διαχείριση της πολυπλοκότητας των κοινωνικών σχέσεων που απαιτεί, η αναγκαία για την επιβίωση τους, συνύπαρξη και συνδιαλλαγή με μεγαλύτερες κοινωνικές ομάδες. Στον άνθρωπο όμως αναφερόμενο, και σε αντίθεση με τα ζώα, μπορεί να αποδοθεί κάλλιστα νόημα σε κάθε μορφολογική εξειδίκευση που παρατηρείται στον φλοιό του εγκεφάλου του παρά την πολυπλοκότητα στη μελέτη του, μια και κάθε όψη του ψυχοσυναισθηματικού, πνευματικού και νοητικού υπόβαθρου του ανθρώπου αποβλέπει στο αντίστοιχο ανατομικό υπόβαθρο σε μια ή και περισσότερες δομές του κεντρικού νευρικού συστήματος.

2.1 Δομή εγκεφάλου-Ανατομία

Ο εγκέφαλος (Cerebrum) συγκεράσει την έδρα της νοημοσύνης (μεταξύ άλλων λήθη, αντίληψη, προσοχή, λογική, γνωστικές διαδικασίες μάθησης), της επικοινωνίας μέσω της γλώσσας (βιολογική διεργασία), της πρόσληψης, επεξεργασίας και διατήρησης πληροφοριών από τον έξω κόσμο μέσω των αισθήσεων (όσφρηση, ακοή, γεύση, αφή, όραση), της ερμηνείας των συναισθημάτων με αντίστοιχο προγραμματισμό, ρύθμιση και συγκράτηση της ψυχικής δραστηριότητας και συμπεριφοράς (Miller, 2000:59-61). Ως κυρίαρχο συντονιστικό τμήμα των υπόλοιπων ιστών, οργάνων και λειτουργικών συστημάτων του ανθρώπινου σώματος, συνομολογεί επιπλέον στη διαφύλαξη των ζωτικών μηχανισμών του (αναπνοή, εκτέλεση καρδιακών παλμών, αίσθηση κρούσης, ύπνος, πείνα, δίψα κλπ) και του ελέγχου των μυϊκών κινήσεων (ορθοστασία, τρέξιμο, περπάτημα).

Ο εγκέφαλος στο ανώτερο τμήμα της οστέινης κρανιακής κοιλότητας υπολογίζεται σε μάζα περίπου 1350 γραμμαρίων (η μικρότερη μάζα εγκεφάλου συγκριτικά με τα άλλα θηλαστικά), απαρτίζει περίπου το 2% του γενικού βάρους του σώματος και τίθεται προστατευμένος από διαυγές υγρό (εγκεφαλονωτιαίο υγρό). Κατά την γέννηση, ο όγκος και το βάρος του ανθρώπινου εγκεφάλου είναι σε ποσοστό 33% και 25% αντιστοίχως της τελικής μορφής που θα παρουσιάζει. Με το τέλος του πρώτου έτους ζωής του ανθρώπου, ο εγκέφαλος ολοκληρώνει το 66% του ενήλικου βάρους του, ενώ στο πέμπτο έτος ζωής το βάρος του εγκεφάλου εγκολπώνεται στο 90% με σταθερή αύξηση για τα επόμενα 20 χρόνια.

Μαζί με τον νωτιαίο μυελό (Spinal cord) ο εγκέφαλος συνιστά το πρώτιστο μέρος του Κεντρικού Νευρικού Συστήματος (ΚΝΣ), το κέντρο καθορισμού και εποπτείας για τον προσανατολισμό των πράξεων και των σκέψεων, αποθέτοντας ως δομική μονάδα το νευρικό κύτταρο ή νευρώνα (Neuron). Να τονισθεί εδώ, πως το άθροισμα των νευρώνων από τον αριθμό των 100 δισεκατομμυρίων πριν από την γέννηση του ανθρώπου αρχίζει να υφίσταται αλυσιδωτή μείωση από την ηλικία των 30 ετών με ραγδαία συρρίκνωση κατά 44% του βάρους του ανθρώπινου εγκεφάλου στην ηλικία των 75 ετών.

Για την διεξοδική και πολυπρισματική εξερεύνηση του ανθρώπινου εγκεφάλου υφίστανται αποκλίνουσες εναλλακτικές προσεγγίσεις. Στην λεγόμενη κάθετη προσέγγιση πρωτεύει η βαθμιαία αύξηση της επιτελικής εξειδίκευσης διαφόρων περιοχών, όπου καταμερίζονται οι υποδιαιρέσεις του εγκεφάλου με τις θεμελιώδεις δομές του σε οπίσθιο εγκέφαλο, σε μέσο εγκέφαλο (μεσεγκέφαλο) και πρόσθιο εγκέφαλο. Ο οπίσθιος εγκέφαλος, αποκαλούμενος επίσης εγκεφαλικό στέλεχος, εκτείνεται από τον νωτιαίο μυελό και προορίζεται με τα επιμέρους τμήματά του, τον προμήκη μυελό, τη γέφυρα και την παρεγκεφαλίδα για την επισκόπηση των βασικότερων ζωτικών λειτουργιών, όπως τα επίπεδα εγρήγορσης του ανθρώπου, ο καρδιακός παλμός, ο ύπνος, η αναπνοή και ο συντονισμός των κινήσεων. Στην κορυφή του οπίσθιου εγκεφάλου συναντάται ο μέσος εγκέφαλος, ο οποίος συμβάλλει στον καθορισμό της θέσης του κάθε είδους ερεθίσματος (απειλητικό, ευχάριστο, επιβαρυντικό κλπ) για τον προσανατολισμό του σώματος και την διατήρηση της ισορροπίας του στον περιβάλλοντα χώρο. Τέλος, ο πρόσθιος εγκέφαλος συνιστά σχηματικά το ανώτερο τμήμα του εγκεφάλου για την υποκίνηση και τον συγκρητισμό σύνθετων αισθητηριακών, κινητικών, συναισθηματικών και γνωσιακών λειτουργιών. Χωρίζεται στον εγκεφαλικό φλοιό και τις υποφλοιώδεις δομές, όπως η υπόφυση, ο θάλαμος, ο υποθάλαμος, ο υπόκαμπος, οι αμυγδαλοειδείς πυρήνες και τα βασικά γάγγλια που αλληλοσυνδέονται δημιουργώντας ένα περίπλοκο λειτουργικό κύκλωμα, το μεταιχμιακό σύστημα.

Όσον αφορά στην οριζόντια προσέγγιση προκρίνεται το ανώτερο επιφανειακό στρώμα του εγκεφάλου, ο φλοιός που ιθύνεται για τον σχεδιασμό, την επεξεργασία, την οργάνωση και περάτωση των πολυδιάστατων κινητικών, νοητικών και ψυχολογικών εκδηλώσεων του ανθρώπου. Να υπογραμμισθεί πως από δομική άποψη ο ανθρώπινος εγκεφαλικός φλοιός συνομολογείται στην πλέον εξελιγμένη και προηγμένη φυλογενετική μορφή φλοιού σε πολυπλοκότητα και έκταση κατασκευής μεταξύ των πρωτευόντων θηλαστικών. Εκ παραλλήλου είναι σε θέση να συσσωρεύει αθροιστικά τις εντυπώσεις και την επιτηδειότητα από τα κάθε λογής εξωτερικά ερεθίσματα και αισθητικές πληροφορίες με συντονισμό και άλλων συστημάτων, καθιστώντας τον άνθρωπο ικανό και ατομικά ελεύθερο να ανταποκρίνεται, να αντιδρά και να προσαρμόζει μεθοδευμένα τη συμπεριφορά του (κινητική, ψυχοσυναισθηματική, αντιληπτική κλπ) πέρα από το ζωώδες ανακλαστικό ένστικτο.

Η εξειδικευμένη θεώρηση της λειτουργίας του φλοιού εμφιλοχωρεί στη διχοτόμηση του στα εγκεφαλικά ημισφαίρια, το δεξί και το αριστερό, που προβάλλουν μια σχεδόν συμμετρική ομοιότητα σε κάποιο βαθμό ως προς τις εκτελέσεις που υποστηρίζουν αλλά και ως προς την εμφάνιση με την επιφάνεια τους να είναι πτυχωτή και γεμάτη αύλακες. Παρά ταύτα, βασικό γνώρισμα κάθε ημισφαιρίου προβάλλει αυτό που επιστημονικά ονομάζεται ετερόπλευρος έλεγχος των αισθητικών (αντίληψη-επεξεργασία αισθητικών δεδομένων), των κινητικών (σύλληψη-σχεδιασμός-εντολή εκκίνησης) και των ανώτερων πνευματικών λειτουργιών (κριτική ικανότητα, ομιλία, μνήμη, υπολογισμοί, σκέψη) της αντίθετης μεριάς του σώματος. Το δεξί ημισφαίριο εν ολίγοις γίνεται αποδέκτης και συνάμα συμπυκνώνει τα ερεθίσματα και τις αναρίθμητες κινήσεις της αριστερής πλευράς του σώματος και την οποία καθορίζει, κάτι που γίνεται και αντίστροφα από την αριστερή πλευρά του σώματος. Τα εγκεφαλικά ημισφαίρια ενώνονται και επικοινωνούν μεταξύ τους μέσω 250 εκατομμυρίων νευρικών ινών και συνδέσμων, με μεγαλύτερο από όλους το μεσολόβιο (Corpus callosum).

Καθένα από τα ημισφαίρια τέμνεται σε τέσσερα τμήματα ή λοβούς, που ξεκινώντας από πίσω προς τα εμπρός του εγκεφαλικού φλοιού είναι οι κάτωθι: ο ινιακός, ο βρεγματικός, ο κροταφικός και ο μετωπιαίος (Mai, Assheuer & Παξινός, 2008:75-84).

Ο μετωπιαίος λοβός (Frontal lobe) επανδρώνει το μπροστινό μέρος του εγκεφάλου και συμπλέκει σε άμεσο συντονισμό με άλλες περιοχές που στοχεύουν στην οργάνωση και σχεδιασμό εκούσιων κινήσεων, την κρίση, την ανάκληση βιωμάτων και εμπειριών στην μνήμη, την αφηρημένη και περιληπτική σκέψη και τον συλλογισμό, εκτίμηση των αποτελεσμάτων συμπεριφοράς, την επίλυση και αιτιολόγηση προβλημάτων και την πρόβλεψη-αξιολόγηση και διαχείριση αποφάσεων, συγκυριών και συνθηκών για την διάπλαση της προσωπικότητας (Stuss & Benson, 1986:154-170).

Ο βρεγματικός λοβός (Parietal lobe) βρίσκεται πίσω από τον μετωπιαίο λοβό και συνομολογεί το σωματοαισθητικό κέντρο της αισθητηριακής πληροφόρησης, (αντίληψη της αφής, πίεση, πόνος, αυξομείωση της θερμοκρασίας), αναγνώρισης και κατάταξης του σχήματος αντικειμένων με την αφή πρωτίστως και την έκφραση τους σε σκέψεις και συναισθήματα, καθώς και το κέντρο της γεύσης.

Ο ινιακός λοβός (Occipital lobe), ευρισκόμενος πίσω από τον βρεγματικό και κροταφικό λοβό, όντας το κέντρο της όρασης προκρίνει την οπτική πληροφόρηση και το

συνειρμικό οπτικό πεδίο, μέσω του οποίου οι αισθητικοί υποδοχείς στα μάτια στέλνουν τις πληροφορίες λέξεων στη σελίδα, μεγέθη, φιγούρες και άλλες πτυχές των οπτικών ερεθισμάτων για την σύνδεση τους με άλλες αισθητικές εμπειρίες.

Τέλος ο κροταφικός λοβός (Temporal lobe), χαμηλά στην πλάγια και κάτω επιφάνεια του κάθε ημισφαιρίου, σχετίζεται με το συνειρμικό ακουστικό πεδίο (συχνότητα, ένταση, προέλευση, μνήμη και διάρκεια των ήχων στον περιβάλλοντα χώρο) ως κέντρο ακοής αλλά και την μετατροπή των νευρωνικών αυτών σημάτων για την αποκωδικοποίηση των χαρακτηριστικών του ήχου σε μονάδες του προφορικού λόγου (λέξεις) και την ερμηνεία τους ως αισθητικές εμπειρίες. Επιπλέον ο κροταφικός λοβός ενέχει την θέση του κέντρου όσφρησης, μνήμης (βραχυπρόθεσμη, μακροπρόθεσμη, σημασιολογική και βιωματική) και μάθησης, όπως και του συναισθηματικού ενισχυτή με την αμυγδαλή για την μεταβλητότητα της ψυχοσυναισθηματικής διάθεσης.

2.2 Ανάπτυξη εγκεφάλου

Τα δυο ημισφαίρια σχηματίζουν αλληλεπιδρώντας και αλληλοεξαρτώμενα τον τελικό εγκέφαλο, το τελευταίο δηλαδή τμήμα που δομείται κατά την εμβρυολογική διάπλαση του εγκεφάλου, και παρενθέτει την μορφολογική εξέλιξή του, την κυτταρογενετική και τις έτερες βιολογικές διεργασίες σε άμεση συνάρτηση με τους γονιδιακούς συντελεστές και τις περιβαλλοντικές επιδράσεις ακόμα και μετά την γέννηση του ανθρώπου μέχρι και την εφηβεία του.

Επιστημονικά αυτό αιτιολογείται με την ανακάλυψη θεραπευτικών τεχνικών (εμφύτευση νευροβλαστικών κυττάρων) και η χρήση σύγχρονων απεικονιστικών μεθόδων, όπως η μαγνητική τομογραφία (MRI), η λειτουργική μαγνητική τομογραφία (fMRI) και η τομογραφία εκπομπής ποζιτρονίων (PET), με τις οποίες καταγράφεται η αναπτυχία των δικτύων στα δυο ημισφαίρια και η μεταβλητότητα των χαρακτηριστικών των νευρώνων (εμπειρίες μάθησης, καταγραφή μνήμης) στην ενεργοποίηση και τις μεταξύ τους συνδέσεις τόσο κατά την ανάπτυξη όσο και μετά την ωρίμανση του νευρικού συστήματος για την επαύξηση των γνωστικών ικανοτήτων, των οπτικοχωρικών και οπτικοαντιληπτικών λειτουργιών και εκείνων της ομιλίας (Κωστόπουλος Σ. & Οικονόμου Α, 2004:134-150).

Αυτή η ευπλαστικότητα του εγκεφάλου (η ικανότητα δηλαδή των νευρώνων και των νευρωνικών κυκλωμάτων να πλάθονται καθόλη την διάρκεια της ζωής)

προσημειώνει πως η δίοδος από την παιδική στην εφηβική ηλικία συνδέεται με την επέκταση του όγκου του οπίσθιου τμήματος του μεσολόβιου, την μείωση της φαιάς ουσίας και την ταυτόχρονη αύξηση της λευκής ουσίας σε μετωπιαίες και βρεγματικές περιοχές.

Από ανατομική σκοπιά ο εγκέφαλος του νεογέννητου είναι απροσδόκητα άρτιος και συγκροτημένος, με το σύνολο των νευρώνων να βρίσκεται πάγια τοποθετημένο στη θέση του. Ωστόσο βρίσκεται σε δυσπραγία δράσης καθώς το πολυδιάστατο σύστημα των νευρικών ινών για την εγκαθίδρυση και μετάδοση πληροφοριών και εννοιών ανάμεσα στους νευρώνες απουσιάζει στο μεγαλύτερο μέρος του.

Με το πέρασμα των μηνών, οι συνδέσεις του εγκεφαλικού φλοιού όσο και η ισοσκελής μυελίνωση (μόνωση) των νευρώνων, που πραγματώνεται στην ηλικία των δυο ετών αλλά υφίσταται διεργασίες μέχρι και την εφηβεία για την ανεμπόδιστα αποδοτική και τάχιστη μεταβίβαση των εξωτερικών ερεθισμάτων και πληροφοριών, ανασυνθέτουν επιδέξια τον εγκέφαλο σε πιο συνδυασμένες και περίτεχνες επενέργειες. Συνεπώς ο εγκέφαλος έχει σχεδιασθεί να μεταλλάσσεται προοδευτικά σε διαφοροποιημένες περιόδους με μια καθορισμένη σειρά ώστε να καταστεί ικανός για πολυδιάστατες εκτελεστικές ενεργοποιήσεις. Η πρώτη περίοδος παρατηρείται στη διάρκεια της εμβρυικής ανάπτυξης, η δεύτερη αμέσως μετά τη γέννηση του βρέφους, η τρίτη στην ηλικία μεταξύ των τεσσάρων και δώδεκα ετών και η τέταρτη στα μεταγενέστερα χρόνια.

Οι δομικές βάσεις για την εύρυνση και καλλιέργεια των γνωρισμάτων της ανθρώπινης συμπεριφοράς και την πνευματική υπόσταση (λόγος, κρίση, ευφυΐα) τίθενται στα πρώτα τρία χρόνια της ζωής του παιδιού με τον εγκέφαλο του να διακρίνεται πολύ ευαίσθητος σε εξωγενείς παράγοντες (μολύνσεις από χημικές ουσίες πχ μόλυβδος, φτωχό περιβάλλον σε διατροφή και εμπειρίες, τραυματισμοί από ατυχήματα) τις λεγόμενες κρίσιμες περιόδους έντονης νευρωνικής πλαστικότητας διασπώντας υπάρχουσες νευρικές συνάψεις ή πλάθοντας νέες συνδέσεις στα εγκεφαλικά κύτταρα (Στάμου, 2006:54-77). Κάτι που μπορεί να αποφέρει μόνιμες βλάβες στη λειτουργικότητα των νευρωνικών κυκλωμάτων με μικρά περιθώρια υποκατάστασης τους, δεδομένου πως δεν δύνανται να αναπληρωθούν τελείως όλα τα μέρη του εγκεφάλου παρά την πλαστικότητά του να προσαρμόζεται σε περιβαλλοντικές συνιστώσες. Εντούτοις, είναι εφικτό να παρατηρηθούν περιπτώσεις παιδιών ηλικίας ως

επί το πλείστον τριών και τεσσάρων με σοβαρά προβλήματα σε τμήματα εγκεφάλου καθοριστικής σημασίας για την επικοινωνία, να τροποποιούν προς το καλύτερο την κατάστασή τους μια και άλλη περιοχή του εγκεφάλου ανέλαβε αντισταθμιστικά πλήρως ή μερικώς τη δράση η οποία είχε υποστεί βλάβη (Bryson & Siegel, 2011:45-83).

2.3 Μεταιχμιακό σύστημα- κέντρο επεξεργασίας συναισθημάτων

Το μεταιχμιακό σύστημα τοποθετείται στην εσωτερική επιφάνεια των εγκεφαλικών ημισφαιρίων περικλείοντας περιοχές του μετωπιαίου, του βρεγματικού αλλά και του κροταφικού λοβού και πιο συγκεκριμένα: την υπερμεσολόβια έλικα, τον ιπποκάμπειο σχηματισμό με τον ιππόκαμπο, το διάφραγμα και την αμυγδαλή.

Το μεταιχμιακό σύστημα (Limbic system) ενέχει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην σύνθετη προσαρμοστική συμπεριφορά (ένστικτα, συναισθήματα, κινητοποίηση, εξώθηση κινήτρων) του ανθρώπου ως απόκριση στα ποικίλα εξωτερικά ερείσματα για την ομοιόσταση του στο φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον. Αυτό γιατί, το εν λόγω σύστημα αναρριπίζει και παράγει το αντίστοιχο συναίσθημα με εμφάνιση σωματικών αντιδράσεων για την περιοχή του εγκεφάλου που διεγείρεται, για παράδειγμα η περιοχή της αμυγδαλής εξαιτίας της οποίας ο άνθρωπος διακατέχεται από το αίσθημα του φόβου. Και όχι μόνο αυτό.

Για την πραγματοποίηση της λειτουργίας του, το μεταιχμιακό σύστημα επικοινωνεί και λαμβάνει πληροφορίες από συνειρμικές περιοχές του εγκεφαλικού φλοιού, τον υποθάλαμο στον διάμεσο εγκέφαλο και τα βασικά γάγγλια έχοντας ως συνέπεια την πρόκληση σωματικών αντιδράσεων που δεν υπόκεινται σε έλεγχο ή επιτήρηση όταν ο άνθρωπος περνάει μια συναισθηματική κατάσταση, όπως θυμό όπου παρατηρείται ραγδαία αύξηση των καρδιακών του παλμών, της αρτηριακής πίεσης, μυϊκή ένταση κλπ.

Να σημειωθεί εδώ, πως οι σωματικές αντιδράσεις του ανθρώπου στα ερεθίσματα του εξωτερικού περιβάλλοντος όπως το χαμόγελο ανασυντάσσονται στο μεταιχμιακό σύστημα από μια διαδοχή τυποποιημένων και μονότονων κινήσεων, εγγεγραμμένων σε περιοχές του εγκεφαλικού φλοιού. Περιοχές οι οποίες εκτός των άλλων μπορεί να δράσουν ανασταλτικά στην απόκριση του ανθρώπου σε ένα γεγονός ή μια κατάσταση με κάθετη και μετρημένη τροποποίηση της συμπεριφοράς του, καθώς οι

εισερχόμενες στο μεταιχμιακό σύστημα πληροφορίες και δεδομένα καταλήγοντας στον υπόκαμπο αναμοχλεύουν και εγείρουν προγενέστερα βιώματα και εμπειρίες. Όταν για παράδειγμα κάποιος νιώσει θυμό ή οργή με το σώμα του να ετοιμάζεται για επίθεση και βία, ο ίδιος άνθρωπος μπορεί να κρίνει και να αποφασίσει αν θέλει να προχωρήσει στην επιθετική συμπεριφορά ή όχι λόγω πρωτύτερων εμπειριών, που έρχονται ασυνείδητα στη μνήμη του.

Στις περιοχές του μεταιχμιακού συστήματος που αξίζει επίσης να αναφερθούμε είναι: το κέντρο «Ανταμοιβής (Reward center)» και το κέντρο «Τιμωρίας (Punishment center)», που αντιστοίχως κατά την διέγερση τους παράγουν ευχάριστα ή δυσάρεστα συναισθήματα. Είναι αποδεδειγμένο πειραματικά πως κάθε άνθρωπος οδηγείται στην διατήρηση, ενδυνάμωση, όξυνση ή μείωση και αποφυγή υιοθέτησης μιας συμπεριφοράς που του αναδεύει ή αντιθέτως εξαπολύει αρνητικές αντιδράσεις και εμπειρίες με την αρωγή του νευρικού συστήματος, το οποίο ξεχωρίζει για την ικανότητα «Κινητοποίησης (Motivation)» της συμπεριφοράς του ανθρώπου προς την εκπλήρωση και επιτέλεση σημαντικών στόχων του για αυτοπραγμάτωση και συναισθηματική πληρότητα (Scherwood, 2012:200). Ωστόσο δεν αποκλείεται να παρατηρηθεί η περίπτωση κάποιου ανθρώπου π.χ. αθλητή με μακροπρόθεσμους και υψηλούς στόχους (πρόκριση, νίκη σε Ολυμπιάδα) προς ικανοποίηση της προσωπικής του οντότητας, να θέτει τον εαυτό του σε μια «παροδική φάση ηθελημένης τιμωρίας» με επίπονες και εξαντλητικές προετοιμασίες και προπονήσεις.

Συνολικά, θα λέγαμε πως το μεταιχμιακό σύστημα εμπλέκεται ενεργά στην πρόκληση και αναμόχλευση συγκινησιακών αντιδράσεων και την μνήμη, με περαιτέρω ανάλυση του υπόκαμπου και της αμυγδαλής μια και διαδραματίζουν προεξέχοντα ρόλο στη σμίλευση και βίωση των ανθρώπινων συναισθημάτων.

2.3.1 Ιππόκαμπος

Ο ιππόκαμπος (Hippocampus), ένας κυρτός σχηματισμός στον εγκέφαλο, ανήκει στον κροταφικό λοβό με την λειτουργία του να κρίνεται απολύτως απαραίτητη και άφθαστη για την δημιουργία και συσπείρωση νέων αναμνήσεων και εμπειριών με σκοπό την ενσωμάτωση τους στο ήδη προϋπάρχον γνωστικό πεδίο του ανθρώπου και την μακροπρόθεσμη διατήρηση τους σε συγκεκριμένα τμήματα του φλοιού των εγκεφαλικών ημισφαιρίων (Scherwood, 2012:224). Βλάβες σε περιοχές του εγκεφάλου

και κυρίως στον υπόκαμπο μπορεί να επιφέρουν ανεπανόρθωτες συνέπειες στην επεξεργασία και αποθήκευση νέων πληροφοριών στη μνήμη του ανθρώπου σε αντίθεση με τη μνήμη συναισθηματικών αντιδράσεων και κινητικών δραστηριοποιήσεων που εξακολουθεί να δείχνει ανέπαφη. Παραδείγματος χάριν, ομάδα ασθενών με βλάβη στον υπόκαμπο θυμάται με διαύγεια πώς να οδηγήσει και να χρησιμοποιήσει το αυτοκίνητο ή πώς να μιλήσει, δεν είναι σε θέση όμως να θυμηθεί την πιο πρόσφατη κατεύθυνση που ακολούθησαν ή την συνομιλία στην οποία μόλις αντάλλαξαν με κάποιον.

2.3.2 Αμυγδαλή ή αμυγδαλοειδής πυρήνας

Η αμυγδαλή (Amygdala) στο πίσω μέρος του ανθρώπινου εγκέφαλου έχει ιδιαίτερη σημασία στην απελευθέρωση και απόκριση συγκινησιακών και παρορμητικών αντιδράσεων όπως το συναίσθημα του φόβου και του άγχους αλλά και στη συσπείρωση και σχηματισμό συναισθηματικά φορτισμένων αναμνήσεων. Ο Αμερικανός νευροεπιστήμονας Joseph E. LeDoux συγκαταλέγεται στους πρώτους που επικεντρώθηκε στον καίριο ρόλο της αμυγδαλής για την δημιουργία των συναισθημάτων. Η αμυγδαλή συντελείται από μερίδα πολλών ετερογενών λειτουργικά πυρήνων σε δυο περιοχές του εγκεφάλου που ευθύνονται για το αίσθημα του άγχους, του φόβου και της συναισθηματικής εκμάθησης. Οι περιοχές αυτές είναι οι εξής: α) Η βασοπλευρική περιοχή/ πυρήνας, που διευκολύνει τον άνθρωπο λαμβάνοντας πληροφορίες από τα αισθητήρια συστήματα, τον υπόκαμπο, τον θάλαμο και τον προμετωπιαίο φλοιό να συνειδητοποιήσει ποιο ερέθισμα είναι καλό ή κακό για τον ίδιο, β) Η κεντρική περιοχή/ πυρήνας, στον οποίο μεταφέρονται και μεταβιβάζονται οι πληροφορίες της βασοπλευρικής περιοχής μέσω διάφορων συνδέσεων και λειτουργιών του στην περιοχή αυτή για την αυτοσυγκράτηση των συναισθηματικών αποκρίσεων, όπως οι εκφράσεις του προσώπου.

Η αμυγδαλή τέλος λειτουργεί ανιχνευτικά για οποιαδήποτε φυσική ή άλλη απειλή προς τον άνθρωπο εκκρίνοντας πλούσια εγκεφαλική δραστηριότητα, ενώ αγχώδεις διαταραχές οφείλονται κατά κύριο λόγο σε λειτουργικές διαταραχές της αμυγδαλής όπως η δυσπραγία κάποιου να κατανοήσει εκφράσεις τρόμου στο πρόσωπο ή να αποκομίσει αναμνήσεις φόβου.

2.4 Ανάπτυξη ακουστικού μηχανισμού και μουσική

Όπως έχει επισημανθεί από έρευνες μελετητών στον τομέα της ψυχολογίας της μουσικής την περίοδο της κύησης το έμβρυο εξοικειώνεται βαθμιαία στα πάσης φύσεως ερεθίσματα από το εξωτερικό περιβάλλον αλλά και τις κινητικές δονήσεις από την μητέρα, με επιτάχυνση στον αριθμό των καρδιακών παλμών και την κινητικότητά του.

Πιο συγκεκριμένα, η ανάπτυξη και μορφοποίηση των αυτιών του εμβρύου ήδη συντελείται, όταν αυτό είναι μόλις 0.9 χιλιοστά σε μέγεθος. Το βασικό όργανο της ακοής, ο κοχλίας, στις 24 εβδομάδες από την σύλληψη του εμβρύου έχει πλασθεί στην οριστική του μορφή και μέγεθος, κάτι που επεξηγεί την ικανότητα του εμβρύου να ακούει και αντιλαμβάνεται ήχους υψηλών και χαμηλών συχνοτήτων, τόσο εξωμήτριους όσο και ενδομήτριους όπως οι χτύποι της καρδιάς, οι εντερικοί και αγγειακοί ήχοι της μητέρας αλλά και διαφορές στην ένταση ανάμεσα πχ στο απότομο κλείσιμο μιας πόρτας με τις κινήσεις του εμβρύου να μειώνονται ή να διευρύνονται αναλόγως. Έγκυοι ανά τον κόσμο παραδέχονται ότι δυσκολεύονται να παρακολουθήσουν μια συναυλία εξαιτίας της οχλοβοής από τα παρατεταμένα χειροκροτήματα, τις επευφημίες και τις κραυγές του κοινού που προξενούν οξείες αντιδράσεις στο έμβρυο. Αντιθέτως η φωνή της μητέρας, την οποία διακρίνει και επιλέγει από την φωνή κάποιου άλλου προσώπου και μετά την γέννηση, ή ένα λίκνισμα που προσομοιάζει στους καρδιακούς χτύπους της μητέρας ηρεμεί και κατευνάζει το έμβρυο, μια και το σύνολο των νευρώνων διαχέουν ιδιαίτερη ευαισθησία σε καθαρούς τόνους ρυθμικών, αρμονικών σχημάτων.

Η ίδια ταλάντευση ενθαρρύνεται στις περιπτώσεις μουσικής εκπαίδευσης, όταν η μητέρα πχ παίζει κάποιο μουσικό όργανο ή τραγουδάει στην διάρκεια της κύησης, με το παιδί να στρέφεται επιλεκτικά προς τα ακούσματα της μητέρας ή να έχει κλίση προς την μουσική με αυξανόμενη δραστηριότητα στους εγκεφαλικούς νευρώνες και στους ήχους μουσικής και ομιλίας (Weinberger & McKenna, 1998:355-389).

Αυτό επιστημονικά αιτιολογείται από τον επιτελικό σκοπό των εγκεφαλικών νευρώνων για την δημιουργία και πολλαπλασιασμό των συνάψεων, οι οποίες επεκτείνουν τις συνδέσεις τους ενεργοποιώντας τον εγκεφαλικό φλοιό στο άκουσμα μιας μουσικής υπόκρουσης με τα ακόλουθα: το σύστημα σχεδιασμού, εκτέλεσης και αποπεράτωσης δράσεων-ενεργειών, το σύστημα ηδονής/παρότρυνσης, το γνωστικό σύστημα (γλωσσικό, συμβολικό και σύστημα μελέτης), το αντιληπτικό-αισθητικό

σύστημα (κιναισθητικό, οπτικό, ακουστικό και αισθητό) και το σύστημα μνήμης-μάθησης.

Επιπλέον, η επίρρωση των παιδιών για δέσμευση με την μουσική εκπαίδευση συνδράμει αποφασιστικά στην καλλιέργεια αντιληπτικών συστημάτων επεξεργασίας και διαχείρισης του λόγου, καθώς αυτή επιβάλλει πανομοιότυπη επεξεργασία με το μελωδικό περίγραμμα, μια πτυχή της μουσικής που γίνεται ανεμπόδιστα κατανοητή και αναγνωρίσιμη από τα παιδιά νηπιακής ακόμα ηλικίας (Hallam, 2007:45-78).

Αξίζει δε να υποδειχθεί πως από μια σειρά καινοτόμων ερευνών για τον εντοπισμό του ημισφαιρίου που ορίζεται κατεξοχήν για την επεξεργασία της μουσικής τεκμηριώνεται, ότι ισοδύναμα τόσο το δεξί όσο και το αριστερό ημισφαίριο συνεισφέρουν σε αυτήν. Έτσι διαπιστώθηκε έγκριτα πως το δεξί ημισφαίριο ευθύνεται για την διαχείριση και επεξεργασία της μουσικής μελωδίας, τη στιγμή που το αριστερό ημισφαίριο συνάπτει τα δεδομένα και τις πληροφορίες που σχετίζονται με την αναγνώριση της μελωδίας, του ρυθμού και του μέτρου (Κόνιαρη, 2001:58-63), σε αντίθεση με παλαιότερες προσεγγίσεις, πως δηλαδή το δεξί ημισφαίριο είναι συνυφασμένο με την μουσική αντίληψη και πληροφορία μέσω της ακοής ενώ το αριστερό ημισφαίριο αποκλειστικά με την επεξεργασία του λόγου.

Συμπεράσματα 2^{ου} κεφαλαίου

Ο σημερινός εγκέφαλος, αποτέλεσμα τεσσάρων εκατομμυρίων ετών βιολογικής και γενετικής τροποποίησης του είδους, κατισχύει μαζί με το σύστημα των ενδοκρινών αδένων στον άνθρωπο όλα εκείνα τα εφόδια της πεμπτουσίας της ύπαρξής του, ομιλία δηλαδή, συνείδηση και συναισθήματα για να αντιδρά και να προσαρμόζει κατ' αναλογία την συμπεριφορά του στις αλλεπάλληλες μεταβολές του περιβάλλοντος (κλιματικές διακυμάνσεις, κοινωνική και πολιτειακή οργάνωση-δομή κλπ). Με την παρεπόμενη εξέλιξη των ειδών, ο ανθρώπινος εγκέφαλος έχει επανδρωθεί με συστήματα προηγούμενων εξελικτικών φάσεων για την μεταφορά τους από γενιά σε γενιά χωρίς να έχουν προηγουμένως καταγραφεί στο γενετικό υλικό του ανθρώπου, σε αντίφαση με αυτόν του υπόλοιπου ζωικού βασιλείου όπου οι συμπεριφορές κληρονομούνται ή διδάσκονται τρόπον τινά το πολύ από την μια γενιά στην άλλη.

Ο ανθρώπινος εγκέφαλος ιεραρχείται ως η πλέον προσδιοριστικά «γνωστή» οργανωμένη δομή, ένας μηχανισμός συγκροτούμενος από νευρικά κύτταρα, χημικές

ουσίες και οργανικές συστάσεις και ο ρόλος του οποίου είναι να λαμβάνει σήματα και πληροφορίες σε επικοινωνία του οργανισμού με το εξωτερικό περιβάλλον, να τις διαχειρίζεται με ακρίβεια και σχολαστικότητα για την κατά το δυνατόν αρμόζουσα απόκριση σε αυτές, συντονίζοντας παράλληλα τα όργανα και τους ιστούς μεταξύ τους. Η κοινή λογική (*sensorium commune*) είναι συνάρτηση εκτός των άλλων των νευρωνικών δικτύων και ιστών, των νευροανατομικών συστημάτων και του φλοιού των δυο εγκεφαλικών ημισφαιρίων, περικλείοντας με τις πτυχές της συνείδησης (πληροφορίες για πολλαπλούς, μεμονωμένους τρόπους αίσθησης και αντίληψης για προσαρμογή στο περιβάλλον), της ψυχικής δυναμικής και της συμπεριφοράς την αμετρίαστη δράση του νευρικού συστήματος.

Σύμφωνα με μελέτες, η δυναμικότητα του εγκεφάλου για ποικίλα είδη σκέψης (αναστοχασμός, δεκτικότητα σε οτιδήποτε καινοτόμο και ριζοσπαστικό, κατηγοριοποίηση εννοιών, λύση προβλημάτων, αποκωδικοποίηση ερεθισμάτων, παραγωγή συνείδησης κλπ) αναπτύσσεται και διογκώνεται αφενός σταδιακά, αφετέρου δε από την έκθεση του ατόμου σε προσλαμβάνουσες εμπειρίες και δοκιμασίες ιδίως τα πρώτα χρόνια ζωής του, όταν δηλαδή ο εγκεφάλος εμφανίζει το ύψιστο σημείο πλαστικότητας του καθώς και ενίσχυσης του πλούτου των νευρώνων, των νευρωνικών δικτύων και απολήξεων (Wexler, 2008:56-78).

Με τις υπάρχουσες λοιπόν γνώσεις των επιστημόνων, μπορεί να ειπωθεί πως οποιαδήποτε εγκεφαλική δραστηριοποίηση συντάσσεται στα όρια μιας αρκούντως ευδιάκριτης ηλεκτροχημικής βάσης και ότι συναισθήματα όπως ο θυμός, η χαρά, η απογοήτευση και η λύπη είναι αδιάσειστες εκδηλώσεις της συντονισμένης δράσης των νευρωνικών συναθροίσεων στον εγκεφαλικό ιστό.

Προσωπικότητα παιδιού και πρώτη παιδική ηλικία

Εισαγωγή

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο θα επιχειρηθεί μια πρωταρχική επεξήγηση των γενεσιουργών χαρακτηριστικών ανάπτυξης της προσωπικότητας του παιδιού, συμπεριλαμβανομένων των τομέων ανάπτυξής του κατά την πρώτη παιδική ηλικία όπως αυτοί διαπλάθονται, αναμορφώνονται και διαμορφώνονται συντοχρόνως από την επιρροή της μουσικής στην ευδοκίμηση της προσωπικότητας του παιδιού και εν δυνάμει ενήλικα.

Ωστόσο η αποσαφήνιση και καθορισμός της έννοιας της προσωπικότητας του ατόμου και δη του παιδιού δεν είναι εύκολο ή ακόμα και πρόσφορο να πρωτεύσει στις σωστές του διαστάσεις με μερικές μόνο γραμμές στην παρούσα εργασία. Αυτό καθώς ο όρος προσωπικότητα αναλώνεται σε πολύπλευρες και πολυμερείς ερμηνείες ενός εκτεταμένου πεδίου ανθρωπιστικών επιστημών όπως η κοινωνική ψυχολογία αλλά και στην καθημερινή ζωή. Ως προσωπικότητα λοιπόν αποτιμάται το δυναμικό σύνολο σωματοψυχικών σταθερών γνωρισμάτων που προσδίδουν συνέχεια και μοναδικότητα στο άτομο, διαφοροποιούμενα από τον χαρακτήρα που προκρίνει την ηθική παράμετρο της προσωπικότητας, ιδιάζουσα των τάσεων και της συμπεριφοράς του ατόμου (Baller and Charles, 1961:370).

Σε αυτό το σημείο να προστεθεί, πως η εναργής απόπειρα ορισμού της προσωπικότητας είναι παράδοξο, αν όχι παράτυπο και συγκεχυμένο να εδραιωθεί χωρίς τον επαναπροσδιορισμό του ιδιαίτερου σχήματος κοινωνικοποίησης του ατόμου από ένα κλοιό επιδράσεων (συστηματικές ή μη, διαπροσωπικές σχέσεις, αλληλεπιδράσεις με ανθρώπους και το εν γένει περιβάλλον) σε αντιστήριγμα με το μέρισμα των αξιακών συστημάτων και του πολιτισμικού κεφαλαίου (Cultural Capital), όπως παιδεία, αρτιότητα του να διακρίνει κανείς το καλό από το κακό, άνεση στη χρήση του λόγου με το πρέπον λεξιλόγιο, τεχνογνωσία, πολιτισμικές προτιμήσεις-δεξιότητες που είθισται να διέπουν την ανθρώπινη φύση.

Και αυτό μέσω της μετάδοσης ενός μοτίβου γνώσεων, αξιών, διατήρησης και αναπαραγωγής μιας καθορισμένης κοινωνικής κληρονομιάς με κοινούς κώδικες συμπεριφοράς και εφοδίων στα νεαρά μέλη μιας κοινωνίας για την μετέπειτα ενήλικη

ζωή τους, σφραγίζοντας τοιουτοτρόπως την ακολουθία από την μια γενιά στην άλλη σε οικονομικό, πολιτισμικό και κοινωνικό επίπεδο (Οικονόμου- Φερώννας, 2006:352). Πρόκειται λοιπόν για μια “συρραφή” θέσεων, περιστάσεων και κοινωνιολογικού σκεπτικού, που προσδιορίζεται από την υπόσταση του ανθρώπου ως ενεργό μέλος ενός εκτενέστερου κοινωνικού συνόλου, την ανάγκη υποστήριξης μιας υπεύθυνης και αμερόληπτης στάσης απέναντι στους άλλους και την αντίληψη του μεριδίου ευθύνης που καταμερίζεται σε αυτόν ατομικά και συλλογικά για κάθε πράξη, επενέργεια και κινητοποίηση με τον ανάλογο αντίκτυπο (θετικό ή αρνητικό) στους υπόλοιπους και το περιβάλλον.

3.1 Γνωρίσματα της προσωπικότητας του παιδιού

Το έναυσμα των τελευταίων εκατόν πενήντα χρόνων για την αναγνώριση και εδραίωση της ψυχολογίας ως ανεξάρτητου επιστημονικού πεδίου σηματοδότησε την παρόξυνση για τον προσδιορισμό και την ισχυροποίηση των επιστημών του ανθρώπου με κυρίαρχη την ενδελεχή και συστηματική μελέτη-ανάλυση της προσωπικότητας του παιδιού στην προσχολική ηλικία. Η επωφελής αρωγή της κοινωνικής ψυχολογίας στοχεύει εμπειριστατωμένα στην μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς και προσωπικότητας αποδεχόμενη τις συνήθειες, τις γνώσεις, την ενσώματη συμπεριφορά, τα κανονιστικά σχήματα σκέψης, αντιληπτικότητας, δράσης και πεποίθησης σε μια σχέση διαρκούς αλληλεπίδρασης και αλληλεξάρτησης μεταξύ του ανθρώπου και του περιβάλλοντός του (τεχνητού, φυσικού και κοινωνικού) που περικλείουν την ταυτότητά του ως το μοναδικό έλλογο και ομιλούν ον. Η εν προκειμένω διήθηση της κοινωνικής ψυχολογίας συνοψίζεται ακολούθως από τον Gordon.W. Allport (1954:5): *«Είναι η επιστημονική διερεύνηση του πώς οι σκέψεις, τα συναισθήματα και οι συμπεριφορές των ατόμων επηρεάζονται από την πραγματική, φανταστική ή υπαινισσόμενη παρουσία άλλων».*

Στον προαναφερθέντα ορισμό της προσωπικότητας συγκλίνουν ενιαία οι περισσότερες σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις, με τον Drever (1952:208) να υιοθετεί την άποψη πως: *«Προσωπικότητα είναι η ολοκληρωμένη και δυναμική οργάνωση των φυσικών, νοητικών, ηθικών και κοινωνικών ιδιοτήτων του ατόμου, όπως αυτή εκδηλώνεται σε άλλους ανθρώπους μέσα στην κοινωνική ζωή».* Επιπροσθέτως ο Αμερικανός ψυχολόγος Ernest Hilgard (1957:472) μετακενώνει τον ορισμό της προσωπικότητας ως *«τα ατομικά χαρακτηριστικά και τους τρόπους συμπεριφοράς, που*

στην οργάνωση και στον σχηματισμού τους, είναι υπεύθυνα για τη μοναδικότητα της προσαρμογής ενός ατόμου στο όλο του περιβάλλον».

Η ανέκκλητη ταξινόμηση επομένως των στοιχείων της προσωπικότητας του ατόμου ιεραρχείται βάσει των ικανοτήτων του στον κοινωνικό, γνωστικό, ψυχοκινητικό και συναισθηματικό τομέα. Ικανότητες δηλαδή των τριών περιοχών αγωγής του ατόμου, το συναίσθημα, την πράξη και τη σκέψη ή όπως αλλιώς θα τις ονοματίζαμε ως καρδιά, χέρι και κεφάλι, οι οποίες παρορμούν στο ίδιο ποσοστό συνεμπλοκής στην πάγια ολοκληρωτική ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου σε μια αλυσίδα δράσης-αντίδρασης και αλληλεπίδρασής τους κατά την πρώτη παιδική ηλικία. Γίνεται λόγος δηλαδή για μια επαναλαμβανόμενη σειρά συστημικών τεχνικών για την επίλυση των εσωτερικών γνωστικών συγκρούσεων του ατόμου στο περιθώριο της αμφίπλευρης σχέσης και αλληλεπίδρασης με το κοινωνικό περιβάλλον, όσο και της επέκτασης της σχολικής ζωής στην κοινωνική για το μέστωμα της προσωπικότητάς του (Malone & Lepper, 1987:234-242).

Στην μετάπλαση των χαρακτηριστικών για την ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου κατά τους μελετητές συνάπτονται τα εξής:

α) Προσοχή και συγκέντρωση, η καλλιέργεια των οποίων καθιστά σημαίνουσα προϋπόθεση για την πορεία και την συνεκτικότητα της διδασκαλίας-μάθησης και εκπαίδευσης του παιδιού. Έννοιες οι οποίες προσβλέπουν στην εύστοχα πολυπρισματική επίρρωση της προσωπικότητας του παιδιού, του ήθους (οχύρωση των αρχών για το δίκαιο και υψηλόφρον αποδεκτό, το έντιμο και το ενάρετο), το ίδιον του χαρακτήρα και των μορφών συμπεριφοράς του και η οποία (προσωπικότητα) με την σειρά της εξωθεί στην ανέλιξη της πολιτικής αντίληψης, του προβληματισμού, της αυτογνωσίας, της ευθυκρισίας, της αμφισβήτησης και της ελεύθερης βούλησης του ανθρώπου. Η Maria Montessori (1949-1984) διατύπωσε ευκρινώς ότι: *«Το σημαντικό στοιχείο στην ανάπτυξη του παιδιού είναι η συγκέντρωση. Αυτή αποτελεί τη βάση για το χαρακτήρα του και την κοινωνική του συμπεριφορά. Το παιδί πρέπει να ανακαλύψει πως να συγκεντρώνεται, και γι' αυτή τη λειτουργία έχει ανάγκη από αντικείμενα ή πράγματα, για να συγκεντρωθεί σε αυτά [...] Αυτό δείχνει πόσο σημαντικό είναι το περιβάλλον».*

β) Κοινωνικοποίηση, η διαδικασία η οποία επιφέρει την εκμάθηση, αποκωδικοποίηση και ενεργοποίηση συγκεκριμένων ρόλων, διαθέσεων και στάσεων

από το άτομο, αντίστοιχοι ορισμένων κοινωνικών θέσεων με σκοπό αυτό να ενσωματωθεί επιτυχώς στην κοινωνία μετέχοντας ενεργά και αποτελεσματικά στις συλλογικές αξιώσεις της, με σεβασμό στα δικαιώματα και την ιδιοκτησία των άλλων ανθρώπων, την αποδοχή ευθυνών, την ανάληψη πρωτοβουλιών για συνεργασία και κοινωνική συνοχή και την εφαρμογή του αυτοέλεγχου προς ευόδωση της ανεξαρτησίας του. Για την κοινωνικοποίηση η Γκιζέλη (1987:63) διατείνεται πως: *«είναι η διαδικασία μέσα από την οποία το άτομο μαθαίνει να εξωτερικεύει σε όλη τη διάρκεια της ζωής του, τα κοινωνικά και πολιτιστικά στοιχεία του περιβάλλοντος του, τα εντάσσει στη δομή της προσωπικότητάς του υπό την επίδραση εμπειριών και σημαντικών κοινωνικών παραγόντων και προσαρμόζεται στο κοινωνικό περιβάλλον που προορίζεται να ζήσει»*. Η συνδρομή βοήθειας από την αρμονική συνύπαρξη με τους άλλους συμπληρώνει ευνοϊκά την διαδρομή του ανθρώπου προς την πραγμάτωση του κοινωνικού δημιουργήματος του «Εαυτού» του. Η οροσήμανση «Εαυτός» εμφανίζει την σημασία του υποκειμένου που συνειδητοποιεί, ενώ την ίδια στιγμή αποτελεί το υποκείμενο που συνειδητοποιείται από τις διευρυμένες κοινωνικές σχέσεις, στις οποίες το «Εμείς» προηγείται του «Εγώ».

γ) Συμβολισμός και μίμηση, που διαλαμβάνουν δεξιότητες όπως το να υποδύεται το παιδί ρόλους, να αναπαριστά και να παρουσιάζει πρόσωπα ή καταστάσεις μέσω της τέχνης (μουσική, θεατρικό παιχνίδι κλπ) απόντα εκείνη την στιγμή αλλά «ενεργώς» συμμετέχοντα με τη χρήση αντικειμένων. Στην ηλικία των δυο έως πέντε ετών ξεδιπλώνεται στο παιδί η διανοητική επάρκεια για μετάπλαση των συμβόλων (εικόνες), ο κινητικός συμβολισμός (υπόδυση ρόλων, δράμα-δραματικό παιχνίδι, χορός, μουσική), κάποια είδη λογικής και μαθηματικής αντίληψης που συναιρούν μια αξιολόγηση κύριων αριθμητικών λειτουργιών και αιτιολογικές εξηγήσεις, καθώς και χρήση παιχνιδιών όπως ο πηλός και οι κύβοι. Ενισχύεται έτσι η αναδίπλωση της υποκαταστάσεως με την παράλληλη σχηματοποίηση των βασικών μηχανισμών σκέψης στην εκτύλιξη των τάσεων του παιδιού να μαθαίνει, να διερωτάται, να ερμηνεύει απορίες, προβληματισμούς, να επιλύει δοκιμασίες και να αναθεωρεί συλλογισμούς. Με το συμβολικό παιχνίδι το παιδί παραμορφώνει την πραγματικότητα, αλλοιώνει τα δεδομένα, διαρρυθμίζει τις καταστάσεις και επεξηγεί τις εμπειρίες με τρόπο ελεύθερο προς ικανοποίηση των ενδιαφερόντων του, της εσωτερικής παρόρμησης του να γνωρίσει καλύτερα και να οικειοποιηθεί τον περιβάλλοντα κόσμο με ταυτόχρονη ενίσχυση της αλληλοαποδοχής,

της ενσυναίσθησης, της αυτενέργειας, της αυτοέκφρασης με λόγο και κίνηση, της αλληλεγγύης και της ενσυναίσθησης για τους άλλους. Αυτή η θεωρία επισφραγίζεται από πορίσματα ερευνών για τον συσχετισμό μεταξύ της συμβολής των παιδιών στον καθορισμό των δραστηριοτήτων με τις οποίες κοινωνικοσυναισθηματικά και γνωστικά επωφελούνται, της ανάπτυξης των ερευνητικών και κοινωνικών τους δεξιοτήτων, την δυναμικότητα επεξεργασίας και διατύπωσης συμπερασμάτων/ προτάσεων, της ποικιλίας στρατηγικών διαπραγμάτευσης από την αλληλεπίδραση με τους άλλους, της ανταλλαγής εμπειριών καθώς και της απόκτησης νέων, εξελισσόμενων και εποικοδομητικών ενδιαφερόντων από μέρους τους (Devries, Reese-Learned & Morgan, 1991:473-476).

δ) Γλωσσική ανάπτυξη, το κυρίαρχο εργαλείο σκέψης βασιζόμενο σε σχήματα πράξεων και αισθήσεων του παιδιού που αναφέρεται στην πορεία κατάκτησης του λόγου από το παιδί για επικοινωνία και έκφραση, το οποίο με το τέλος της προσχολικής ηλικίας είναι σε θέση να χειρίζεται σε ικανοποιητικό βαθμό την γλώσσα. Επιπλέον παρατηρείται, πως τα παιδιά προσχολικής ηλικίας που έχουν την δυνατότητα να ορίσουν με δικές τους αυτενέργειες και αυτονομία τις μαθησιακές δραστηριότητες που αναλαμβάνουν, είναι σε θέση να κατακτήσουν αβίαστα στο σχολείο τις βασικές δεξιότητες στην ανάγνωση, την εκφορά του λόγου (μεγαλύτερη ικανότητα αλφαριθμητισμού, πλούσιο λεξιλόγιο, σωστή σύνταξη, επαρκής χρήση γραμματικών φαινομένων, κατανόηση συμβολικών συστημάτων κλπ) και τα μαθηματικά (αντίληψη της χρησιμότητας των αριθμητικών εννοιών κλπ), με αποτέλεσμα να έχουν υψηλότερο μέσο όρο στην βαθμολογία καθώς και υψηλότερους βαθμούς στα επιμέρους γνωστικά αντικείμενα.

ε) Κινητικός συντονισμός, που απαριθμεί κινητικές δεξιότητες (μικρές ή μεγάλες, εκλεπτυσμένες ή μη) για την κινησιολογία μέρους ή ολόκληρου του σώματος όπως για παράδειγμα ο συντονισμός χεριών και ματιών για την κατάκτηση αντικειμένων, εξέλιξη λεπτών χειρισμών και αδρής κινητικότητας, προσέγγιση χώρων και η χρήση των ποδιών για βασικές δράσεις (τρέξιμο, περπάτημα, χοροπηδητά). Ο κινητικός συντονισμός περιλαμβάνει επίσης δεξιότητες και δράσεις προς αυτοεξυπηρέτηση του παιδιού όπως ντύσιμο, συμμετοχή στο μπάνιο και την φροντίδα του ως απαραίτητη προϋπόθεση για την αναπτυχτή άλλων δραστηριοποιήσεων και λειτουργιών του ατόμου.

στ) Ικανότητα στην προσλαμβάνουσα αντίληψη εννοιών και δεξιοτήτων στην αποκωδικοποίηση ερεθισμάτων, αναγνώριση, διαφοροποίηση, ομαδοποίηση εννοιών, ταξινόμηση αντικειμένων με κάποιες ομοιότητες μέσα σε μια μεγαλύτερη κατηγορία (πχ γαρύφαλλα, λουλούδια) και σειροθέτησή τους (τοποθέτηση των αντικειμένων σύμφωνα με το αυξανόμενο ή μειούμενο μέγεθος), που κατασταλάζει ως απόρροια νοητικών διεργασιών με την βιωματική εμπειρία των πέντε αισθήσεων και ερμηνεύονται ισόρροπα ως μηνύματα από τον εγκέφαλο. Εξάλλου η ιδιοποίηση των εμπειριών δεν συνεπάγεται ακροθιγώς μια στείρα αποθήκευση στο μυαλό ατέρμονων πληροφοριών αλλά μια διηλεκτική και επαναλαμβανόμενη σειρά συστημικών τεχνικών για την επίλυση των εσωτερικών συγκρούσεων του ατόμου στο περιθώριο της αμφίδρομης σχέσης με το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον όσο και της επέκτασης της σχολικής ζωής στην κοινωνική.

3.2 Τομείς ανάπτυξης του παιδιού

Σε αναγνώριση της σπουδαιότητας της μουσικής στην απαρτίωση της ψυχοσυναισθηματικής και συγκινησιακής διεργασίας του παιδιού ως θέμα της παρούσας διπλωματικής εργασίας, δεν νοείται να διαχωρισθεί από την βαρύτητα παράθεσης των τομέων ανάπτυξής του, ώστε να οδηγηθεί απρόσκοπτα το ίδιο στην κατανόηση και ενδοσκόπηση του εαυτού του και τελικά στην αυτεπίγνωση και αυτογνωσία του οριοθετώντας την σχέση με τον εαυτό του και τον κόσμο γύρω. Οι τομείς ανάπτυξης του παιδιού προσχολικής ηλικίας συμπυκνώνονται σε κατηγορίες ως ακολούθως:

α) Γνωστική Ανάπτυξη. Ο Ελβετός παιδαγωγός, ψυχολόγος, βιολόγος και γενετικός επιστημολόγος Jean Piaget (1896-1980) ήταν εκείνος που δίχως άλλο επιστέγασε με τις νουνεχείς και ανεπίληπτες έρευνες του για την αναπτυσσόμενη νοημοσύνη των παιδιών την διασάφηση των νεότερων ψυχολογικών και εκπαιδευτικών πρακτικών για την κατανόηση και υπεράσπιση του φαινομένου της μάθησης και της σημασιοδότησης του ενεργητικού ρόλου του παιδιού σε αυτήν όσο και στην ανάπτυξη του. Ο ίδιος, επινοητής της θεωρίας του Κονστρουκτιβισμού (Constructivism) και έχοντας ασπαστεί μερικές από τις ιδέες του Γνωστικισμού, ότι δηλαδή το μυαλό του ανθρώπου είναι κάτι περισσότερο από μια Tabula Rasa (Άγραφος Πίνακας) που απλώς αντιδρά

σπασμωδικά στα μαζικά ερείσματα του περιβάλλοντος, πέτυχε να διοχετεύσει την ανασύσταση πως το παιδί επισωρεύει την δική του αυτοτελή και ανεξάλειπτη αντίληψη για τον κόσμο με την γνώση να οικοδομείται σε μια αέναη και γόνιμη προσαρμογή προς το περιβάλλον εξωτερικών ερεθισμάτων και παρατηρήσεων. Για αυτόν τον λόγο, τόνιζε πως η διαδικασία της μάθησης οφείλει να είναι διαλεκτική και αλληλεπιδραστική μέσω της ενεργητικής συνθετικής ικανότητας, των ατομικών παραμέτρων μάθησης και της ενδυνάμωσης της προσωπικότητας του παιδιού, τις αιτιατές επιδόσεις του και την διαχείριση των ειδικών προβλημάτων από τους ενήλικες.

Ο Piaget με εφιαλτήριο τη σκέψη εμφιλοχώρησε στη γνωστική ανάπτυξη, σύμφωνα με την οποία ο άνθρωπος κληρονομεί κατά την γέννησή του μια μέθοδο νοητικής λειτουργίας, την νοημοσύνη, που του παρέχει τη δυνατότητα να ανταπεξέλθει ομαλά και σταθερά στο περιβάλλον, να το ερμηνεύσει, να προσαρμοστεί σε αυτό, να διατηρήσει πάγια την προσαρμογή του και να το ιδιοποιηθεί κατασκευάζοντας γνωστικές δομές, τα λεγόμενα σχήματα.

Αυτά ως διευθετημένα και οργανωμένα πρότυπα σκεπτικού και δράσης προβάλλουν συνθέσεις πληροφοριών για έννοιες, μια σειρά από ενέργειες, μια πολύπλοκη ιδέα, την εικόνα ενός αντικειμένου, λογικές προτάσεις και χρονικές ακολουθίες γεγονότων δηλωτικής και διαδικαστικής γνώσης για την πρόσμειξη της πραγματικότητας, την πρόβλεψη και τη συναγωγή συμπερασμάτων. Ως δομές τα γνωστικά σχήματα διαφοροποιούνται, μετασχηματίζονται και τίθενται σε προσαρμογή αναλόγως της ανάπτυξης του παιδιού.

Επομένως, αυτά ανάγονται σε συντονισμένες ιδιότητες της νοημοσύνης από τις εσωτερικές αναπαραστάσεις των δραστηριοποιήσεων και των βιωμάτων του ανθρώπου από την γέννηση ως την εφηβεία του συμβαδίζοντας καθοριστικά με δυο σταθερούς μηχανισμούς αναπτυξιακής αλλαγής, της συμμόρφωσης και της αφομοίωσης ως στελέχη του γνωστικού μηχανισμού της προσαρμογής, η αλληλέργεια των οποίων υφίσταται μέχρι να επιτευχθεί μια νέα στάθμη ισορροπίας μεταξύ τους, η εξισορρόπηση (Equilibration). Η συμμόρφωση (Accommodation) είναι ενδεικτική του πώς ενσωματώνει το παιδί τα ερεθίσματα του νου και πώς αυτά με τη σειρά τους προκαλούν νοητικές αλλαγές στις καθιερωμένες γνωστικές δομές με τις αντίστοιχες αλλοιώσεις ή μεταβολές στη συμπεριφορά. Η αφομοίωση (Assimilation) αφορά στο πώς ενσωματώνει το παιδί

έννοιες, αντικείμενα, ερεθίσματα και γεγονότα και πώς τα τροποποιεί ώστε να ταιριάζουν στις ήδη παγιωμένες γνωστικές δομές. Σκοπός προβάλλεται το να προάγουν την ανάπτυξη του ανθρώπου σε τέσσερα στάδια μιας διαδρομής με διάρκεια αμφίβολη και μεταβλητή για τον καθένα ξεχωριστά εγκολπώνοντας ποιοτικά νέες μορφές συμπεριφοράς.

Ωστόσο, να ανασυνταχθεί σε αυτό το σημείο πως για το πέρασμα του παιδιού από το ένα στάδιο στο άλλο συντρέχουν αδιαλείπτως τέσσερις παράγοντες επίδρασης: η ωρίμανση (φυσική ανάπτυξη του μυϊκού και νευρικού συστήματος), η εμπειρία (ενέργεια πάνω στα αντικείμενα, όπως η σύγκριση βάρους δυο πραγμάτων και η αποκτηθείσα μάθηση μέσω της χρήσης των αντικειμένων), οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και η εξισορρόπηση (διεργασία αυτορρύθμισης).

Το πρώτο στάδιο ανάπτυξης, το **Αισθησιοκινητικό** αφορά στα δυο πρώτα χρόνια ζωής του παιδιού και επιτυγχάνεται μέσω της χρήσης του σώματος και των αισθήσεων, όπου το βρέφος «ξέρει», προκρίνει και περιμένει κάτι γνώριμο (συμβάν ή αντικείμενο), σχηματίζοντας μια εμπειρική γνώση του κόσμου γύρω του όπως και την ικανότητα να ορίζει στόχους και την μέθοδο πραγματοποίησής τους. Η εξερεύνηση του περιβάλλοντος για την κατάκτηση της γνώσης του κόσμου διευκολύνει την γνωριμία και επαφή του παιδιού με οτιδήποτε ανοίκει υιοθετώντας προσαρμοστικά συμπεριφορά αναμενόμενη μέχρι να το αφομοιώσει επιτυχώς αισθησιοκινητικά, χωρίς παρόλα αυτά να αποκτάει επίγνωση των παραγόντων και των αιτιών που δυνητικά προξενούν κάποιο συμβάν. Χαρακτηριστικά της περιόδου αυτής είναι η εγωκεντρικότητα του παιδιού, η επικέντρωση δηλαδή στον εαυτό του, η άγνοια ύπαρξης διαφορετικής οπτικής εξαιτίας της αδυναμίας κατανόησης του σκεπτικού των άλλων, η έλλειψη προοπτικής στο χώρο, η μη μονιμότητα του αντικειμένου, οτιδήποτε απομακρύνεται από το οπτικό πεδίο του βρέφους παύει αυτοστιγμεί να υπάρχει είτε πρόκειται για πρόσωπο είτε για πράγμα. Τέλος να επισημάνουμε την αιτιότητα, όταν το παιδί αρχίζει βαθμηδόν να διακρίνει και να εξαιρεί τις δικές του πράξεις ως αιτίες, να πειραματίζεται και να αναλύει τη σχέση αιτίας- αιτιατού. Στον εαυτό του αντικατοπτρίζει τον δράστη μιας ενέργειας, η οποία ξετυλίγεται πλέον σκόπιμα και εκούσια (πχ κουνάει μια κουδουνίστρα για να ακούσει τον ήχο της) λόγω της εξελισσόμενης κατανόησης του πως τα αντικείμενα δεν είναι

προέκταση του εαυτού του αλλά μια ξεχωριστή «οντότητα ύλης» με δικά τους γνωρίσματα.

Το δεύτερο στάδιο ανάπτυξης καλείται **Προλογικό** για την περίοδο ζωής του παιδιού από τα δυο μέχρι τα επτά έτη, στο οποίο το παιδί λειτουργεί και ενεργεί πάνω στα αντικείμενα, εξερευνά, αλλάζει, συγκρίνει και χρησιμοποιεί σύμβολα και ενίοτε ταυτίζεται με αυτά, όμως αδυνατεί να τα χειρίζεται νοερά. Στο δεύτερο με τρίτο έτος το παιδί μετέρχεται στη διαδικασία συνένωσης, διαχωρισμού και λογικής εναλλαγής των πληροφοριών, χρήσης των συμβόλων και αξιοποίηση της φαντασίας του ζωγραφίζοντας νοερές εικόνες και παίζοντας συμβολικά παιχνίδια μιμούμενο και δεχόμενο αλληλεπιδράσεις από άλλα παιδιά και ενήλικες. Στην ηλικία των τριών με τεσσάρων ετών το παιδί τείνει να επικεντρώνει την προσοχή του σε μια προέχουσα πλευρά οποιουδήποτε θέματος καλείται να σκεφθεί (περιορισμός στη σκέψη) ή σε μια αποκλειστικά διάσταση ή ένα χαρακτηριστικό των αντικειμένων (πχ εντάσσει στη ίδια ομάδα τους μπλε κύβους ανεξάρτητα από το σχήμα), με αποτέλεσμα να οδηγείται συνεχώς σε λάθη για το τι πιστεύουν και λένε οι άλλοι.

Παρόλα αυτά οι νοερές πράξεις του αποδίδονται στο μέγιστο βαθμό αντιστρέψιμες, μπορεί δηλαδή να σκέφτεται αντίστροφα, με την γλώσσα να υποδεικνύεται εύστοχα ο φορέας της σκέψης. Στον τέταρτο με πέμπτο χρόνο ζωής το παιδί καταφέρνει να πραγματοποιήσει σωματικά μια δράση ή ενέργεια αλλά όχι σε ψυχολογικό επίπεδο. Ειδικότερα ο Piaget προασπίζει την άποψη πως ενώ το παιδί είναι σε θέση να διανύει μόνο του καθημερινά την σύντομη διαδρομή των δέκα λεπτών από το σπίτι στο σχολείο, δεν μπορεί να την αναπαραστήσει το ίδιο εύκολα ή ακόμα και καθόλου. Τέλος το παιδί στη ηλικία των πέντε, έξι και επτά ετών έχοντας καλλιεργήσει και ενστερνιστεί την αναγκαιότητα υπακοής σε κανόνες για την διεξαγωγή παιχνιδιών αρχίζει να συμμερίζεται ποικίλες συμπεριφορές και να κοινωνικοποιείται συνετά.

Για τα δυο επόμενα στάδια ανάπτυξης λόγω της θεματολογίας της εργασίας κρίναμε αναγκαίο να μην επεκταθούμε όσο στα προηγούμενα, ωστόσο αξίζει να αναφερθούν επιγραμματικά. Το τρίτο στάδιο ανάπτυξης ονομάζεται **Συγκεκριμένο λογικό** και διαρκεί από την ηλικία των 7 έως 11 ετών, όπου το παιδί βιώνει ένα είδος νοητικής επανάστασης με την σκέψη του να μετασχηματίζεται πιο λογική και να θέτει σε κατηγορίες τις καταστάσεις και τα αντικείμενα με κριτήρια περισσότερα του ενός

γνωρισμάτων πχ μέγεθος και την ικανότητα συνδυασμού δυο προοπτικών, έχοντας βελτιώσει την προσοχή του και προετοιμάσει την μνήμη να είναι τελέσφορη και εξελίξιμη.

Το τελευταίο στάδιο, το **Τυπικό λογικό** αφορά στον έφηβο των έντεκα και πλέον χρόνων που ξεχωρίζει απερίφραστα το πραγματικό από το πιθανό με το σκεπτικό του να είναι προτασιακό. Αυτό σημαίνει πως το παιδί δεν χρησιμοποιεί μόνο τυποποιημένα δεδομένα αλλά και προτάσεις ή δηλώσεις που τα κάνουν γνωστά βασισμένο στην έννοια της αιτιολόγησης με σύμβολα και λεκτικούς συνδυασμούς. Διατυπώνει, οργανώνει και ελέγχει υποθέσεις με χρήση τεχνικών ειδικής λογικής σκέψης, όπως σειροθέτηση και ταξινόμηση, συναρμώνει τα αποτελέσματα των τεχνικών αυτών με πραγματικές συσχετίσεις αλλά ταυτόχρονα παρουσιάζει γνωστική αδυναμία στο να διακρίνει το προσωρινό από το διαρκές (παροδική- περιστασιακή σκέψη έναντι σταθερής- μόνιμης), το ατομικό από το καθολικό και το αντικειμενικό από το υποκειμενικό.

Στον αντίποδα της θεωρίας του Piaget για την γνωστική ανάπτυξη πρυτανεύει η θεωρία του Ρώσου ψυχολόγου Lev Vygotsky (1896-1934), ο οποίος με τα έργα του «Ψυχολογία της Τέχνης», «Σκέψη και Γλώσσα» άσκησε πρόδηλη επιρροή στους τομείς της μελέτης της γλώσσας, της αναπτυξιακής ψυχολογίας και της εκπαίδευσης του παιδιού. Σύμφωνα λοιπόν με την έννοια της ανάπτυξης του Vygotsky, οι μεταβολές συμπεριφοράς του παιδιού περιστελλονται γύρω από τις μεταμορφώσεις των αναπτυξιακών διαδικασιών, βιολογικής υπαιτιότητας (στοιχειώδεις ή κατώτερες) και κοινωνικοπολιτισμικής (ανώτερες). Αυτό καθώς ο ίδιος επέμεινε να εστιάζει στις διαδικασίες που προκαλούν τις μεταμορφώσεις αυτές και όχι στα προϊόντα ανάπτυξης του παιδιού (λεξιλόγιο, δείξιμο, βάβισμα) με τα οποία σύγκλιναν τις θεωρίες τους οι αναπτυξιακοί ψυχολόγοι.

Για τον Vygotsky, η βαθυστόχαστη κατανόηση και συνειδητοποίηση του ορισμού της γνωστικής ανάπτυξης εδραιώνονται από την επίρρωση του ελέγχου των πολιτισμικών και κοινωνικών διαδικασιών, με το κοινωνικό περιβάλλον να διαμεσολαβεί και να αναδιαρθρώνει τον τρόπο αντίληψης του ανθρώπου. Έτσι η εξωγενής δραστηριότητα μετατρέπεται αμιγώς σε ενδογενή διαμέσου της εσωτερίκευσης, την οποία ο ψυχολόγος στιγμάτισε ως το «*διακρίνον χαρακτηριστικό της ανθρώπινης ψυχολογίας*».

β) Γλωσσική ανάπτυξη. Με το έργο του «Η γλώσσα και η σκέψη του παιδιού (1923)» ο Piaget έθεσε τα θεμέλια του συσχετισμού μεταξύ της κατάκτησης της γλώσσας και της ανέλιξης της λογικής, οροθετώντας ωστόσο την διαφορά ανάμεσα στη γλώσσα και την σκέψη. Η τελευταία επηρεάζει ποικιλοτρόπως και αδιαλείπτως την γλώσσα, όμως η γλώσσα εμπλέκεται ως μια συμβολική λειτουργία και μέσο εξωτερίκευσης της σκέψης από τις υπάρχουσες γνωστικές δομές του παιδιού και όχι το μέσο για να αποδιπλωθεί η σκέψη του και να παράγει νέες γνώσεις. Για αυτόν ακριβώς τον λόγο, ο ρυθμός της εξελικτικής προόδου της γλώσσας στα τέσσερα γνωστικά επίπεδα μεταδίδεται σε διαφορετικά πλαίσια (χρονικά κλπ) αντιστοίχως της ιδιοσυγκρασίας και των αναγκών του παιδιού (ατομικές διαφορές), της αναπτυχίας των γνωστικών δομών που έχει συγκροτήσει, του βιολογικού του υπόβαθρου και της ποικιλίας των ερεθισμάτων που απολαμβάνει.

Στην Αισθησιοκινητική περίοδο (0-2 ετών) η γλώσσα απουσιάζει παντελώς μέχρι τους τελευταίους μήνες της περιόδου αλλά προετοιμάζεται να εμφανιστεί στο επόμενο στάδιο, την Προλογική περίοδο (2-7 ετών). Σε αυτήν, ο λόγος του παιδιού περικόπτεται σε εγωκεντρικό με στοιχεία όπως ο συλλογικός και εσωτερικός μονόλογος και η επανάληψη λέξεων ή φράσεων, με το παιδί να δυσκολεύεται να λάβει υπόψη του τι χρειάζεται να πει σε κάποιον, ώστε να επικοινωνήσει αποτελεσματικά μαζί του. Ταυτόχρονα προλειαινείται η εμφάνιση του κοινωνικοποιημένου λόγου. Στο στάδιο της Συγκεκριμένης Λογικής Σκέψης (7-11 ετών) μελετώνται οι απαρχές της γλωσσικής κατανόησης και αντίληψης του παιδιού σχετικής όμως με ορισμένα και ειδικά αντικείμενα. Στο τελευταίο στάδιο της Τυπικής Λογικής Σκέψης (για παιδιά άνω των 11 ετών) η γλώσσα απελευθερώνεται από το συγκεκριμένο και τυπικό και εκφράζει κάλλιστα το πιθανό.

Από την άλλη, ο Ρώσος ψυχολόγος Lev Vygotsky αναγόρευσε τον λόγο (για τον ίδιο, ο λόγος σημαίνει γλώσσα), που πηγάζει από κοινωνική ανάγκη, το ισχυρότερο πολιτισμικό και κοινωνικό εργαλείο στα χέρια του ανθρώπου για να ακμάσει αναπτυξιακά, μια και αποτελεί το πρώτο ευδόκιμο σύστημα διαμεσολάβησης της κοινωνίας στη γαλούχηση και ευελιξία του νου. Το σύστημα εκείνο που συντονίζει την αντίληψη και την μνήμη κατευθύνοντας τον άνθρωπο από την απλή διαχείριση της

αίσθησης στον ορθό και συνετό λόγο. Ο λόγος συμπύσσεται ενδιάθετα στα εξής τέσσερα στάδια:

α) Προνοητικός λόγος. Καθώς ο άνθρωπος διαθέτει έμφυτη την ικανότητα ανάπτυξης λόγου σε αλληλεπίδραση ή και αλληλοσύγκρουση με το περιβάλλον, ξεκινάει δειλά από τις ουσιώδεις βιολογικές διαδικασίες (σωματικές κινήσεις, βάβισμα, κλάμα κλπ) και διαρθρώνει τον λόγο σε προηγμένες και εντριβείς μορφές ομιλίας και συμπεριφοράς.

β) Απλοϊκή ψυχολογία. Στο στάδιο αυτό, το παιδί εξερευνά μεθοδικά τα καθορισμένα λιγοστά ή μη αντικείμενα του κόσμου του, τα οποία ονοματίζει εντάσσοντας έτσι στο λόγο του την σύνταξη.

γ) Εγωκεντρικός λόγος, ο οποίος δηλώνει την παρουσία του στο τρίτο έτος του παιδιού. Περικλείει μια μορφή λόγου που συναντάται στη μετάβαση από τον εξωτερικό στον εσωτερικό λόγο και αντικατοπτρίζει την διαμόρφωση μιας καινούργιας αυτορρυθμιζόμενης λειτουργίας και αυτοκαθοδήγησης, πανομοιότυπης με αυτήν του εσωτερικού λόγου. Επιπλέον παρέχει την ευκαιρία στο παιδί να προγραμματίσει και να διευθύνει τις πράξεις του και οτιδήποτε έχει τις βάσεις σε προηγούμενη συνδρομή σε λεκτικές κοινωνικές συναλλαγές και ρεαλιστικές συζητήσεις παρουσία ή όχι ακροατή (πχ το παιδί ενώ ζωγραφίζει, μπορεί να λέει... «Θα φτιάξω ένα ανθρωπάκι με μούσι, καπέλο και μεγάλα γυαλιά...»). Στην ουσία πρόκειται για την υβριδική μορφή του εσωτερικού λόγου των ενηλίκων.

δ) Εσωτερικός λόγος, ο λόγος δηλαδή που στρέφεται προς τα ενδόμυχα του ψυχισμού του ανθρώπου και διευκολύνει την λειτουργία καθοδήγησης και προσανατολισμού της συμπεριφοράς του. Ο χαρακτήρας του λόγου έχει ως επί το πλείστον αυτορρυθμιστική σύναψη, ώστε να εξυπηρετεί τον άνθρωπο στην επιτυχή εκτέλεση των δραστηριοτήτων του.

γ) Κινητική Ανάπτυξη είναι «η βαθμιαία προσδευτική αλλαγή της κινητικής συμπεριφοράς του ατόμου που προκαλείται από την αλληλεπίδρασή του με το περιβάλλον και το κινητικό έργο» (Gallahue, 2002:7). Ο τομέας αυτός συνάδει με την μεταστοιχείωση της κινητικής ιδιοτυπίας του ανθρώπου στον κύκλο της ζωής του με συνεχόμενες αλλά όχι επαναλαμβανόμενες προσαρμογές σε διαρρυθμίσεις των κινητικών δυνατοτήτων του προκειμένου να διατηρήσει και να ενισχύσει τον έλεγχο και

την επιδεξιότητα του συνόλου των κινήσεων του σε συνδυασμό με έτερους περιβαλλοντικούς παράγοντες.

Πιο συγκεκριμένα, τα κινητικά μοτίβα ενός βρέφους στα ερεθίσματα του περιβάλλοντος δεν ακολουθούν κάποια λογική συνοχή αλλά δείχνουν αυθόρμητα και ακατέργαστα από περιορισμούς, συνέπεια και διάρκεια ως προς την εκδήλωσή τους. Στα δυο πρώτα χρόνια το παιδί μεταβαίνει στο στάδιο της αισθητηριοκινητικής νόησης, όπου είναι σε θέση να δεχθεί, να συλλάβει και να «απορροφήσει» μια μερίδα ερεθισμάτων και ορισμένες απλουστευμένες κινητικές συμπεριφορές, πχ το πέταγμα μιας μπάλας με στοχευμένο έρεισμα και κίνηση συγκεκριμένης ιδιομορφίας έχοντας αρχίσει δειλά να θέτει υπό έλεγχο το εύρος του κεντρικού νευρικού συστήματός του (Cole & Cole, 2002:58-79).

Όσο μεγαλώνει το παιδί, οι κινήσεις του σε αλληλεπίδραση με το περιβάλλον αποκτούν διαφοροποιημένο και προμελετημένο χαρακτήρα δοκιμάζοντας χειρισμούς και ενέργειες με τα υπό ανάπτυξη σωματικά γνωρίσματα όπως ο συντονισμός και προσαρμογή της κίνησης, ευλυγισία, ευκινησία και διάρθρωση της δύναμής του να ισχυροποιούν τις κινητικές του δεξιότητες μέχρι το εξειδικευμένο στάδιο τους στην εφηβεία.

Καταληκτικά αξίζει να καταγραφεί πως η ανάπτυξη και διευθέτηση της κίνησης στο παιδί σε οποιαδήποτε ηλικία δεν πηγάζει μόνο ως αποτέλεσμα της πρόσληψης ερεθισμάτων από το περιβάλλον και της αλληλεπίδρασης με αυτό, τους παράγοντες κληρονομικότητας ή την φυσιολογία του. Η κίνηση είναι συνώνυμο της πρακτικής εξάσκησης και διδασκαλίας, για αυτό και κάθε άνθρωπος μονομερώς επιδίδεται στις κινήσεις εκείνες που ευνοούν και επιδεικνύουν τον δικό του ιδιόμορφο ρυθμό.

δ) Συναισθηματική- Κοινωνική ανάπτυξη. Η ανάταση και η διεύρυνση των συναισθημάτων του ανθρώπου αποδεδειγμένα κεντρίζεται από τις γνωστικές διεργασίες με τα επιμέρους στάδια, όπως άλλωστε προκρίνει η θεωρία του Piaget. Η πλέον εχέγγυα θεωρία σχετικά με την συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού αποδίδεται στον Δανό αναπτυξιακό ψυχολόγο και ψυχαναλυτή Erik Erikson, ο οποίος αντιστοίχησε εύσχημα την εκπαίδευση του ανθρώπου με την κοινωνικοποίηση του, παρενθέτοντας την άποψη πως ο ρόλος του Εγώ πρέπει να αντιμετωπίζεται ως κάτι περισσότερο από υπηρετής της ταυτότητας του.

Ο όρος εκπαίδευση πρωτίστως προσβλέπει στην πολυδιάστατη διαμόρφωση του ψυχικού κόσμου του παιδιού, του ήθους (οχύρωση των αρχών και του ηθικού υπόβαθρου για το δίκαιο και το υψηλόφρον αποδεκτό, το έντιμο και το ενάρετο), των γνωρισμάτων (ίδιον) του χαρακτήρα και των μορφών συμπεριφοράς του, που ωστόσο δεν έχουν άμεση σχέση με τη γνώση, και η οποία διαμόρφωση συμβάλλει με τη σειρά της στην ανάπτυξη της πολιτικής αντίληψης, της αμερόληπτης κρίσης, του προβληματισμού, της αμφισβήτησης, της αυτογνωσίας και της ελεύθερης βούλησης του ανθρώπου. Ο, τι δηλαδή περικλείει ο ορισμός της Αγωγής < “άγω” = οδηγώ κάποιον, τον καθοδηγώ να ακολουθήσει ένα δρόμο υποδηλώνοντας την κίνηση, την αλλαγή κάποιου από την έλλειψη συνείδησης σε μια καθοριστική διαμόρφωση της προσωπικότητάς του, απαλλαγμένης από το ατομικά σημαντικό και εγωκεντρικό όχι όμως και την επίγνωση πως, η εσωτερική αίσθηση ικανοποίησης για την εκπλήρωση προσωπικών επιτευγμάτων δεν κατακτάται μονομερώς. Η συνδρομή βοήθειας από την αρμονική συνύπαρξη με τους άλλους συμπληρώνει ευνοϊκά την πορεία του ανθρώπου προς την ολοκλήρωση του κοινωνικού δημιουργήματος του “Εαυτού” του.

Σύμφωνα λοιπόν με τον Erikson, τα στάδια συναισθηματικής και κοινωνικής ανάπτυξης του ανθρώπου συναιρούνται διευκρινιστικά ως εξής, από τα οποία εκείνα που αναφέρονται στο παιδί της πρώτης παιδικής ηλικίας είναι τα τρία πρώτα:

ΗΛΙΚΙΑ	ΣΤΑΔΙΟ
1 ^ο έτος	Απόδειξη βασικής εμπιστοσύνης, ελπίδα έναντι δυσπιστίας
2 ^ο έτος	Αυτονομία έναντι αμφιβολίας και ντροπής για την απαρχή του αυτοέλεγχου και της αυτοπεποίθησης του παιδιού σχετικά με τις ικανότητές του
3 ^ο -6 ^ο έτος	Ανάληψη πρωτοβουλιών και αυτενέργειας, σκοπός έναντι ενοχής για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση μιας δραστηριότητας. Η αποτελεσματική επίλυση της κρίσης αυτής από το παιδί εμφυσεί σε αυτό την ισχυρή αίσθηση της αυτενέργειας και της φιλοδοξίας.
7 ^ο -12 ^ο έτος	Φιλοπονία, ικανότητα έναντι κατωτερότητας
12 ^ο -20 ^ο έτος	Αρτιότητα ταυτότητας, πιστότητα έναντι σύγχυσης ρόλων
20 ^ο -40 ^ο έτος	Οικειότητα, αγάπη έναντι αποξένωσης και απομόνωσης
40 ^ο -65 ^ο έτος	Παραγωγικότητα, δημιουργία έναντι στασιμότητας και αδράνειας
Γηρατειά	Ακεραιότητα του Εγώ, σοφία έναντι απελπισίας και απόγνωσης

Για να γίνουμε πιο σαφείς και επεξηγηματικοί, ο άνθρωπος κατά την βρεφική ηλικία, όντας ανήμπορος να φροντίσει τον εαυτό του, εξαρτάται ολοκληρωτικά από κάποιον ενήλικα του οικογενειακού περιβάλλοντος για την επιβίωση του και ιδίως από την μητέρα. Η ποιότητα και το αντιστήριγμα ή όχι της μητρικής σχέσης είναι αυτό που θα κρίνει το πότε, το εάν και τον βαθμό που θα εκπληρωθεί απρόσκοπτα ο στόχος της συγκρότησης της βασικής εμπιστοσύνης ή της δυσπιστίας του βρέφους απέναντι στους άλλους μεταβαίνοντας ή όχι και σε άλλες σχέσεις εκτός από τις γονικές. Αντιθέτως η διατάραξη της σχέσης του βρέφους με κάποιον ενήλικα και η έλλειψη εμπιστοσύνης σε αυτόν κατευθύνει το βρέφος προς την σύσταση του αισθήματος φόβου, ανασφάλειας και καχυποψίας θέτοντας σε κίνδυνο την υγιή και ακέραια ανάπτυξη της προσωπικότητας και την επίταση της ταυτότητας του.

Η προσχολική ηλικία κατά τον Erikson, είναι η περίοδος που το παιδί επιστεγάζει την αυθύπαρκτη διάθεση του να ανεξαρτητοποιηθεί με την εξερεύνηση του κόσμου και την αίσθηση της ελευθερίας να επιτελέσει βασικά καθήκοντα μόνο του. Οι γονείς οφείλουν δίχως άλλο να διευκολύνουν το πέρασμα αυτό του παιδιού προς την εκμάθηση και αποκωδικοποίηση του κόσμου για ενθάρρυνση της πρωτοβουλίας και της αυτονομίας του, την ανάληψη ευθύνης για δράσεις κατευθυνόμενες προς ικανοποίηση των ενδιαφερόντων του περατώνοντας παράλληλα ένα περιβάλλον φιλόξενο και προσιτό για τυχόν αποτυχίες, όπου η ντροπή και η αμφιβολία δεν έχουν θέση. Σε περίπτωση δε που κάποιο παιδί στερηθεί την ευκαιρία να συμμετάσχει τόσο συναισθηματικά όσο και επιδραστικά στη διερεύνηση του κόσμου, ενδέχεται να χαλυβδωθεί μια αρνητική έως μηδενική επήρεια στην εκτύλιξη των τάσεων του παιδιού να μαθαίνει, να διερωτάται, να ερμηνεύει τις απορίες και τους προβληματισμούς, να επιλύει δοκιμασίες, να αναθεωρεί συλλογισμούς και να επιτυγχάνει τους στόχους του (Sigelman & Rider, 2009:65-80).

Αυτή η θεωρία επισφραγίζεται από πορίσματα ερευνών για τον συσχετισμό μεταξύ της συμβολής του παιδιού στον καθορισμό των δραστηριοτήτων με τις οποίες κοινωνικοσυναισθηματικά και γνωστικά επωφελείται, της ανάπτυξης των ερευνητικών και κοινωνικών του δεξιοτήτων, την επάρκεια επεξεργασίας και διατύπωσης συμπερασμάτων/ προτάσεων, της ποικιλίας στρατηγικών διαπραγμάτευσης από την αλληλεπίδραση με τους άλλους, της ανταλλαγής εμπειριών καθώς και της απόκτησης

νέων, εξελισσόμενων και εποικοδομητικών ενδιαφερόντων από μέρους του (Devries, Reese-Learned & Morgan, 1991:473-476).

Στο περίβλημα της συναισθηματικής-κοινωνικής ανάπτυξης του παιδιού φαντάζει παράτυπο και ατέκμαρτο να μην εμφιλοχωρήσει η επενέργεια της μουσικής από τη βρεφική κιόλας ηλικία, όταν δηλαδή εγκαθιδρύονται οι αρχικοί συναισθηματικοί δεσμοί του παιδιού με τη μητέρα του, ως μέσο και σύστημα επικοινωνίας ευαίσθητων συναισθηματικών πληροφοριών, νοημάτων και όχι μόνο, με κωδικοποιημένο σχήμα και μορφή. Τα νανουρίσματα και κάθε λογής τραγούδι (βρεφικό, ύπνου κλπ) είναι η απρόσκοπτη δίοδος για να αποτυπώσει το παιδί, να διοχετεύσει και να διασκελίσσει στον καλύτερο βαθμό τα συναισθήματα του προς ικανοποίηση των προσωπικών αναγκών του εμπλουτίζοντας έτσι δημιουργικά τον ψυχοσυναισθηματικό κόσμο και τις συναισθηματικές του δεξιότητες σε ένα ρεπερτόριο ενεργειών και δράσεων που συνδυάζουν λεκτικές, σωματικές ή και διανοητικές αλληλεπιδράσεις με υλικά, ενήλικες και συνομηλίκους.

Εξάλλου όλες οι μουσικές δραστηριότητες ενεργοποιούν πρόδηλα τους μύες, τα περιφερειακά ακουστικά συστήματα, την ταλάντωση των φωνητικών χορδών, τον λάρυγγα (σημαντική πηγή ήχου στην ομιλία) και τις αισθήσεις του παιδιού όπως η ακοή και η όραση. Η πρώιμη ανάπτυξη των αισθήσεων και της κινητικότητας του παιδιού είναι αυτές που καθορίζουν και επιτάσσουν αυθύπαρκτα το φάσμα της αντίληψης, πρόκλησης και πρόσληψης ερεθισμάτων, ωθήσεων, εσωτερικών κινήτρων, ενδιαφέροντος και διαβουλεύσεων του παιδιού για τον κόσμο που τον περιβάλλει, αναπαράγοντας, προσλαμβάνοντας και υιοθετώντας τις αρμόζουσες συμπεριφορές και τις εμπειρίες για την καλλιέργεια της ανθρώπινης επικοινωνίας και επαφής με στόχο την κατάκτηση της αυτεπίγνωσης, την ενδυνάμωση της αυτονομίας, τον προσδιορισμό της αυτοπραγμάτωσης του, τη διάπλαση της προσωπικής, ατομικής ταυτότητάς του και κατ' επέκταση την ταυτότητα της ομάδας.

Πιο συγκεκριμένα, το παιδί μέσω της μουσικής διευθύνει αρμονικά και εύσημα την εξέλιξη των γνωρισμάτων της προσωπικότητάς του όπως:

- Κοινωνικοποίηση. Το παιδί γνωρίζει και μαθαίνει πώς να αποτελεί μέρος του κοινωνικού συνόλου και να σχετίζεται δημιουργικά με τους άλλους, προσπορίζοντας την αίσθηση της κοινότητας μέσω διαφορετικών και

διαφόρων μεθόδων επικοινωνίας. Οι κανόνες, οι ανταμοιβές, οι συνέπειες, η εμπλοκή σε υποθέσεις/καταστάσεις με την δόμηση σύνθετων γνωστικών διαδικασιών και σχημάτων, ο ομαδικός συλλογισμός για επίλυση προβλημάτων και ανατροφοδότηση στόχων με σαφή αποτελέσματα είναι μερικά μόνο από τα θεμέλια κοινωνικοποίησης του παιδιού μέσω της μουσικής.

- Μίμηση. Με την μουσική αγωγή και τις ανάλογες δραστηριότητες (μουσικά παιχνίδια, θεατρικό παιχνίδι, δραματοποίηση κλπ) το παιδί αναλαμβάνει, δοκιμάζει και δοκιμάζεται σε ξεχωριστούς ρόλους και μορφές επικοινωνίας ενισχύοντας διαδικασίες ανακαλυπτικής και ερευνητικής μάθησης σε ένα περιβάλλον καθοδηγούμενο και ορισμένο από κανόνες, στόχους, στοιχεία ανταγωνισμού και αλληλεπίδρασης με τους υπόλοιπους συμμετέχοντες.
- Συντονισμός κινήσεων. Το παιδί αρχίζει να μαθαίνει το σώμα του, να πειραματίζεται με το εύρος των σωματικών, κινητικών δυνατοτήτων του και να χρησιμοποιεί άρτια το μέρος εκείνο του σώματος που εκφράζει την φαντασία, το ενδιαφέρον του και τη μετάδοση των συναισθημάτων του.
- Συγκέντρωση. Η καλλιέργεια της ικανότητας του παιδιού να μένει προσηλωμένο σε μια δραστηριότητα για μεγάλο χρονικό διάστημα, μεταρσιώνοντας τη μεθοδικότητα, την επίμονη περιέργεια για καθετί νέο που αντιλαμβάνεται ως έννοια και το δημιουργικό δυναμικό του αποτελεί τον προθάλαμο καθοδήγησης και υποκίνησης ενδιαφέροντος στη διαδικασία της μάθησης (προμαθηματική αντίληψη, προγραφικό στάδιο κλπ).
- Ανάπτυξη της γλώσσας. Έρευνες, που διεξήχθησαν την δεκαετία του '90 για την επίδραση της μουσικής σε βρέφη, απέδειξαν περίτρανα πως η οποιασδήποτε έκθεση του παιδιού στη μουσική υπήρξε καταλυτικής σημασίας για την ανάπτυξη και διαχείριση της γλώσσας με εμπλουτισμένο, πρωτότυπο και μεγαλύτερης έκτασης λεξιλόγιο για να εκφράσει το παιδί με ακρίβεια και ανεξαρτησία πνεύματος τον εσωτερικό του κόσμο (McFerran., Elefant, 2012:51-64).
- Αντιληπτική ικανότητα. Το παιδί μέσω της μουσικής επεκτείνει την αντίληψη του για τον κόσμο με την κατανόηση δύσκολων και διαφορετικών εννοιών και

τις ταξινομεί αντιστοίχως των ενδιαφερόντων του. Επιπροσθέτως η μουσική εμπλουτίζει τα ερεθίσματα του παιδιού υποκινώντας το ενδιαφέρον του για μάθηση και συντελώντας στο να διαμορφώσει και να ξεδιπλώσει το παιδί στρατηγικές και ικανότητες που θα του χρησιμεύσουν τα επόμενα χρόνια της ζωής του.

- Δημιουργική έκφραση. Η μουσική καταδεικνύεται το πλέον «βατό» εργαλείο για την καλλιέργεια και διοχέτευση του αυτοσχεδιασμού του παιδιού, που προστάζεται από τη φαντασία, το συναίσθημα, τις σωματικές κινήσεις, την κοινωνική και προσωπική συμμετοχή του παιδιού. (Σημείωση: το ζήτημα της δημιουργικότητας του παιδιού μέσω της μουσικής αναλύεται στο τέταρτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας).

3.3 Παράγοντες ανάπτυξης του παιδιού

Η πολύπλευρη και άρτια ανάπτυξη του παιδιού τίθεται σε ενιαία και αδιαίρετη αντιστοίχιση αλληλεξάρτησης με το σύμφυρμα αλλαγών που διαδέχονται το ένα το άλλο από την εμβρυική ηλικία έως την πληρότητα ανέλιξης των σωματοφυσιολογικών και ψυχοπνευματικών δυνατοτήτων του στο εικοστό περίπου έτος ζωής του. Αυτό σημαίνει για παράδειγμα πως η έφεση μάθησης του παιδιού για τεχνογνωσία του περιβάλλοντος και της θέσης του εαυτού του στον κόσμο και την κοινωνική ιεραρχία προϋποθέτει σε μεγάλο βαθμό την νευρολογική ωρίμανση του εγκεφάλου του. Στο ίδιο πλαίσιο, η νοητική ανάπτυξη του παιδιού επιδρά καταλυτικά στην κοινωνική και συναισθηματική συμπεριφορά του εφόσον το παιδί πρέπει πρώτα να κατακτήσει τη γνωστική ικανότητα να αναγνωρίζει και να διακρίνει την μητέρα του από τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας/περιβάλλοντος του για να καταφέρει την εγγύτερη διαπροσωπική σχέση μαζί της. Οι παράγοντες ωρίμανσης του παιδιού ορίζονται ακολούθως:

α) Ωρίμανση και κληρονομικότητα, με την δεύτερη να προβάλλει γενικά γνωρίσματα και δομές στην ανάπτυξη του παιδιού. Αυτά όμως για να καρποφορήσουν, χρειάζεται να εμπλακούν πρόσφορες περιβαλλοντικές συνθήκες. Αν δηλονότι στον άνθρωπο με τη σύλληψή του προσάπτεται η ευχέρεια να μιλήσει, αλλά το περιβάλλον δεν διαθέτει ή δεν προωθεί τα ερεθίσματα εκείνα για την υλοποίηση της δυνατότητας, ο άνθρωπος δύσκολα θα μάθει να χρησιμοποιεί τον λόγο ή και καθόλου. Βέβαια, αυτό επ' ουδενί δεν σημαίνει ότι μόνο η επαναλαμβανόμενη άσκηση, η πληθώρα των

ερεθισμάτων ή η ευρύτητα των περιβαλλοντικών συντελεστών θα βοηθήσει το παιδί να πετύχει στόχους ανέφικτους πχ το παιδί να μάθει να πετάει μετά από ατελείωτες ώρες άσκησης και πρακτικής.

Το θέμα επιρροής κληρονομικότητα ή περιβάλλον υπήρξε για χρόνια στο επίκεντρο της διαμάχης μεταξύ των φυσιοκρατών και των περιβαλλοντιστών, με τους μεν πρώτους να υποστηρίζουν θερμά το γενετικό συντελεστή ως στοιχειώδη παράγοντα ανάπτυξης του ανθρώπου ενώ οι δεύτεροι το περιβάλλον. Στις μέρες μας ωστόσο οι έρευνες προσανατολίζονται διαλλακτικά στην εξακρίβωση των μηχανισμών αλληλεπίδρασης των δυο παραγόντων και όχι στο ποσοστό συμβολής τους στην ανέλιξη του παιδιού. Έτσι, οι μεν βιολόγοι πειραματίζονται με τα γονίδια και τα χρωμοσώματα για την διαλεύκανση του βιολογικού ερείσματος της συμπεριφοράς, απεναντίας οι ερευνητές της μάθησης βρίσκονται στη διαδικασία εντοπισμού των περιβαλλοντικών συνθηκών που εξυφαίνουν θετικό ή αρνητικό αντίκτυπο στην αναπτυξιακή συμπεριφορά του παιδιού.

Από την άλλη, ωρίμανση επικαλείται η επαύξηση των εγγενών επαρκειών του οργανισμού που προσδιορίζεται καθοριστικά από έμφυτους μηχανισμούς για τη μορφολογία εξέλιξης του μεγέθους, τη φυσιολογία και τις ψυχολογικές λειτουργίες. Οι αλλαγές αυτές συντελούνται με ένα συγκεκριμένο μοτίβο και συνέχεια εξέλιξης ανεξαιρέτως σε όλους ανθρώπους από τη στιγμή της σύλληψης μέχρι την ενηλικίωση ως αποτέλεσμα οργανικών κυρίως διεργασιών (οστεοποίηση, όγκωση νευρικού συστήματος και εγκεφάλου, έκκριση ορμονών κλπ).

β) Εμπειρία, η οποία συγκροτεί στον ίδιο βαθμό οποιουδήποτε είδους νοερή δραστηριότητα (αντίληψη ή καθορισμός προβλημάτων) και την άμεση φυσική δραστηριότητα. Δεν νοείται γνωστική ανάπτυξη στο παιδί χωρίς να έχει προηγηθεί εγκαίρως αμφίδρομη αλληλενέργεια του με το περιβάλλον (κοινωνικό, φυσικό, πολιτισμικό κλπ) ώστε να ανταποκριθεί επιτυχώς ή όχι στις διαρκώς εναλλασσόμενες περιβαλλοντικές απαιτήσεις και διεργασίες. Με αυτήν την έννοια, η συσσώρευση εμπειριών και η απόφασή τους κατά τα πρότυπα συμπεριφοράς του παιδιού απαρτίζουν αιτίες αλλαγής, που σφυρηλατούν την ετοιμότητα ή όχι του παιδιού να αποκτήσει άλλες μορφές συμπεριφοράς. Προς επεξήγηση, ο όρος ετοιμότητα τεκμαίρεται τη χρονική στιγμή στην οποία ο άνθρωπος κατέχει το απαιτούμενο επίπεδο

ανάπτυξης ώστε να αναδημιουργήσει μια νέα στάση συμπεριφοράς έπειτα από άσκηση ή την τετριμμένη εμπειρία από τα προσλαμβάνοντα ερεθίσματα.

γ) Κοινωνική μεταβίβαση/αλληλεπίδραση που επιφέρουν την εκμάθηση και ενεργοποίηση προκαθορισμένων ρόλων, στάσεων και συνηθειών που αντιστοιχούν σε ορισμένες κοινωνικές ομάδες (δάσκαλοι, γονείς) προς μια άλλη ομάδα όπως παιδιά, με σκοπό αυτά να ενσωματωθούν ολοκληρωτικά στην κοινωνία μετέχοντας ενεργά και αταλάντευτα στις διάφορες εκφάνσεις της. Κάτι τέτοιο βέβαια δεν παραπέμπει ακλόνητα στο ότι όλα τα άτομα είναι κοινωνικά προορισμένα να εκπληρώσουν τους ίδιους ρόλους με τον αυτό καθαυτό τρόπο ή το ίδιο σωστά. Όπως διατυπώνει ευκρινώς ο Ζαν Ζακ Ρουσσώ στο έργο του “ *Du contrat social ou Principes du droit politique (1762)*” μολονότι όλοι οι άνθρωποι εκ φύσως γεννιούνται ίσοι και κατέχουν τα ίδια δικαιώματα απέναντι στον νόμο και την κοινωνία, συντυγχάνουν αρκετές φυσικές διαφορές μεταξύ τους. Διαφορές, οι οποίες μολαταύτα δεν είναι τέτοιες ή σε τέτοιο βαθμό που να μπορούν να κλονίσουν την κοινωνική συνοχή και ισότητα, όσο η ίδια η κοινωνία επιβραβεύει και ενισχύει τα άτομα αναλόγως των ικανοτήτων τους αντικατοπτρίζοντας σφαιρικά τα κύρια χαρακτηριστικά της. Η μέθοδος, το μέσο, το είδος και η διεργασία εκπλήρωσης των κατανεμημένων στα άτομα ρόλων καθορίζονται από τα συστήματα διαφοροποίησης και στρωμάτωσης στην εκάστοτε κοινωνία, όπως πρεσβεύεται από την απλούστερη αρχαϊκή κοινωνία που παραχωρεί τους ρόλους ανά φύλο και ηλικία με αποτέλεσμα η εκμάθησή τους να συντελείται σε ξεχωριστά μέρη από διαφορετικά πρόσωπα μέχρι την σημερινή μορφή της εκπαίδευσης (Τσαούσης, 1991: 557-559).

δ) Εξισορρόπηση, καλείται η απόπειρα του ανθρώπου να συνταιριάξει άφθαστα και αρμονικά τα εσωτερικά κίνητρα των ενεργειών του με τις απαιτήσεις του περιβάλλοντος. Πρόκειται για μια διαδικασία αυτορρυθμιστική που χαράσσει υποστηρικτικά την μετάβαση του ανθρώπου γνωστικής ασυμφωνίας σε κατάσταση εσωτερικής ευνομίας και ισορροπίας, ώστε να επέλθει αφενός η γνώση του εαυτού του και δευτερευόντως η ίδια σε σχέση με τη γνώση και την αποδοχή των άλλων. Η διαφοροποίηση της γνώσης του εαυτού από τους άλλους συνεχίζεται και στην παιδική ηλικία με νέες όμως διευρύνσεις.

3.4. Μουσική ανάπτυξη του παιδιού

Αρχές του εικοστού αιώνα στην Ευρώπη παρατηρήθηκε έντονη στροφή της Ψυχολογίας και της Παιδαγωγικής με μια σειρά επιστημονικών και άλλων ερευνών προς τη δημιουργία μουσικοπαιδαγωγικών συστημάτων, βασισμένων σε διδακτικά μοντέλα που επαυξάνουν μεθόδους και προϋποθέσεις μέγιστης απόδοσης του παιδιού στην εκπαίδευση και ειδικότερα της διαχείρισης των δεξιοτήτων του στις τέχνες και τη μουσική.

Με τη συμβολή της μουσικής στο γνωστικό μέρος του εγκεφάλου ήδη τεκμηριωμένη και συνάμα στη νοητική, ψυχοσυναισθηματική και κοινωνική προαγωγή του ανθρώπου, πλείστοι παιδαγωγοί παραθέτουν την άποψη ότι το ίδιο σημαντική και επωφελής για τον άνθρωπο είναι η αισθητική αξία της μουσικής για την αγωγή και τον ψυχισμό του κατά την πρώτη παιδική ηλικία. Σαφέστερα, η πάσης φύσεως επαφή και ενασχόληση του παιδιού με τη μουσική δύναται να επικεντρωθεί στοχευμένα στην καλλιέργεια και εκδήλωση εξωτερίκευσης του βαθύτερου κόσμου του παιδιού για το γιγάντωμα του συναισθηματικού του υπόβαθρου. Αυτό καθώς η μουσική σύμφωνα με τον Παπαζαρή (1991:13) :*«έχει τη μοναδική ιδιότητα να είναι το πιο επιθυμητό μέσον οργανωμένης αισθητικής εκπαίδευσης. Οι άνθρωποι σε όλο τον κόσμο ανταποκρίνονται στη μουσική και βρίσκουν ικανοποίηση και νόημα με την επαφή και εμπειρία της. Αν και υπάρχουν πολλές διαφορές στις μουσικές δυνατότητες και την ευαισθησία του καθενός, όμως όλοι βρίσκουν ικανοποίηση και ευχαρίστηση και σαν ακροατές και σαν δημιουργοί της μουσικής σε κάποιο επίπεδο ή με κάποιο μέσο».*

Ο όρος μουσική ανάπτυξη του παιδιού επιμερίζει ισόποσα την νοητική και ψυχοκινητική ανάπτυξή του. Η μεν πρώτη διευθύνεται από το περιεχόμενο των μουσικών εννοιών σχετικών με τις ιδιότητες και τα χαρακτηριστικά του ήχου, όπως για παράδειγμα η ένταση, η μελωδία, η χροιά, η διάρκεια του ήχου, ο ρυθμός και η αρμονία. Από την άλλη πλευρά, η ψυχοκινητική μουσική ανάπτυξη του παιδιού αφορά στις δεξιότητες της μουσικής εκτέλεσης, όπως το τραγούδι, η ρυθμική κινησιολογία, τα ρυθμικά χτυπήματα και η εκμάθηση των μουσικών οργάνων τόσο μέσω των βιωμάτων, όσο και της διαμεσολάβησης του παιχνιδιού. Η ιδιότητα των μουσικών παιχνιδιών είναι τέτοια που συνδράμει, ώστε το παιδί να αντιληφθεί, να κατανοήσει, να εξοικειωθεί και γιατί όχι να ιδιοποιηθεί τα σύμβολα και τα στοιχεία της μουσικής για να εκφραστεί

ανεπιφύλακτα και ενδιάθετα με τον λόγο, την σωματική κίνηση, το τραγούδι, τον αυτοσχεδιασμό και τη χρήση μουσικών οργάνων.

Η μουσική νοημοσύνη του παιδιού όπως μορφοποιείται και σχηματίζεται από την έκθεση και την επαφή του με τη μουσική στην πρώιμη κιόλας ηλικία θέτει τις ίδιες βάσεις εδραίωσης της σπουδαιότητάς της με την λογική και τη συναισθηματική νοημοσύνη του παιδιού. Αυτό εξηγείται, καθώς στη μουσική εντυπώνεται αδιάλειπτα η ακολουθία συνεργασίας του σώματος και του εγκεφάλου για το αποτύπωμα των λεκτικών (σωστή σε ορθοφωνία, λεξιλόγιο και σύνταξη ομιλία) και μη διαύλων δομής, μέσωσης, ενθάρρυνσης και υποστήριξης των ψυχοσυναισθηματικών, κοινωνικών και άλλων δεξιοτήτων του παιδιού, επιδρώντας θεμελιακά σε αλλαγές και μελλοντικά αναπτυξιακά αποτελέσματα στη ζωή του παιδιού.

Η ανέκκλητη ταξινόμηση του θετικού ορόσημου της μουσικής πιστώνεται από την ηλικία των δυο ετών και άνω, όπου το παιδί κατά το μοντέλο των Swanwick και Tillman έχει επεκτείνει την δυναμικότητα της ακουστικής του αντίληψης σε βαθμό και επίπεδο όμοιο και ισόρροπο με αυτόν των ενήλικων. Σε μεγαλύτερες ηλικίες όπως αυτές των τεσσάρων και πέντε ετών, το παιδί με ήδη «εκγυμνασμένη» τη γνωστική και ακουστική του δεινότητα όχι μόνο αντιλαμβάνεται και αποκωδικοποιεί την μουσική στο άκουσμα δυο ή περισσότερων ήχων, αλλά είναι σε θέση να παίξει με την ίδια ευκολία, ακρίβεια και χάρη κάποιο μουσικό όργανο, να διαχωρίσει καίρια το ηχόχρωμα και το ρετζίστρο των ήχων (το σύνολο των φθόγγων που μπορεί να παραχθεί από κάποιο μουσικό όργανο ή από την ανθρώπινη φωνή). Αυτό παρατηρείται καθώς η μουσική από κάποιο μουσικό όργανο σε συνδυασμό με κινητικές δραστηριότητες ή και τραγούδι βοηθάει το παιδί να αποκομίσει και να συλλάβει καλύτερα το βαθμό και την κλίμακα των μουσικών εννοιών για την ένταση, τους τρόπους παραγωγής και τις πηγές των ήχων, τον τόνο, το μέτρο, τον παλμό, την αρμονία κλπ.

Η συνέχεια της μουσικής εκπαίδευσης του παιδιού οδηγεί ακαταπόνητα στην αναγνώριση και σφυρηλάτηση του ηχοχρώματος και της νότας των μουσικών οργάνων αλλά και στην παραδοχή προτίμησης του για δυναμική ποιότητα του διακριτού συναισθήματος που του προκαλείται με τις περιρρέουσες αντιδράσεις.

Στη μουσική εκπαίδευση ενός παιδιού ηλικίας τεσσάρων έως πέντε ετών συντείνει προσδιοριστικά η ικανότητα αντίληψης του και το πώς αυτή επηρεάζεται από

την πραγματικότητα που βιώνει. Ειδικότερα, το παιδί αυτής της ηλικίας οδηγείται νοητικά σε συσχετισμό των ήχων και των μουσικών μελωδιών με καταστάσεις που αποτελούν μέρος της συνθήκης της ζωής του αναπαράγοντας στη μνήμη του την εικόνα και το ψυχικό αποτύπωμα που αισθάνθηκε όταν πρωτάκουσε αυτόν τον ήχο.

Στον τομέα των ερευνών για τη μουσική αντίληψη του παιδιού και πώς αυτή δομείται βαθμηδόν, ξεχωρίζει η έρευνα του καθηγητή Ψυχολογίας της μουσικής Helmut Moog (1976), ο οποίος μέσα από μια σειρά πειραμάτων σε παιδιά ηλικίας 0-6 διακρίβωσε το συμπέρασμα ότι τα παιδιά πρωτίστως ανταποκρίνονται με τον τρόπο τους στην ηχητική απόδοση των λέξεων, αργότερα αντιλαμβάνονται τον ρυθμό και στο τέλος την τονικότητα από την οποία προέρχεται η μελωδία. Στην ηλικία των τεσσάρων έως πέντε ετών τα παιδιά αυθόρμητα αρχίζουν να ενώνουν σε συνδετικό κρίκο τα ακουστικά ερείσματα με καταστάσεις και συνθήκες που επικρατούν στο άμεσο οικογενειακό περιβάλλον τους, αναδιατυπώνοντας εύκολα πλέον στη μνήμη τους την κατάσταση για την οποία ακούστηκε η συγκεκριμένη μουσική, ικανότητα που παγιώνεται όσο μεγαλώνει το παιδί. Παράδειγμα αποτελεί το γεγονός, ότι μια πλειοψηφία παιδιών μεγάλης ηλικίας αποκοιμείται στο άκουσμα ενός βρεφικού νανουρίσματος.

ΠΑΙΔΙ	ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ
Έως ενός έτους	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Εκδηλώνει ευαισθησία στη χροιά και την ένταση του ήχου. ❖ Ανταποκρίνεται στην ανθρώπινη φωνή, αναγνωρίζοντας τη φωνή της μητέρας του. ❖ Κάνει συσχετισμούς μεταξύ των ήχων και των πραγμάτων. ❖ Διακρίνει το συναίσθημα στη φωνή. ❖ Παρηγορείται με τα νανουρίσματα και τα παιχνίδια με ήχους που προτιμάει.
1-2 ετών	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Αρχίζει σιγά-σιγά να τραγουδάει και να έχει αίσθηση του ρυθμού και της μελωδίας, εκδηλώνοντας αυθόρμητη μουσική δημιουργία. ❖ Μιμείται τους ήχους που παράγονται από την ανθρώπινη φωνή. ❖ Χρησιμοποιεί σταθερά τα χέρια του για να παράγει ήχο, αλλά και ποικίλα υλικά, όπως καπάκια και κουτιά, εκδηλώνοντας αυθόρμητη μουσική δημιουργία.. ❖ Δείχνει ενδιαφέρον για την πηγή του ήχου.
2-3 ετών	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Τείνει να μιμηθεί τη μελωδία ή τον ήχο και χρησιμοποιεί εκούσια τα μελωδικά σχήματα και φράσεις από τραγούδια που γνωρίζει. ❖ Είναι σε θέση να χρησιμοποιήσει με επιδεξιότητα τα χέρια του χτυπώντας τα ρυθμικά στο άκουσμα ενός τραγουδιού. ❖ Διερευνά τον παραγόμενο ήχο από τα αντικείμενα στον οικείο χώρο του.
3-4 ετών	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Αναπτύσσει τον ήχο της φωνής του. ❖ Γνωρίζει την ονομασία πολλών μελωδιών και τραγουδάει μαζί με άλλους

	<p>κάποιες από αυτές.</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ Μπορεί να παίζει απλούς ρυθμούς σε μουσικό όργανο και να ανταποκριθεί σε έναν προτεινόμενο ρυθμό, κατανοώντας το τονικό ύψος. ❖ Γνωρίζει το ρυθμό, το τέμπο, τον τόνο και τη μελωδία ενός τραγουδιού.
4-5 ετών	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Γνωρίζει ορισμένες βασικές έννοιες του τονικού ύψους και ήχου, όπως γρήγορος/αργός, ψηλός/χαμηλός, μικρής/μεγάλης διάρκειας, καθώς και τα ονόματα διαφόρων μουσικών οργάνων ❖ Είναι σε θέση να τραγουδήσει με ακρίβεια ολόκληρη την έκταση ενός τραγουδιού από μνήμης. ❖ Τραγουδάει αυθόρμητα και απολαμβάνει τη συντροφιά των άλλων στο τραγούδι. ❖ Ακούει ηχογραφημένα τραγούδια με τη βοήθεια κάποιου.
6 ετών	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Έχει εναργή αίσθηση της μελωδίας, του τόνου, της αρμονίας και του ρυθμού και παράλληλα μπορεί να διαχωρίσει ως ίδια, διαφορετικά, εύκολα ρυθμικά ή τονικά μοτίβα. ❖ Τραγουδάει με περισσότερη ακρίβεια. ❖ Μπορεί να ξεκινήσει συζήτηση για κάποιες έννοιες της μουσικής. ❖ Είναι σε θέση να χρησιμοποιήσει αυτόνομα τα πόδια και τα χέρια στο άκουσμα ενός τραγουδιού

Πίνακας 3.4 - Η ανάπτυξη δεξιοτήτων στη μουσική (Duffy, 1998)

Συμπεράσματα 3^{ου} κεφαλαίου

Επιστημονικές μελέτες ετών καθοδηγούν την άποψη πως η ανάπτυξη του παιδιού ακολουθεί ένα αρκετά προβλέψιμο και ευλογοφανή σχέδιο-πρότυπο, κατά το οποίο ο ρυθμός ανάπτυξής του (παρέκλυση ή αντίθετα επιτάχυνση) φαίνεται εν πρώτοις να διαφέρει σε πολλές παραμέτρους. Τα στάδια όμως που συνοδεύουν την ανάπτυξη του παιδιού παραμένουν ρητώς αμετάβλητα για καθεμία οντότητα ισοσκελίζοντας τη σύμπραξη της βιολογικής (φυλογενετικής), της προσωπικής-ατομικής δραστηριοποίησης και εμπειρίας, της μάθησης για την απόκτηση μορφών συμπεριφοράς από την έκταση των εξωγενών ερεθισμάτων, της μετάβασης δεδομένων ή πληροφοριών και της έμφυτης προδιάθεσης του ανθρώπου να επιζητά την αρμονία, την ευμάρεια και την εσωτερική ισορροπία.

Η δυναμική αλληλενέργεια των συντελεστών αυτών ήδη από τις πρώτες εμβρυικές στιγμές του ανθρώπου δεν αφήνει περιθώρια προσδιορισμού του ποσοστού συμβολής τους στη διαμόρφωση της ανάπτυξης του, καθώς αφορούν σε ξεχωριστές

εξελικτικές περιόδους της ζωής υπό έτερες συνθήκες δομών. Επιπροσθέτως, δεν πρέπει να αγνοηθεί το γεγονός της ύπαρξης ατομικών διαφορών (ιδιοτυπία) στο ρυθμό και το μοτίβο ανάπτυξης του ανθρώπου, με περιπτώσεις όπου αυτή μπορεί να απεικονιστεί ομαλή και δραστική, ενώ σε άλλες δυσδιάκριτη και αφύσικα άκαρπη. Με τη γνώση λοιπόν ότι η εξέλιξη κάθε παιδιού διαφέρει πάγια και απόλυτα στη διαδρομή για την πραγμάτωση της προσωπικότητας του, πρέπει το παιδί να αντιμετωπίζεται ως μια ιδιαίτερη, αδέκαστη και μοναδική περίπτωση σε μια διαλογική αναζήτηση και βελτίωση της υπόστασης του τόσο στο οικογενειακό όσο και στο κοινωνικό στίβο, όπου οι βιολογικές και γνωστικές διαφοροποιήσεις και αλλαγές μεταμορφώνουν εξίσου το σώμα και το μυαλό του παιδιού.

Από την άλλη μεριά, τα σύμβολα της τέχνης όπως η μουσική προσφέρουν στον άνθρωπο, πόσο μάλλον στο παιδί, τον πιο εποικοδομητικό και δυναμικό τρόπο επικοινωνίας με τους άλλους βοηθώντας το να αποκομίσει συναισθηματικές εμπειρίες, εύθετες για την ενθάρρυνση ευόδωσης μιας ισορροπημένης προσωπικότητας και την παρακίνηση ώθησης νοητικών διαδικασιών όπως η ανάλυση, η σύγκριση, η γενίκευση στα πλαίσια ανάπτυξης των διανοητικών δεινότητων του παιδιού.

Κεφάλαιο 4

Ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη παιδιού και μουσική

Εισαγωγή

Στο τελευταίο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας θα αποσαφηνιστεί εύγλωττα η βαρύνουσα συνδρομή της μουσικής στη ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη του ατόμου κατά την πρώτη παιδική ηλικία, που σαφώς περιλαμβάνει την αναδίφηση κάθε μορφής ανθρώπινης νοημοσύνης, την περάτωση της ικανότητας για δημιουργικές σκέψεις και πράξεις, την καλλιέργεια των φυσικών και αντιληπτικών δεξιοτήτων, την έμπρακτη συνειδητοποίηση της αξιακής και κοινωνικοπολιτισμικής κουλτούρας και την προώθηση της αρτιότητας των συναισθημάτων (μεταξύ άλλων και της ευαισθησίας). Αυτό επισημαίνεται από το ότι οι εμπειρίες και τα βιώματα του παιδιού, όπως και οι θετικές σκέψεις και το πλαίσιο των συναισθηματικών του εκβάσεων θεωρούνται πρωταρχικές για την κοινωνική, νοητική και συναισθηματική ανάπτυξή του με άφθαστες επιρροές για την υπόλοιπη ζωή.

Ιδιαίτερα για το τελευταίο σκέλος, έχει πασίδηλα εξακριβωθεί πως η τέχνη σε όλες τις μορφές της και πυρήνας των τελετουργικών διαδικασιών της εκτεταμένης κοινωνικής σμίλευσης του ανθρώπου, προσκομίζει σε αυτόν μια δίοδο αναγνώρισης, επίγνωσης και συμπαγούς βίωσης συναισθημάτων (οποιασδήποτε έντασης, έκτασης ή χροιάς) που δεν μπορούν να αποδοθούν ή να σφυρηλατηθούν με κανέναν άλλο τρόπο. Εξάλλου η μουσική αδιάσπαστο κομμάτι της τέχνης, παράλληλα με τη δυναμική γλωσσική επικοινωνία και το άθροισμα των μορφών συμβολικής συμπεριφοράς και στάσης του ανθρώπου, όπως η γλώσσα του σώματος και τα μαθηματικά σύμβολα, είναι αυτά που ενισχύουν και προασπίζουν την υπεροχή της μοναδικότητας του ανθρώπου έναντι του ζωικού βασιλείου και των υπόλοιπων έμβιων όντων στον πλανήτη.

Η σχέση της μουσικής με το απαύγασμα των συναισθημάτων έχει στρέψει το ενδιαφέρον των επιστημόνων σε πειραματικές μελέτες με επίκεντρο ωστόσο την εξέταση και επισκόπηση των απόψεων των ακροατών για τη συναισθηματική εκφορά μιας μελωδίας, ενός μουσικού έργου, μιας μουσικής ενορχήστρωσης και όχι τόσο για τη μελέτη περάτωσης της εμπειρίας που ανακύπτει από καθορισμένες και ενδόμυχες συναισθηματικές αντιδράσεις. Και αυτό εξηγείται εύλογα από το ότι οι οποιοσδήποτε αντιδράσεις των ακροατών δεν μπορούν να τεθούν εύκολα ή αξιόπιστα σε μετρήσιμα μεγέθη, τυποποιήσεις και προδιαγραφές.

4.1 Θεωρίες για τη σύνδεση μουσικής και συναισθημάτων

Το ζήτημα του συναισθηματικού συνεκτικού δεσμού της μουσικής με τον άνθρωπο σε όλα τα ηλικιακά στάδια της ζωής του τέθηκε στο φάσμα προοδευτικής μελέτης από την αρχαιότητα μέχρι τον Διαφωτισμό, με τις θεωρητικές γνώμες να σμιλεύονται προς δυο κύριες κατευθύνσεις, εκ διαμέτρου αντίθετες και ασυμβίβαστες μεταξύ τους ως προς την ψυχολογική ερμηνεία και έρευνα της αισθητικής αξίας της μουσικής.

Αυτό συμβαίνει καθώς η πολυμορφία της φύσης της μουσικής αλλά και η εγγενής δυστοκία επιθεώρησης των συναισθημάτων που εμπνέονται ή όχι από τη μουσική είναι τόσο αμφίρροπη και ακατάληπτη στη διασαφήνισή της που οι πολλές και ετερόκλητες επιστημονικές προσεγγίσεις δεν ευνοούν την σύγκλιση μιας ολοκληρωμένης και παραγωγικής θεωρίας για περαιτέρω έρευνα διασάφησης.

Έτσι από την μια πλευρά, στέκεται η σχολή των θεωρητικών εκείνων που αποτινάζουν τη μουσική ως μορφή τέχνης από τα κάθε λογής συναισθήματα, με την

πεποίθηση ότι δεν σχετίζεται σε κανένα βαθμό και με κανέναν τρόπο με οποιεσδήποτε έξω-μουσικές καταβολές και στοιχεία (extramusical). Σε αυτήν την θεωρία αντιμάχεται η σχολή των μελετητών που υποστηρίζουν απρόσκοπτα την άποψη πως η μουσική έχει άμεση επαφή και σύνδεση με το φάσμα του πιο κοινότυπου έξω-μουσικού φαινομένου, του συναισθήματος κάθε έντασης, διάρκειας και «υφής», στο οποίο εδραιώνεται η μοναδικότητα και η επίτευση της αξίας της.

Αυτή η διάσταση των απόψεων ανάμεσα σε θεωρητικούς μελετητές και ερευνητές με το αποτέλεσμα της ταλάντευσης των αλλότροπων προσεγγίσεων για τη σχέση της μουσικής και των συναισθημάτων αποκλείει κάθε ενδεχόμενο αδιάσπαστης ενοποίησης των θεωριών που θα ενθαρρύνει εχέγγυα το θεωρητικό φόντο για μελλοντικές, αποτελεσματικές έρευνες.

4.1.1 Υποστηρικτές της θεωρίας για τη μη πρόσμειξη της μουσικής στην εκδήλωση συναισθημάτων

Ο Αυστριακός κριτικός, ιστορικός και φιλόσοφος της αισθητικής της μουσικής Edward Hanslick, Φορμαλιστής και οπαδός του Γνωστικισμού, απέκλεισε ανεπιφύλακτα και κατηγορηματικά κάθε συσχέτιση της μουσικής με τα συναισθήματα. Πιο επισταμένα υπογράμμισε πως η μουσική δεν πρέπει να λογίζεται ως το συναισθηματικό επίτευγμα ή έρεισμα της αντίδρασης, καθώς στις περιπτώσεις που κάποιος αισθάνεται λύπη ή χαρά ή οτιδήποτε άλλο στο άκουσμα μιας μουσικής μελωδίας, αντικείμενο της προκληθείσης συγκίνησης είναι ξεκάθαρα οι σκέψεις, οι εμπειρίες, οι αναμνήσεις ή οι συνειρμοί που βγαίνουν στην επιφάνεια από το εν λόγω άκουσμα και όχι αυτή καθαυτή η μουσική. «*Η επίδραση της μουσικής στο συναίσθημα δεν έχει ούτε την αναγκαιότητα ούτε τη μονιμότητα που θα έπρεπε να επιδεικνύει ένα φαινόμενο για να μπορεί να εδραιώσει μια αισθητική αρχή*» (Χάνσλικ, 2003:25). Οι θεωρίες που συντάχθηκαν για το ότι η μουσική φέρει συναισθήματα αλλά δεν μπορεί να τα δημιουργήσει συγκαταλέγονται παρακάτω:

- Οι Συμβολιστές, που επισφραγίζουν την άποψη πως η μουσική έχει τη δύναμη να συμβολίζει και να αντικατοπτρίζει συναισθηματικές καταστάσεις χωρίς όμως να τις εμπεριέχει, γιατί δεν στοχεύει στην επικοινωνία και την επαφή αλλά τη γνώση για να κατανοήσει και να εκτιμήσει την αξία του μουσικού έργου. Σύμφωνα με τον Meyer, η μουσική διακατέχεται έγκριτα από συντακτικό, μουσικό νόημα και

περιεχόμενο, ετερόφωτο τόσο από τη δομή του που βασίζεται σε κανόνες, οι οποίοι προετοιμάζουν την μελλοντική πορεία του έργου, όσο και από την καθυστέρηση, αναβολή ή ματαίωση των προσδοκιών και επιθυμιών του ακροατή, που δημιουργεί ο συνθέτης του μουσικού έργου.

- Η Γνωστική θεωρία. Σύμφωνα με αυτήν, κάθε άνθρωπος μπορεί να πέσει στην παγίδα του λανθασμένου συμπεράσματος ή βεβαιότητας, ότι χαίρεται ή λυπάται ακούγοντας το αντιστοίχου περιεχομένου τραγούδι σε οποιαδήποτε φάση της ζωής του. Αυτό που συντρέχει είναι ότι ο άνθρωπος είτε επισκιάζει με παρερμηνείες τον χαρακτήρα της αντίδρασης του (αισθάνεται κάτι άλλο από αυτό που εννοεί) ή παραπλανάται από την ταυτότητα της αντίδρασης του, που είναι κάτι εντελώς ξένο και διαφορετικό από την ίδια τη μουσική. Ο Kivy, κύριος εκπρόσωπος της θεωρίας, επιχειρηματολογεί αναφέροντας ότι η μορφή και το περιεχόμενο του συναισθήματος που προάγεται από την ακρόαση ενός μουσικού κομματιού είναι η αισθητική ομορφιά του, άσχετα από την ύπαρξη εκφραστικών και άλλων ιδιοτήτων, και το πώς καταγράφεται επιδραστικά στον εγκέφαλο του ανθρώπου με σκέψεις. Αυτό σημαίνει ότι κάποιο άκουσμα μπορεί να φαίνεται εκφραστικό εκ πρώτης όψεως αλλά ο ακροατής να μένει ατάραχος και απαθής στην εκδήλωση συναισθημάτων. Τέλος ο Meyer αναφέρει πως αν κάποιος ακροατής νιώσει μια συγκεκριμένη συγκίνηση για κάποιο τραγούδι, είναι γιατί απλώς αυτό διατυπώνει το συναίσθημα που θεωρεί ότι περικλείει και όχι κάποιο προηγούμενο βίωμα του.
- Η θεωρία της ομοιότητας, η οποία πρεσβεύει πως η έκφραση και η απόδοση συναισθημάτων στην τέχνη της μουσικής έγκειται στην απόδοση και ερμηνεία των συναισθηματικών γνωρισμάτων στην εμφάνισή της. Επομένως η διασάλευση και απόδοση των συναισθημάτων στην ουσία είναι ανερμάτιστα και επιφανειακά αφού δεν πηγάζουν από βιωμένες καταστάσεις και συγκυρίες του ανθρώπου, ούτε εμπεριέχουν πεποιθήσεις, επιθυμίες ή απωθημένα.

4.1.2 Υποστηρικτές της θεωρίας για την σύζευξη της μουσικής στην έκφραση συναισθημάτων

Σύμφωνα με τους θεωρητικούς αυτής της κατηγορίας, η μουσική διακατέχεται από τόσο εμφανή δυναμική και συντάραξη που, αν και άψυχη, μπορεί κάλλιστα να αναμοχλεύσει και να μετακενώσει υφιστάμενα συναισθήματα, που αποδίδονται είτε στον τραγουδιστή/εκτελεστή του μουσικού κομματιού, είτε στον ακροατή αυτού ή και στον συνθέτη του ως απόρροια μάθησης και εμπειρίας, προσεγγίζοντας αρκετά το ρεύμα του Συμπεριφορισμού (Behaviorism). Ο διακεκριμένος μελετητής και καθηγητής φιλοσοφίας Stephen Davies υιοθετεί την άποψη πως η ακρόαση μιας χαρούμενης μελωδίας κάνει τον άνθρωπο να χαμογελάει από χαρά, όπως και το αντίθετο συμβαίνει στο άκουσμα ενός λυπητερού τραγουδιού.

Στα τέλη του 20^{ου} αιώνα, κυκλοφόρησε η άποψη του αισθητικού της μουσικής και μελετητή των συναισθημάτων Malcolm Budd ότι η μουσική είναι ο διάυλος επικοινωνίας και επαφής μεταξύ του συνθέτη και του ακροατή, χωρίς αυτό ωστόσο να υποδηλώνει ότι η αξία και σημασία του μουσικού δημιουργήματος ισοσταθμίζεται αποκλειστικά από την αξία του συναισθηματικού κόσμου του συνθέτη. Εκτός όμως από διάσπαρτες απόψεις μελετητών για το θέμα, καλό είναι να αναφερθούν εν συντομία και οι θεωρίες που συγκροτούν αυτή τη θέση, όπως η Θεωρία της Διέγερσης, η Θεωρία της Έκφρασης και η Θεωρία του Φανταστικού Προσώπου.

- Θεωρία της Διέγερσης (Arousal theory), σύμφωνα με την οποία η δίνη της εκφραστικότητας της μουσικής αναβλύζει από την ικανότητα της να κεντρίζει και να εξωθεί συναισθήματα στον άνθρωπο, λυπημένα ή χαρούμενα ανάλογα με το ύφος και την υπόσταση της μουσικής. Η πρόκληση συγκίνησης κάθε είδους συναισθημάτων είναι η κινητήρια δύναμη της μουσικής για τη Θεωρία αυτή, μολονότι επικρατούν πολέμιες ενστάσεις σε σχέση με τη μη καθολική ισχύ της σε διαφορετικούς πολιτισμούς και κουλτούρες. Ως κάποιο βαθμό αυτή η άποψη μοιάζει αληθοφανής και δικαιολογημένη, καθώς η άγνοια και η παράλειψη των μουσικών συμβάσεων από τον έναν πολιτισμό στον άλλο καθιστούν δύσκολη την επαφή και την αναβίωση των συναισθημάτων του ανθρώπου μέσω της μουσικής.
- Η Θεωρία της Έκφρασης με την κεντρική ιδεολογία πως ο καλλιτέχνης δημιουργεί ακαταπόνητα το μουσικό έργο του, έχοντας βιώσει μια εσωτερικά ακανθώδη ή

αδόκητη εμπειρία την οποία θέλει να μεταδώσει εξωτερικά με τρόπο κατανοητό και εύσημο στον ακροατή. Η δε αξία του μουσικού έργου αντανακλάται στην επιτυχία ή όχι της επιδεξιότητας παροχής αυτής της εμπειρίας λυσιτελώς στον ακροατή (Budd, 2001:121). Η διαδικασία με την οποία διαπερνώνται οι εμπειρίες και τα βιώματα (ως επί το πλείστον αισθήματα και διαθέσεις) του δημιουργού είναι η ακόλουθη: εκείνος μετουσιώνει τα συναισθήματα που τον κατακλύζουν σε μουσικούς φθόγγους και ήχους στο πεντάγραμμα της παρτιτούρας που στη συνέχεια κατανέμονται στον εσωτερικό κόσμο του ακροατή κωδικοποιημένα σε συναισθήματα, μετέχοντας έτσι στις διεργασίες εξωτερίκευσης του ψυχισμού του συνθέτη. Η Θεωρία της Έκφρασης δεν θα μπορούσε να μείνει αλώβητη από κριτικές και σφοδρές αντιπαραθέσεις, με την άποψη εκείνων που διατείνονται ότι η βίωση της εκφραστικής δύναμης της μουσικής δεν εκχέεται ως κατάλοιπο των αναδυόμενων συναισθημάτων από το άκουσμα του μουσικού κομματιού, αλλά ως φύσει υφιστάμενα σε αυτό (Davies, 2003:32). Η δημιουργία μιας μουσικής σύνθεσης δεν είναι πάντοτε αποτέλεσμα μιας ψυχικής τελμάτωσης ή έκρηξης συναισθηματικών εκφάνσεων που οφείλει να κοινοποιηθεί στον ακροατή για την παράλληλη επαφή των δυο πλευρών.

- Θεωρία του Φανταστικού Προσώπου, σύμφωνα με την οποία ένα μουσικό δημιούργημα αποδίδεται ενδεικτικά στη συναισθηματική κατάσταση του ακροατή, που γίνεται πλέον ουσιαστικό στοιχείο του κόσμου και του υπόβαθρου που ξετυλίγεται στις νότες και τους φθόγγους του έργου. Στη συγκεκριμένη περίπτωση ο ακροατής φαντάζεται με τη βοήθεια των ακουστικών του αισθήσεων την ακρόαση των δικών του συναισθημάτων λύπης ή χαράς, τα οποία η μουσική εκφράζει.

4.2 Μουσική και συναισθήματα

Με την είσοδο της μουσικής στα αυτιά του ανθρώπου, ενεργοποιείται αυτόματα η μετατροπή των ήχων σε ερεθίσματα, τα οποία με την σειρά τους δρομολογούνται από τα ακουστικά νεύρα στο θάλαμο του εγκεφάλου, τον σταθμό αναμετάδοσης των αισθήσεων και των συναισθημάτων. Στη συνέχεια, με τη διέγερση του εγκεφαλικού φλοιού συστήνεται μια σειρά δονήσεων στο θάλαμο που ισχυροποιείται στη διάρκεια ακρόασης του μουσικού κομματιού.

Αυταπόδεικτα λοιπόν η μουσική κατέχει τη δύναμη και την πλήρωση να επιζητά τη δημιουργία και αναμόχλευση συναισθημάτων καθορίζοντας σε μικρό ή μεγάλο βαθμό τη διάθεση του ανθρώπου, χωρίς όμως η επιστήμη να είναι σε θέση να εναποθέσει τις επισημάνσεις της για το πώς αυτά προκαλούνται ή το πώς και μέχρι ποιο βαθμό μπορεί να επηρεάσουν θετικά ή αρνητικά τον άνθρωπο. Και με τον όρο συναισθήματα υποδηλώνεται τα αισθήματα που προκαλούν στον άνθρωπο οι εμπειρίες. Η άποψη ωστόσο που εν γένει κυριαρχεί, είναι ότι τα πάσης φύσεως συναισθήματα είναι ένας συγκινησιακός τόνος και προέρχονται ως μέρος του σχήματος δράση-αντίδραση σε μια κατάσταση, ένα γεγονός, μια συνθήκη και προσανατολίζονται σε ένα αντικείμενο-στόχο, τον άνθρωπο, ο οποίος είναι στην ουσία το αίτιο έκφρασης των συναισθημάτων αυτών (Juslin & Zentner, 2002:38-45). Τα συναισθήματα πλαισιώνουν ως κεντρική παράμετρος τις συναλλαγές του ανθρώπου με το περιβάλλον, δίνουν τις κατευθυντήριες γραμμές για αναδιάρθρωση της δράσης, κινητοποιούν με ζωτικό τρόπο την καθημερινότητά του τοποθετώντας τον στη θέση του πρωταγωνιστή της ζωής και όχι του θεατή από μακριά (Arnold, 1960:35-60).

Σύμφωνα με καινοτόμες θεωρίες επιστημόνων, στις οποίες βασίζονται περαιτέρω διαπολιτισμικές, νευροφυσιολογικές και αναπτυξιακές μελέτες, όλα τα συναισθήματα προκύπτουν από μια ευρεία και όμορη εστία συναισθημάτων, όπως η χαρά, το ενδιαφέρον, η αποστροφή, ο θυμός, η έκπληξη, ο φόβος, η περιφρόνηση, η ντροπή, η λύπη και η ενοχή-τύψεις. Τα δέκα αυτά συναισθήματα εκτός από την αμιγώς καθαρή μορφή τους, ενδέχεται και να συνδυαστούν μεταξύ τους. Στην κατηγοριοποίηση των βασικών αυτών συναισθημάτων και τις συναισθηματικές εμπειρίες που εκπηγάζουν από αυτά έχει επικεντρωθεί η πλειονότητα των ερευνητικών μελετών στο χώρο της μουσικής, με πρώτη επίσημα ολοκληρωμένη μελέτη αυτή που πιστώνεται στον καθηγητή ψυχολογίας και συγγραφέα Marcel Zentner και τους συναδέλφους του.

Οι ίδιοι κατάρτισαν μια συγκροτημένη και πλήρη λίστα των όρων και των κανόνων των εγγενών με τη μουσική συναισθημάτων για να προχωρήσουν στην επικύρωσή τους με πειράματα και έρευνες. Η ακολουθία των πειραματισμών οδήγησε τους ερευνητές στη μείωση των πρωτεύοντων παραγόντων για την διέγερση της συγκίνησης στον αριθμό δέκα λόγω της ομοιότητας των όρων, παράγοντες που επικυρώθηκαν με επαναλαμβανόμενες αλλά ξεχωριστές βαθμολογίες και αναλύσεις. Το

αποτέλεσμα των ζυμώσεων αυτών ήταν η καίρια σύζευξη των παραγόντων από δέκα σε εννέα σε ένα μοντέλο γνωστό ως το μοντέλο GEMS (Gender, Ethics, Methodological and Sociocultural Model), που φωτίζει τη σημαντικότητα των θετικών συναισθημάτων και την αναγέννηση άλλων συγκινησιακών, όπως νοσταλγία, θαυμασμός και υπέρβαση. Για αυτόν τον λόγο, όλες οι μελέτες συναισθηματικών εμπειριών στη μουσική βασίζονται στην εγκυρότητα του κυρίαρχου άξονα του μοντέλου GEMS σε τρεις επεξηγηματικές στάθμες επιδράσεων από το χαμηλή-βασική επίδραση, στα βασικά συναισθήματα μέχρι την υπέρτατη αναζωογόνηση των σύνθετων συναισθημάτων υψηλού επιπέδου. Τα δυο πρώτα στάδια ανάγονται στη επεξεργασία και μορφοποίηση στην αντίληψη και συνειδητοποίηση των συναισθημάτων και το τελευταίο στην επαγωγή-εξωτερίκευση των συναισθημάτων

(Eerola, 2018:539-554).

Στις έρευνες για τις διεργασίες συναισθημάτων από τη διάχυση μουσικής να σημειώσουμε τον ισχυρό και καθόλου αμελητέο ρόλο της προσωπικότητας του ακροατή, που συντονίζει με τις ιδιαιτερότητες και την ετερότητα της τόσο την εμπειρία όσο και την αντίληψη και διαμόρφωση των συναισθημάτων. Οι παράγοντες που συμπλέκουν σε αυτήν διακρίνονται σε προσωπικούς, κοινωνικούς και φυσικούς παράγοντες, με τους μεν πρώτους να εμπεριέχουν δημογραφικές μεταβλητές όπως για παράδειγμα η ηλικία, το φύλο, το πολιτισμικό και μορφωτικό επίπεδο, ο επαγγελματικός προσανατολισμός και μεταβλητές άλλου είδους όπως η φυσική και σωματική κατάσταση του ατόμου. Από τη λίστα των προσωπικών παραγόντων δεν θα μπορούσαν να εκλείψουν συντελεστές ψυχολογικής ολότητας όπως η προσήλωση, οι θετικές ή αρνητικές σκέψεις και αναμνήσεις σε συνάρτηση με τη μουσική, η ευαισθησία, οι προσδοκίες, η δεκτικότητα και εξοικείωση με τα είδη της μουσικής και τις γνώσεις για αυτήν.

Οι φυσικοί παράγοντες είναι ίδιας βαρύτητας και συνάφειας με τους προσωπικούς φέροντας ένα εκτεταμένο πεδίο πρόσφορων παραμέτρων όπως για παράδειγμα η ζωντανή ή ηχογραφημένη μουσική, οι ακουστικές συνθήκες, η θέση και παραμονή του ακροατή σε σχέση με τον τραγουδιστή, τους οργανοπαίκτες, τους υπόλοιπους ακροατές, οι καιρικές συνθήκες και ο χώρος ακρόασης της μουσικής (κλειστός, ανοιχτός, μικρός, μεγάλος σε έκταση). Ιδίως για την τελευταία παράμετρο, διαπιστώθηκε από σχετικές έρευνες ακρόασης μουσικής σε καταστάσεις ρουτίνας και

καθημερινότητας πως ο χώρος εκτέλεσης του μουσικού έργου (εργαστήριο, σπίτι, μέρη συνεστίασης με φίλους, δημόσιες συγκοινωνίες κλπ) εν δυνάμει επιδρά θετικά ή αρνητικά στην ανάπτυξη συναισθημάτων των ακροατών (Randall & Rickard, 2013:157-170).

Με την ολοκλήρωση των παραγόντων που συντελούν στην αναγνώριση των συναισθημάτων να αναφερθούμε στους κοινωνικούς, οι οποίοι καθρεφτίζουν ευλογοφανώς την ηλικία του ακροατή, την καταγωγή, το φύλο, το μορφωτικό, κοινωνικό, οικονομικό επίπεδο, τα στοιχεία δηλαδή του πολιτισμικού κεφαλαίου και habitus κατά τον Γάλλο κοινωνιολόγο, φιλόσοφο και κοινωνικό επιστήμονα Pierre Bourdieu (1930-2002). Το habitus επιστεγάζεται με την έννοια της έξης, ή αλλιώς τα κίνητρα, οι συνήθειες, τα κανονιστικά σχήματα σκέψης, αντίληψης και δράσης, τις γλωσσικές ικανότητες-κώδικες (patterns) της κοινωνικής θέσης της οικογένειας, τα γούστα, τα αισθήματα, η ενσώματη συμπεριφορά, η πρακτική κοινωνική ικανότητα, οι βλέψεις για σταδιοδρομία κλπ. Στοιχεία που αποκτώνται αδιατάρακτα εντός της οικογένειας και του ευρύτερου περιβάλλοντος μέσω της κοινωνικοποίησης και στα οποία προστίθενται εν συνεχεία τα κυρίαρχα πρότυπα των τρόπων σκέψης της οικογένειας, οι πεποιθήσεις και οι γνώσεις της υφιστάμενης κουλτούρας της (το λεγόμενο de savoir-faire και de savoir-vivre) και που χαίρουν της εκτίμησης και της αποδοχής της αντίστοιχης κοινωνικής τάξης. Άλλωστε ο Bourdieu διαλαμβάνει συνοπτικά την έννοια του habitus στην άποψη, ότι αυτό: *«Συνιστά μια δομή, η οποία οικοδομείται από τον κοινωνικό κόσμο, ενώ την ίδια στιγμή οικοδομεί τον κοινωνικό κόσμο»*.

Υπό αυτήν την έννοια, η μουσική ταυτότητα του ακροατή βάσει των προαναφερθέντων διαπιστώσεων ή και της οποιασδήποτε μορφής ενασχόλησής του με την μουσική καθοδηγούν τον τελευταίο να προσλάβει με διαφορετικό τρόπο και διαφορετική ένταση ή ύφεση τα κάθε λογής μουσικά ερεθίσματα, να ξεχωρίσει και να κατηγοριοποιήσει με επίγνωση τις ιδιότητες τους, να τα αποκωδικοποιήσει σχηματικά και αναλόγως να τα αναδιατυπώσει ψυχοσυναισθηματικά. Όλα αυτά επιστεγάζονται με το στοιχείο και το βαθμό εξοικείωσης του ακροατή με τα μουσικά ακούσματα και την αίσθηση που καλλιεργεί ο ίδιος για την πορεία (εξέλιξη ή στασιμότητα) της μουσικής αναδομώντας καταλυτικά τον τρόπο ακρόασης της. Όσο συχνότερα ακούει ή βλέπει κάποιος ένα έργο, τόσο περισσότερο θα του αρέσει, με τη διάθεση του, αν και

κατάσταση ή συγκυρία χαμηλής συναισθηματικής και υποκειμενικής έντασης σε σύγκριση με τα συναισθήματα, να είναι για μεγάλη χρονική διάρκεια αισιόδοξη και ψυχικά εύφορη.

Συμπυκνώνοντας το νόημα των προαναφερθέντων θα υποστηρίξαμε πως, η μουσική συνυφαίνει ευμενώς την προδιάθεση για την έκφραση και εξωτερίκευση των συναισθημάτων του ανθρώπου. Το είδος, το ύφος και η ένταση αυτών που θα εκδηλωθούν ωστόσο εξαρτώνται αποκλειστικά από το κάθε άτομο ξεχωριστά, τις διακριτές και ετερόκλητες μεταβλητές που συνεισφέρουν στην εκτόνωση μιας συναισθηματικής αντίδρασης αλλά και τους συνειρμούς από εμπειρίες και ερεθίσματα που πιθανώς να δημιουργηθούν στο άκουσμα ενός μουσικού έργου.

4.3 Ψυχοσυναισθηματική αγωγή του παιδιού

Μελέτες σε πειραματικό στάδιο και επισταμένες παρατηρήσεις της αυθόρμητης συμπεριφοράς του παιδιού οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι κάθε βρέφος είναι σε θέση να ανταποκριθεί επιτυχώς στις εκδηλώσεις συναισθημάτων άλλων ανθρώπων και να υπεισέλθει στη διαδικασία ανάπτυξης κοινωνικών και συναισθηματικών δεσμών με τη μητέρα ιδιαιτέρως αλλά και τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας του και στη συνέχεια με το ευρύτερο πλαίσιο του κοινωνικού του περίγυρου, όπως το σχολείο, όταν δηλαδή έχει ήδη μάθει να εσωτερικεύει μοντέλα και μεθόδους ουσιώδους αυτοελέγχου. Η αιτιολογία είναι πως όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται με ένα κύριο πυρήνα πρωτογενών συναισθημάτων με τις εκφράσεις του προσώπου να έχουν οικουμενικό χαρακτήρα και αναγνώριση.

Από τις πρώτες κιόλας στιγμές της ζωής του λοιπόν το βρέφος δημιουργεί στενό συναισθηματικό δεσμό ή προσκόλληση με τη μητέρα για να ικανοποιήσει και να εκπληρώσει τις ανάγκες του για σταθερή συναισθηματική σύνδεση, επικοινωνία και ασφάλεια, μέσα από ένα σύνολο πολύπλοκων κινήσεων, ρυθμιστικών διαδικασιών και εναλλασσόμενης αυξομείωσης των εσωτερικών του διεγέρσεων. Ταυτόχρονα κατευθύνει επίμονα το ενδιαφέρον του για τις εκφράσεις των άλλων καθώς δεν αρέσκεται απλώς στον περιορισμό δήλωσης των αντανακλαστικών μηνυμάτων ευχαρίστησης ή δυσαρέσκειας από τις εσωτερικές σωματικές καταστάσεις (πόνος, κούραση, ενόχληση, πείνα κλπ) εξαιτίας των ενδογενών μηχανισμών παραμετροποίησης της συναισθηματικής του κατάστασης.

Με το χαμόγελο και τα γουργουρητά ευχαρίστησης, την κυριότερη από τις εκφράσεις του προσώπου του, διαχέεται η απόκριση και αντίδραση του στην ανθρώπινη φωνή και παρουσία ενώ μετέπειτα αποτελεί ανταπάντηση στην αλληλεπίδραση με άλλους ανθρώπους. Οι εκφράσεις φόβου ή θυμού διαγράφονται στο πρόσωπο ενός βρέφους 5-7 μηνών, οι εκφράσεις οι σχετικές με την ντροπή εμφανίζονται στην ηλικία των 6-8 μηνών και στο ενδιάμεσο των 7 και 12 μηνών παρουσιάζεται ο φόβος της αβεβαιότητας. Στον 18^ο μήνα, το παιδί επιδερμικά ή και δύσκολα διαχωρίζει τον εαυτό του από τους άλλους, όμως αρχίζει να εκδηλώνει ένα αρχέτυπο ενσυναίσθησης αποκτώντας την επίγνωση ή την σαφή αντίληψη ότι οι ενέργειες του, όπως και των άλλων ανθρώπων έχουν στόχους και προσανατολισμό. Στην ηλικία των τριών ετών το παιδί με την προοδευτική επαύξηση της γλωσσικής αρχικά και της μετέπειτα νοητικής ανάπτυξης του, αρχίζει να μετουσιώνει συνειδητά τα αίτια πρόκλησης και εντεταμένης ενεργοποίησης των συναισθημάτων του, μαθαίνοντας έτσι να θέτει υπό έλεγχο τα αρνητικά συναισθήματα, όπως φόβος, λύπη και θυμός προς ευόδωση υγιών κοινωνικών επαφών (Eisenberg & Fabes, 1992:78-92).

Σε αυτό το σημείο να επισημανθεί καίρια η ενάργεια του συντελεστή των ατομικών και πολιτισμικών διαφορών, οι οποίες μετασχηματίζουν αποφασιστικά τον τρόπο με τον οποίο κάθε παιδί ανταποκρίνεται στα συναισθήματα πέρα από τις εκφράσεις του προσώπου και συνοδών μορφών συμπεριφοράς, αλλά και από μια φυσική αντιστοιχία σωματικών επενεργειών όπως η αρτηριακή πίεση, η εναλλαγή στο ρυθμό αναπνοής ή των καρδιακών παλμών. Είναι γεγονός βέβαια πως επικρατούν ποικίλες απόψεις σχετικά με το κατά πόσο οι φυσιολογικές μεταβολές του οργανισμού ενός βρέφους συνιστούν προηγούμενο ή επόμενο δεδομένο των άλλων συνιστωσών του συναισθήματος. Για παράδειγμα, σε κάποιο βρέφος που δυσφορεί από τη βίωση μιας άσχημης και ανησυχητικής κατάστασης, είναι σχετικά εύκολο να παρατηρηθεί μια επιτάχυνση στους καρδιακούς παλμούς που προηγείται σε σχέση με την αλλαγή στην έκφραση του προσώπου ή την στάση του σώματος. Στα νήπια ωστόσο κάτι τέτοιο δεν συντελείται, καθώς ο ρόλος των γνωστικών παραγόντων έχει δραστικά διαφοροποιηθεί με τις καθολικές εκφράσεις του προσώπου να συμπλέουν αναλλοίωτα με τις υπόλοιπες συνιστώσες της αντίδρασης (Σράουφ, 2000:55-75).

Όσο μεγαλώνει το νήπιο με τον συγκρητισμό των ερεθισμάτων, των εμπειριών και των νοητικών ικανοτήτων του, τόσο η οριοθέτηση και ο έλεγχος των συναισθημάτων συνάπτεται με την αυτοαντίληψη του ατόμου για τον εαυτό του (αυτογνωσία) που έχει ρεαλιστικές και ευλογοφανείς βάσεις, αλλά και την αυτοεκτίμηση για τις ικανότητες, τα προσόντα και την προσωπικότητα του στο βαθμό και την έκταση των κοινωνικών, νοητικών και φυσικών πτυχών της εξέλιξής του. Ο εαυτός για το κάθε παιδί είναι μια οντότητα που αναδύεται στο πέρασμα του χρόνου, με τη κοινωνική, γνωστική και συναισθηματική ανάπτυξη του να προάγει μεγάλο και σημαντικό μέρος αυτής της ολότητας.

Με τον όρο συναισθηματική ανάπτυξη ή συναισθηματική αγωγή διαθλάται μια γκάμα δεξιοτήτων με τις οποίες διακρίνεται το άτομο από τα πρώτα χρόνια της ζωής του και τη ζύμωση της διαμόρφωσής τους στη διάρκεια της σχολικής ζωής (Coleman, 1998: 38-45). Οι δεξιότητες αυτές στοχεύουν στην αναγνώριση, συνειδητοποίηση, αποδοχή, κατανόηση και έκφραση των συναισθημάτων του ίδιου του παιδιού αλλά και των ανθρώπων γύρω του, οικοδομώντας στέρεες βάσεις για την κατοχύρωση υγιών διαπροσωπικών σχέσεων, όπως και η ευχέρεια να ευθετεί τα συναισθήματά του αναλόγως των περιστάσεων που αντιμετωπίζει. Επικρατεί δε η άποψη, ότι οι συναισθηματικές δεξιότητες μπορεί να αποτελέσουν αντικείμενο διδαχής και μάθησης για το παιδί με στόχο την παρότρυνση και κατάκτηση της ακαδημαϊκής επιτυχίας και την εξομάλυνση ή και εξάλειψη των αρνητικών συμπεριφορών (Elias, Arnold, & Hussey, 2002:75-92).

Οι ειδικοί στοιχειοθετούν τα στάδια μελέτης της ψυχοσυναισθηματικής ανάπτυξης του παιδιού με κριτήρια την ηλικία μέχρι και την εφηβεία του. Έτσι η διαβάθμιση έχει ως εξής:

- Βρέφη (0-12 μηνών). Η μοναδικότητα του βρέφους είναι η ώθηση για τους γονείς να συνειδητοποιήσουν, να σεβαστούν, να ενθαρρύνουν και να υποστηρίξουν τα γνωρίσματα της προσωπικότητας του με σκοπό την ανάπτυξη της αυτοεκτίμησης του και της θετικής έκβασης στην επικοινωνία του με τους άλλους. Το βρέφος, από την μεριά του, μαθαίνει να συντονίζει την αντιδραστικότητα και τις δράσεις του ακολουθώντας κανόνες.

- Νήπια (12 μηνών-2½ χρονών). Η αυτογνωσία, η συναισθηματική αυτορρύθμιση, η συνείδηση της συναισθηματικής τους αντίδρασης, η εκδήλωση διαφορετικών συναισθημάτων προς διαφορετικούς ανθρώπους με την παράλληλη αποστασιοποίηση της δικής τους συναισθηματικής κατάστασης, αλλά συνάμα η ευερεθιστότητα στη συμπεριφορά από τους περιορισμούς και τους κανόνες για την εξερεύνηση των αναγκών και την κατάκτηση της αυτονομίας (με φράσεις του τύπου «μόνος μου/μόνη μου», «εγώ το κάνω») εμφανίζονται σε αυτό το στάδιο. Επίσης σημειώνονται οι πρώτες μορφές ενσυναίσθησης για την κατανόηση των συναισθημάτων των άλλων (είναι περισσότερο ευάλωτα στον πόνο τους) με τη διεύρυνση του λεξιλογίου τους.
- Παιδιά προσχολικής ηλικίας (2-5 χρονών). Σε αυτό το στάδιο τα παιδιά, με την κατανόηση της αιτιολογίας των συναισθημάτων τους, τα ελέγχουν σε μεγαλύτερο βαθμό και βιώνουν συναισθήματα και καταστάσεις σχετικές με την αξιολόγηση του εαυτού τους. Μαθαίνουν να εκδηλώνουν τα συναισθήματά τους με τρόπο κοινωνικά αποδεκτό και ενδεδειγμένο (συναισθηματική ρύθμιση) και αναδύονται καινούργια συναισθήματα όπως ανακούφιση, αποστροφή, ζήλια, ντροπή και θετική αυτοαξιολόγηση που μπορεί να νοηθεί ως πρώιμη περηφάνια. Αναπτύσσουν τη δεξιότητα «επίδειξης συναισθηματικών κανόνων», σύμφωνα με την οποία μαθαίνουν ότι αυτό που εξωτερικεύει κάποιος σε συναισθήματα, δεν συμπράττει απαραίτητως με την εσωτερική συναισθηματική του θέση. Ωστόσο χρειάζονται βοήθεια και παρότρυνση στην εκμάθηση του «Όχι» στις απαιτήσεις τους, παρόλο που φαινομενικά είναι σε θέση να πουν «Όχι». Η τάχιστα σωματική και πνευματική ανάπτυξη τους συνοδεύεται από έκρηξη αλμάτων στο λεξιλόγιο, με το οποίο αποτιμούν τις εντυπώσεις τους από την εξερεύνηση του περιβάλλοντος και τις κοινωνικές συναλλαγές.

4.4 Μουσική και ψυχοσυναισθηματική αγωγή του παιδιού

Την ενίσχυση της ψυχοσυναισθηματικής αγωγής του παιδιού από την επίδραση της μουσικής και μάλιστα από τη βρεφική κιόλας ηλικία με τα λαχνίσματα (παιδικά τραγούδια με μονότονο παραδοσιακό ρυθμό), νανουρίσματα και μουσικά παιχνίδια επισημαίνει ομάδα ψυχολόγων και μουσικοπαιδαγωγών, μια και το βρέφος ορμώμενο από το φυσικό του ένστικτο για τη μουσική δοκιμάζει ασυνείδητα και χωρίς προφανή

σκοπό τόνους και κινήσεις πριν ακόμα οδηγηθεί στην κατάκτηση του έναρθρου λόγου. Σύμφωνα μάλιστα με την εισήγηση της Στάμου (2006:100): *«Τα μουσικά ακούσματα ενός βρέφους ή ενός νεογνού δημιουργούν ένα πολιτισμικό μουσικό υπόβαθρο πάνω στο οποίο σύντομα μπορεί να βασίζεται για να αναπτύξει αργότερα μια αναλυτική κατανόηση για τη μουσική».*

Μέσα από τη δυναμικότητα και την επενέργεια της μουσικής προκύπτει η αναμόχλευση συμπεριφορών και βιωμάτων, στοιχείων άκρως απαραίτητων για το καταστάλαγμα της ανθρώπινης επικοινωνίας, της συνεργασίας και τη διαμόρφωση της ατομικής ταυτότητας με προέκταση στο σχηματισμό της ομαδικής, συλλογικής ταυτότητας, η σύμπλευση των οποίων ισχυροποιεί την κοινωνικο-συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού. Σε αυτό προστίθεται η συμβολή και οι στόχοι της μουσικής αγωγής με την ανάδειξη και εξωτερίκευση των συναισθημάτων μέσω της φαντασίας, της αντίληψης, της δημιουργικής διάθεσης, της συγκίνησης, της εξοικείωσης με τα συναισθήματα του περίγυρου, της εμπιστοσύνης και της αλληλεπίδρασης των παιδιών μεταξύ τους.

Τα τελευταία χρόνια το σχολικό περιβάλλον διαστέλλεται ως ένας θεμελιώδης, κινητήριο μοχλός ψυχοσυναισθηματικής και κοινωνικής ανάπτυξης του παιδιού, μια και αποτελεί το περιβάλλον εκείνο που ευνοεί την εξοικείωση και παραδοχή των συναισθημάτων του λόγω της αλληλεπίδρασής του ίδιου και των άλλων παιδιών, όπως και μεταξύ του ίδιου και του διδακτικού προσωπικού, δάσκαλοι, καθηγητές (Ahn, 2005:237-242). Ειδικότερα η υγιής και συγκροτημένη συναισθηματικά ανάπτυξη του παιδιού κατά την προσχολική ηλικία απαρτίζει τον σπουδαιότερο παράγοντα αναμόρφωσης της μετέπειτα ενήλικης ζωής του με τις ενέργειες και τον τρόπο που θα δέχεται ή όχι τον κόσμο γύρω του, αλλά και της απρόσκοπτης ένταξης στην κοινωνία, αναλαμβάνοντας το ίδιο συγκεκριμένους ρόλους που αντιστοιχούν σε ορισμένες κοινωνικές θέσεις (Cohen et al., 2005:1-20).

Η συμμετοχή του παιδιού σε οργανωμένες μουσικές δραστηριότητες από τους παιδαγωγούς, όπως τα μουσικά παιχνίδια, η κινησιολογία με τη μουσική, ο αυτοσχεδιασμός, το ομαδικό τραγούδι και εκτέλεση μουσικών οργάνων ενισχύουν την ολοκλήρωση της ανάγκης του παιδιού για εξωτερίκευση και αποφόρτιση του ψυχικού του κόσμου. Ο παιγνιώδης και χαρωπός τρόπος για την ευαισθητοποίηση του παιδιού

προς τη μουσική αγωγή εκφράζεται από τον Chateau ως εξής: «*Το παιχνίδι στο παιδί είναι η αναζήτηση της αυτοεπιβεβαίωσης και σχετίζεται άμεσα με την προσωπικότητα*».

Συμπληρωματικά η ανάμειξη και δράση του παιδιού σε ένα μεγάλο φάσμα μουσικών δραστηριοτήτων το εισάγει στην κατάκτηση νέων κοινωνικών ρόλων με το να γνωρίσει, να μάθει ιδανικά, να ακούσει και να δοκιμάσει τον εαυτό και τις δεξιότητες του σε ένα πολυσχιδές είδος διδαχής και μάθησης βασιζόμενη στα καίρια γνωρίσματα της ανάληψης ευθύνης και πρωτοβουλιών για ενέργειες κατευθυνόμενες από το ίδιο προς ικανοποίηση των ενδιαφερόντων του και της εσωτερικής παρόρμησης να γνωρίσει τον περιβάλλοντα κόσμο. Έτσι μπορεί να συγκροτήσει μια θετική και σταθερή εικόνα για το ίδιο, αλλά και μια άποψη για τις προκλήσεις της ζωής, την συνεργασία, την ευθύνη, την ομαδική συνδρομή, την αλληλοαποδοχή και την αλληλεπίδραση.

Αναλυτικότερα θα λέγαμε, πως οι συναισθηματικοί στόχοι αντανakλούν κατηγορηματικά στο να σμιλεύσει και να προάγει το παιδί νωρίς ηλικιακά το αίσθημα υπευθυνότητας είτε ως έννοια και στάση ζωής, είτε ως προθυμία, ετοιμότητα και πρόθεση ανάληψης υποχρεώσεων και δικαιωμάτων για την ανταπόκριση σε αυτό. Η κοινωνική ωρίμανση επέρχεται ως φυσικό ακόλουθο της επίτασης του εσωτερικού ελέγχου των προθέσεων, των σκέψεων και των επιλογών του παιδιού με την υποχώρηση του εγωκεντρισμού του και τη βελτίωση στην ικανότητα απόδοσης και αποτίμησης λογικών αιτιών στις συναισθηματικές εκφράσεις του μειώνοντας ή ενισχύοντας την ένταση τους. Η συναισθηματική αυτή ρύθμιση (emotional regulation) διασπάται σε εσωτερικές και εξωτερικές διαδικασίες (στρατηγικές συνειδητές ή ασυνείδητες, συμπεριφορές κλπ) που σχετίζονται με την αξιολόγηση, την ενθάρρυνση εκδήλωσης αυτοβουλιών, την παροχή κινήτρων και την μεταβολή των αντιδράσεων του ατόμου, ώστε αυτό να επιτύχει τους στόχους του προωθώντας ή καταρρίπτοντας τις συναισθηματικές του εμπειρίες.

4.5 Μουσική και συναισθηματική νοημοσύνη

Η συναισθηματική νοημοσύνη ή EQ (Emotional Intelligence, Emotional Quotient) ως έννοια παρουσιάστηκε σχετικά προσφάτως στο χώρο της ψυχολογίας και υποδηλώνει διεξοδικά την ικανότητα του ανθρώπου να αναγνωρίζει, να συνειδητοποιεί και να αποδέχεται ενδόμυχα τη συναισθηματική κατάσταση τόσο του εαυτού του όσο και των

άλλων ανθρώπων και να αποκρίνεται σε αυτές με τον πλέον ενδιάθετο και κατάλληλο τρόπο.

Η πρώτη ολοκληρωμένη εργασία για τη συναισθηματική νοημοσύνη δημοσιεύθηκε το 1990 από τους Salovey και Mayer, οι οποίοι διατείνονταν ότι πρόκειται για την ικανότητα εκδήλωσης, έκφρασης, αντίληψης και ρύθμισης του συναισθήματος του ανθρώπου που διαπλάθεται και εξελίσσεται ραγδαία στα πρώτα χρόνια του ζωής του και μέχρι την ηλικία των 60 ετών λόγω της συσσώρευσης των βιωμάτων και της διαρκούς εκμάθησης, προσαρμοστικότητας και ανταπόκρισης του στις τεκταινόμενες συνθήκες της ζωής του. Επιπλέον ο άνθρωπος που ξεχωρίζει για την υψηλού επιπέδου συναισθηματική νοημοσύνη του, έχει βαθιά και αμερόληπτη επίγνωση των δικών του συναισθημάτων τα οποία διαχειρίζεται και επεξεργάζεται ευμενώς ώστε να υποκινεί ο ίδιος τον εαυτό του συναισθηματικά. Παράλληλα όντας σε θέση να αναγνωρίζει με ευαισθησία τα συναισθήματα των άλλων ανταποκρίνεται σε αυτά με διαλλακτικότητα, ευθύτητα και εγκάρτηση. Οι Salovey και Mayer (1990:185-211) εκφέρουν παραστατικά την άποψη πως: *«Η συναισθηματική νοημοσύνη αφορά την ικανότητα να αντιλαμβάνεσαι ακριβώς, να αξιολογείς και να εκφράζεις τα συναισθήματα, την ικανότητα να προσεγγίζεις και να παράγεις συναισθήματα όταν διευκολύνουν τη σκέψη, την ικανότητα να καταλαβαίνεις το συναίσθημα και τη συναισθηματική γνώση και την ικανότητα να ρυθμίζεις τα συναισθήματα, για να προωθείς τη συναισθηματική και πνευματική ανάπτυξη».*

Ωστόσο ο ψυχολόγος Daniel Goleman προήγαγε την θεωρία της συναισθηματικής νοημοσύνης σε όλα τα κοινωνικά στρώματα στις αρχές της δεκαετίας του 1990 με την συγγραφή του βιβλίου-ορόσημου «Συναισθηματική Νοημοσύνη: Γιατί το EQ είναι πιο σημαντικό από το IQ». Με αυτό το εγχείρημα ο Goleman κατάφερε να αποδείξει πως κάθε άνθρωπος με υψηλό δείκτη συναισθηματικής νοημοσύνης κατακτά με μεγαλύτερη ευκολία και εξομάλυνση την όποια έννοια της επιτυχίας στη ζωή του, ανεξαρτήτως του δείκτη ευφυΐας του (IQ), από εκείνον που χαρακτηρίζεται από μικρότερο βαθμό συναισθηματικής νοημοσύνης.

Επιπροσθέτως ο Goleman έτεινε την προώθηση πέντε βασικών συναισθηματικών δεξιοτήτων: α) τον αυτοέλεγχο (self-regulation), που στοχεύει στην αυτοπειθαρχία, την αξιοπιστία δηλαδή, την ευσυνειδησία, την προσαρμοστικότητα, την

αυτορρύθμιση και την ανακατεύθυνση των συναισθημάτων του ανθρώπου με πρόβλεψη των συνεπειών προτού ενεργήσει παρορμητικά, β) τα κίνητρα συμπεριφοράς (motivation), την αξιοποίηση των συναισθηματικών παραμέτρων για επιτέλεση στόχων, την πρωτοβουλία, τη δέσμευση και την αισιοδοξία, γ) την αυτοεπίγνωση (self-awareness), που σχετίζεται με την επίγνωση και τον αντίκτυπο των συναισθημάτων στους άλλους, δ) τις κοινωνικές δεξιότητες (social skills) για τη διαχείριση των σχέσεων με έμπνευση, επιρροή, επικοινωνία προς αποφυγή διαφωνιών αλλά με στόχο την πρόκληση των επιθυμητών αποτελεσμάτων από τους άλλους από την ομαδικότητα, την συνεργασία και την καλλιέργεια δεσμών και ε) την ενσυναίσθηση (empathy), την ικανότητα δηλαδή κατανόησης των άλλων με ευθυκρισία, καίριο χειρισμό της διαφορετικότητας και αντικειμενικότητα, κυρίως μέσω της παρατήρησης και μελέτης των εκφράσεων του προσώπου, της αυξομείωσης στον τόνο της φωνής ή των χειρονομιών.

Για να ιχνηλατήσει όμως κάποιος και να αναγνωρίσει τον λόγο ύπαρξης των συναισθημάτων αυτών, απαιτείται από τον ίδιο επισταμένη παρατήρηση και σφυρηλάτηση τους καθώς στελεχώνουν ανταπάντηση και ανασκευή στις βιωματικές εμπειρίες του ανθρώπου και οι οποίες όσο ισχυρά και ασυγκράτητα συναισθήματα προκαλούν, τόσο περισσότερη σκέψη και ψυχραιμία αναλώνουν στην προσπάθεια του ανθρώπου για κατάκτηση της γνώσης του εγώ και της προσωπικής αναπτυχίας.

Με τα μουσικά δημιουργήματά του ο άνθρωπος έδωσε πρωτεύουσα ώθηση στην επικοινωνία του με τους άλλους, χρωματίζοντάς την με ιδιαίτερο ύφος και βαρύτητα, και επεκτείνοντας το πεδίο των προσωπικών και κοινωνικών εκδηλώσεων του στο να εξορκίσει κάθε φόβο, προβληματισμό και ανησυχία, να εκφράζεται δηλαδή, να ανακαλύπτει, να επεξεργάζεται και να αποκαλύπτει μια ανώτερη υπαρξιακά διάσταση του εαυτού του. Υπό αυτήν την προοπτική, το έδαφος για τη μετάπλαση της συναισθηματικής νοημοσύνης μέσω της μουσικής αγωγής μεθοδεύεται από τα παρακάτω πεδία:

- Συναισθηματική έκφραση: Σύμφωνα με έρευνες, κάθε μορφή έκφρασης των συναισθημάτων ενός παιδιού μπορεί να τροποποιηθεί στο βέλτιστο βαθμό έστω και με την στοιχειώδη «έκθεση» του στη μουσική αγωγή και εκπαίδευση. Παιδιά ηλικίας τεσσάρων έως πέντε ετών στη διάρκεια μιας μουσικής ακρόασης

(τραγούδι, συγχορδία μουσικών οργάνων, συμμετοχή σε χορωδία κλπ) αντιλαμβάνονται και μετουσιώνουν μια γκάμα συναισθημάτων θετικών ή αρνητικών (φόβος, θυμός, ικανοποίηση), τα οποία μπορούν μετέπειτα να δραματοποιήσουν σωματικά. Το ίδιο παρατηρήθηκε σε μαθητές χαμηλότερων κοινωνικά και οικονομικά τάξεων που παρακινήθηκαν στη εξωτερίκευση των συναισθημάτων τους μέσω της μουσικοθεραπείας ή του μουσικο-εκπαιδευτικού συστήματος Orff.

- Συναισθηματική αντίληψη και αξιολόγηση: Πολυετή ερευνητικά προγράμματα οδήγησαν στο συμπέρασμα, ότι η εκτενής καλλιέργεια της έμφυτης μουσικής ικανότητας του παιδιού μέσω της μουσικής εκπαίδευσης λειτουργεί καταλυτικά στην εξώθηση της αναγνώρισης και διαστολής των μουσικών συναισθημάτων του με πρωταρχικό αυτό της ευτυχίας και των υπόλοιπων θετικών πάρα τόσο των αρνητικών ακόμα και στην προσχολική ηλικία. Παιδιά των δυο πρώτων τάξεων του δημοτικού, που είχαν με οποιονδήποτε τρόπο εντρυφήσει στα πεπραγμένα της μουσικής εκπαίδευσης, δείχνουν έντονα την τάση να αναγνωρίζουν τα συναισθήματα της ευτυχίας (greater happiness) και της χαράς στις διαφορές των συνθέσεων μεταξύ μείζονας και ελάσσονας τονικότητας. Η διαπίστωση αυτή κατασταλάζει έγκριτα από το γεγονός, ότι παιδιά ηλικίας έξι έως επτά ετών ασυνείδητα συμπλέκουν και συσχετίζουν την μείζονα έκφραση μιας μουσικής ακολουθίας με συναισθήματα χαράς και ευτυχίας, την στιγμή που η αντίστοιχη ικανότητα συσχετισμού της ελάσσονας έκφρασης με αρνητικά συναισθήματα όπως η θλίψη παρατηρείται γενικά σε παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας. Στο φάσμα των ερευνητικών ευρημάτων προστίθεται το επιστημονικό συμπέρασμα, ότι κάθε παιδί που έχει λάβει κάποια μορφή μουσικής εκπαίδευσης, είτε με την εκμάθηση κάποιου μουσικού οργάνου, είτε με τη συμμετοχή σε χορωδία συνομηλίκων, σε μουσικό σύνολο, σε μουσική θεατρική παράσταση κλπ, είναι σε θέση να επικυρώσει και να προσχωρήσει χωρίς ιδιαίτερη προσπάθεια ή δυσκολία στην αναγνώριση συναισθημάτων σε κείμενα και εικόνες από εκείνο που δεν έχει καμία επαφή με τη μουσική, αν και δεν αποκλείεται ολοσχερώς η επίδραση του δείκτη IQ σε αυτά τα αποτελέσματα (Kim et al., 2018:440-453).

- Συναισθηματική ρύθμιση (ικανότητα ελέγχου των συναισθημάτων):
Προγράμματα εκπαίδευσης παιδοκεντρικής κατεύθυνσης που στόχευαν στην επαφή και την εντρύφηση των παιδιών με τις τέχνες ώθησαν τα τελευταία στο να ιδιοποιηθούν, να αποδεχθούν και να ελέγξουν καλύτερα και σε μεγαλύτερο βαθμό το άθροισμα των συναισθημάτων τους (θετικά και αρνητικά), συγκριτικά με τα παιδιά εκείνα που ακολουθούσαν την τυπική δασκαλοκεντρική κατεύθυνση της εκπαίδευσης (Brown & Sax, 2013:337-346).

Οι μελέτες των Jacobi (2012:68-74), Pellitteri, Stern, Nakhuita (1999:25-29) και Edgar (2013:28-36) τεκμηριώνουν τη θεώρηση πως η οποιασδήποτε ισχύς μουσική αγωγή τόσο στην πρωτοβάθμια και όσο και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση δρα ενισχυτικά και εποικοδομητικά στην ανάταση και πλάτυνση των συναισθηματικών δεξιοτήτων ενός παιδιού, οι οποίες κατανέμονται σε ενδοπροσωπικές και διαπροσωπικές. Οι ενδοπροσωπικές δεξιότητες αναφέρονται εύστοχα στην ικανότητα του κάθε ανθρώπου να ανιχνεύει, να αποδέχεται και να διαχειρίζεται τα προσωπικά του συναισθήματα, με περίβλημα την ανεκτικότητα, την αυτοεκτίμηση, την διαλλακτικότητα, την υπευθυνότητα, την χαλιναγώγηση των παρορμητικών τάσεων (αυτοέλεγχος), η κριτική σκέψη, η δημιουργική του διάθεση και η ευθυκρισία.

Από την άλλη μεριά, οι διαπροσωπικές δεξιότητες συνυφαίνουν την ικανότητα του ανθρώπου να διακρίνει, να εντοπίζει, να αντιλαμβάνεται και να αναγνωρίζει τα συναισθήματα των άλλων, με σύμμαχο ικανότητες όπως η ευελιξία συνεργασίας, η αίσθηση του ανήκειν, η ενσυναίσθηση και η ενεργητική ακρόαση (active listening), που κατά τον εκπρόσωπο της ανθρωπιστικής ψυχολογίας Carl Rogers (1902-1987) δηλώνει την επικέντρωση κάποιου στο λεκτικό, μη λεκτικό και συναισθηματικό περιεχόμενο της έκφρασης ή των μορφασμών του συνομιλητή για ανατροφοδότηση του πρώτου ομιλητή και επίλυση παρερμηνειών, παρεξηγήσεων, συγκρούσεων και διαφορών (ακούω, προτείνω, συνοδεύω). Έτσι ο συνομιλητής ακούει όχι μόνο ή όχι απλώς έναν καταγισμό λέξεων και φθόγγων αλλά και τα συναισθήματα και το βαθύτερο νόημα όσων δεν έχουν ανοιχτά ειπωθεί αλλά υπονοηθεί κάτω από την συνειδητή πρόθεση του ομιλητή (μέθοδος focusing).

Οι ίδιοι ερευνητές για την εύρυνση και επαύξηση των προαναφερθέντων δεξιοτήτων υπογραμμίζουν τα εξής:

- Με την ομαδοσυνεργατική και συνεπικουρικά με την υπόλοιπη τάξη το παιδί αρχίζει να μαθαίνει και να εκδηλώνει τον σεβασμό του για τις απόψεις των άλλων κατανοώντας σε μικρό ή μεγάλο βαθμό τον πυρήνα αυτών των σκέψεων, φέρουν την ευθύνη και τις συνέπειες για τις πράξεις του, ενδυναμώνοντας ταυτόχρονα την αυτοεκτίμηση, την αυτοπεποίθηση και την κριτική σκέψη του.
- Ο μουσικός αυτοσχεδιασμός (σκετς, τραγούδι, χορός κλπ) συμβάλλει στο άνοιγμα και την εξερεύνηση της προσωπικότητας του παιδιού με την εκδήλωση της συναισθηματικής του κατάστασης και την παράλληλη μείωση της αμυντικής του στάσης απέναντι στα παιδιά της τάξης και τους άλλους. Με αυτόν τον τρόπο, αρχίζει να δεσπόζει στο παιδί το αίσθημα της ευαισθητοποίησης, η ελευθερία έκφρασης και η εμπιστοσύνη στις δυνάμεις του για τις εναλλαγές σε ρόλους και θέσεις από την ανάμειξη του σε μουσικά σύνολα, στο πώς να ακούει και να δέχεται τις υποδείξεις των άλλων, επιδεικνύοντας σεβασμό και αλληλεγγύη σε ένα ψυχολογικά ασφαλές κλίμα μάθησης.
- Κάθε δράση σύνδεσης της μουσικής με τα συναισθήματα επιτείνει την διαδικασία εμπλουτισμού του συναισθηματικού λεξιλογίου του παιδιού, ώστε να εξωτερικεύει ελεύθερα και απρόσκοπτα τα συναισθήματα του σε μια υποστηρικτική και εξελικτική διαδικασία ανταλλαγής συναισθημάτων, κατά την οποία το παιδί αισθάνεται ότι έχει ακουστεί με αποδοχή και κατανόηση.

Τέλος η ευδοκίμηση και εμπάθунση των συναισθηματικών δεξιοτήτων του παιδιού διευθετείται βαθμηδόν και στη περίπτωση συγκρότησης μικρών ομάδων παιδιών σε σχολικές τάξεις που αποφασίζουν να ορίσουν ένα κοινό συναίσθημα για την δημιουργία μιας μουσικής σύνθεσης που θα το οριοθετεί χωρίς να το ονοματίζει, την στιγμή που η υπόλοιπη τάξη θα προσπαθεί επιτυχώς να μαντέψει το συναίσθημα αυτό.

Καταλήγοντας στο κεφάλαιο αυτό, αξίζει να επισημειωθεί η αμφίδρομη πορεία και κατεύθυνση της συναισθηματικής νοημοσύνης του ανθρώπου στην ενασχόληση με τη μουσική υπό το πρίσμα των επωφελών πλεονεκτημάτων για την ποιότητα της μουσικής έκφρασης από την σύνδεση και την αλληλουχία στοιχείων μουσικής δομής με συγκεκριμένα συναισθήματα, όπως λύπη, θυμός, χαρά και φόβος που σχετίζονται με καθορισμένα «προσταγή» μουσικής έκφρασης. Η χαρά για παράδειγμα διανθίζεται μουσικά από την ένταση, την ψηλή ταχύτητα και την άρθρωση staccato (εκτέλεση του

συνόλου των νοτών σε χρόνο συντομότερο από την αναγραφή στο πεντάγραμμα), ενώ η λύπη από χαμηλότερη ένταση, αργή ταχύτητα και άρθρωση legato (σύνδεση του συνόλου των νοτών με τρόπο ώστε να μην υπάρχει κενό από τη μετάβαση νότας προς νότα). Είναι αδιαμφισβήτητο γεγονός δε, ότι τόσο οι ακροατές μιας δεδομένης πολιτισμικής κουλτούρας προσανατολίζονται με σχετική ευχέρεια και επιδεξιότητα στην αποκωδικοποίηση μουσικών κομματιών με κοινούς ή ταυτόσημους συναισθηματικούς όρους, όσο και ένας μουσικός με την κατάλληλη προετοιμασία διδασκαλίας μπορεί να προσπορίσει στην τέχνη του την ικανότητα να «διαρρεύσει» επιμελώς μια γκάμα συναισθημάτων (Sloboda, 2005:58-74, και Lehmann, Sloboda και Woody, 2007:137-142). Βάσει των παραπάνω στοιχείων είναι εύλογο να αποτυπωθεί και να πιστωθεί η अपαρέργκλιτη συνεκτικότητα των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων μιας μουσικής σύνθεσης και των συναισθηματικών αποχρώσεων που αυτή αποφέρει ως αδιαπέραστη πηγή μουσικής έκφρασης.

4.6 Ψυχοσυναισθηματική αγωγή και δημιουργικότητα του παιδιού

Η μουσική είτε ως μέρος της εκπαιδευτικής διαδικασίας με το μάθημα της Μουσικής αγωγής, είτε ως μέρος ομαδικών μουσικών δραστηριοτήτων που περικλείουν την σύνθεση πρωτότυπων τραγουδιών και δραματοποίηση τους με εκφραστική ρυθμική κίνηση του σώματος και του προσώπου, δραματοποίηση ιστοριών και ζωγραφιών με ήχο από διάφορα όργανα όπως και η συσχέτιση της μουσικής με τις υπόλοιπες εικαστικές τέχνες αναδεικνύεται ο πλέον εναργής και επωφελής τρόπος για να θέσει το παιδί σε ισχύ την εφευρετικότητα, την κριτική και δημιουργική του σκέψη ασκώντας δίχως περιορισμούς την ικανότητα έκφρασης και αποσυμπίεσης των συναισθημάτων και των όποιων ανησυχιών του. Η παιδαγωγική πρακτική προώθησης της μουσικής μέσω παιγνιδιών δραστηριοτήτων στοχεύει σε ένα ρεπερτόριο ενεργειών που συγκροτούνται από διανοητικές, σωματικές και λεκτικές αλληλεπιδράσεις του παιδιού με συνομηλίκους και ενήλικες.

Αλληλεπιδράσεις κατά τις οποίες το παιδί ωθούμενο από τα εσωτερικά του κίνητρα, ανάγκες και επιθυμίες διεκδικεί επικοινωνιακά την έκφραση των συναισθημάτων και των ιδεών του, λύνει τα δεσμά της φαντασίας και ενδυναμώνει την αυτονομία του σε συνθήκες και καταστάσεις επίλυσης γνωστικών προβλημάτων και

θεμάτων, καθώς ταξινομεί τη μουσική ως μέσο αντίληψης και αναπαράστασης της πραγματικότητας και του κόσμου που καθρεφτίζει την συναισθηματική ζωή των άλλων ανθρώπων (Δαράκη, 1979:25-31).

Έτσι το παιδί επωάζει την αποκλίνουσα σκέψη και την αισθητική του καλλιέργεια, ισχυροποιώντας την πραγμάτωση μιας ισορροπημένης και δυναμικής προσωπικότητας με τις διαδικασίες αυτορρύθμισης, την εξάσκηση των κοινωνικών του δεξιοτήτων και την δοκιμή διαφόρων μεθόδων επικοινωνίας με στόχο την κοινωνική του ωρίμανση από την σύσταση μιας κουλτούρας συμμετοχικότητας του (συλλογική-ομαδική συμμετοχή) με τις άτυπες ομάδες συνομηλίκων σε μουσικές δράσεις και δραστηριότητες (χορωδία, διδασκαλία και οργάνωση μουσικών ομάδων κλπ) στα τεκταινόμενα του κοινωνικού σχηματισμού, την ομαδοσυνεργατική, την ευθύνη και την αλληλεπίδραση.

Η σχέση αλληλεπίδρασης του παιδιού με οποιασδήποτε μορφής μουσική ενασχόληση συνδράμει στη γενική αγωγή του, διαβλέποντας τους πραγματικούς στόχους της εκπαίδευσης. Και αυτό διότι, τα βιώματα, τα ερεθίσματα και οι μαθησιακές εμπειρίες των οποίων τα παιδιά προσχολικής ηλικίας θεμελιώνουν την δομή, την αναπτυχία, το εννοιολογικό περιεχόμενο κ.α. δεσπόζουν αναμφισβήτητα σημαίνουσες και γόνιμες για την διαμόρφωση του τρόπου και είδους προσέγγισης της μάθησης (κίνητρα, αντιδράσεις, συμπεριφορές κλπ). Επιπλέον συμβάλλουν δραστικά στην εκτύλιξη των τάσεων του παιδιού να μαθαίνει, να διερωτάται και να δοκιμάζει διαφορετικούς ρόλους με ανάπτυξη πρωτοβουλιών, να αναθεωρεί συλλογισμούς και να επιτυγχάνει τους στόχους του. Πώς; Με στρατηγικές, αναδίφηση ερεθισμάτων, την ευγενή άμιλλα (καλώς εννοούμενος ανταγωνισμός και συναγωνισμός) και τα πλάνα δράσης που καλείται το παιδί να συγκροτήσει από ένα εύρος επιλογών και εναλλακτικών για ανατροφοδότηση μέσω της μουσικής, των εικόνων, των λεκτικών μηνυμάτων, ώστε να επισφραγίσει περήφανο για τον εαυτό του έναν στίβο «άθλων» και μαθησιακών κατακτήσεων.

Είναι χαρακτηριστικό πως ο Ούγγρος συνθέτης, εθνομουσικολόγος και μουσικοπαιδαγωγός Zoltan Kodaly (1882 - 1967) πίστευε ακράδαντα, ότι το σύνολο των δεξιοτήτων και η ορθοφροσύνη του παιδιού για κάθε είδος τέχνης πρέπει να έχει αφετηρία το νηπιαγωγείο και απρόσκοπτη διαδρομή σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης,

παράλληλα με την εκμάθηση έντεχνης και παραδοσιακής λαϊκής μουσικής με εργαλείο το τραγούδι διαμέσου της φωνής, το πιο φυσικό, προσωπικό και ουσιαστικό όργανο του ανθρώπου για μουσική έκφραση. Ο ίδιος εξήρε την σημαντικότητα του δίφωνου τραγουδιού « a capella», με το οποίο τα παιδιά συντονίζονται τονικά ακούγοντας το ένα το άλλο για την επίρρωση της αντίληψης και κατανόησης της τονικότητας παρά το μονόφωνο τραγούδι με συνοδεία οποιουδήποτε μουσικού οργάνου. Στο μουσικοπαιδαγωγικό σύστημα Kodaly το τραγούδι παραβάλλεται με την φυσική ικανότητα ομιλίας και την καίρια γλωσσική εκπαίδευση χωρίς εξαιρέσεις, διαχωρισμούς ή αποκλεισμούς μερίδας ανθρώπων, που σε κάθε πολιτισμό, κάθε εποχή, σε κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συγκυρίες που στιγματίζαν λαούς και καθεστώτα αναγόταν στο κατεξοχήν προσφιλές και ενδιάθετο μέσο επικοινωνίας, εξωτερίκευσης συναισθηματικών πληροφοριών, νοημάτων και κοινωνικοποίησης του ανθρώπου μέσω μουσικών σχημάτων.

Καταλήγοντας θα υποστηρίζαμε, πως οποιαδήποτε μουσική εμπειρία από την απλή ακρόαση ενός τραγουδιού μέχρι την οργάνωση και προγραμματισμό μιας μουσικής παράστασης η μουσική διδάσκει στο παιδί όχι με την απόδοση στείρας εγκυκλοπαιδικής μάθησης αλλά με την ουσιώδη πλήρωση του πώς να ξεδιπλώσει ανενδοίαστα την φαντασία και τη δημιουργικότητα του σε μια πολυφωνική παραγωγή ιδεών και μεταφορά συναισθημάτων με σκοπό και πρόθεση την αυτοέκφραση, την αυτεπίγνωση και την κατάκτηση της αντίληψης, κατανόησης και αποκρυστάλλωσης του κόσμου γύρω του και της οριοθέτησης του σε αυτόν στο πλαίσιο της προσωπικής ανέλιξης του παιδιού.

Με την προαγωγή και επίταση της δημιουργικής διάθεσης από τη μουσική, το παιδί επικαρπώνεται τα οφέλη της δυνατότητας να σκέφτεται για τον εαυτό του, να προβάλλει μεγαλύτερη ευαισθησία, δεκτικότητα και αποφασιστικότητα στα δρώμενα της ζωής, να δείχνει μεγαλύτερο ενδιαφέρον και κλίση σε μη συμβατικούς ρόλους, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν ενεργεί και δεν ελέγχει τις πράξεις του αντανακλαστικά στα πρότυπα του κοινωνικού γίνεσθαι. Επιπροσθέτως τείνει ασυνείδητα να αυτοπροβάλλεται, αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες και δράσεις για εκπλήρωση των υποχρεώσεων του σε μια απόπειρα διεξόδου και αποδέσμευσης από τον εσωτερικό του εαυτό, τα άγχη, τις επιθυμίες, τα όνειρα, τους φόβους και τις ανησυχίες που παύουν να

είναι συμπιεσμένα. Μέσα από τις συγκεκριμένες διαδικασίες προωθείται εξελικτικά το εύρος των γνωστικών και γλωσσικών στοιχείων του παιδιού που σε συνδυασμό με την ευαισθητοποίηση της μουσικότητας και την διάχυση της δημιουργικότητας ο χρονοχρόνος του παιδιού μεταλλάσσεται και ανασχηματίζεται. Έτσι το παιδί βρίσκει πολλές ευκαιρίες ευχαρίστησης, ενθουσιασμού και ευθυμίας με τις οποίες τροφοδοτεί για ανανέωση τον εαυτό του.

Συμπεράσματα 4^{ου} κεφαλαίου

Η αμερικάνικη ένωση ψυχολόγων (American Psychological Association) επιστεγάζει τον ορισμό του συναισθήματος ως «ένα σύνθετο μοτίβο αντιδράσεων , το οποίο περιλαμβάνει βιωματικά (experiential), συμπεριφορικά (behavioral) και φυσιολογικά (physiological) στοιχεία». Παρόλα αυτά, κάποιος κοινά αποδεκτός, επακριβής και εντριβής ορισμός στην παγκόσμια επιστημονική κοινότητα για την διασαφήνιση του συναισθήματος ως ορισμού και έννοιας μέχρι σήμερα δεν υπάρχει.

Από την άλλη μεριά, κρίνεται σχεδόν αδιαμφισβήτητη και αδέκαστη η θεωρία που πρεσβεύει ότι το οποιοδήποτε συναίσθημα, όπως ο φόβος ή η λύπη, αποτελεί μια πολυδιάστατη και σύνθετη διεργασία αντίδρασης σε ένα γεγονός ή μια κατάσταση, η οποία παγιώνεται από τον τρόπο που ο κάθε άνθρωπος ξεχωριστά βιώνει, αποκωδικοποιεί και ερμηνεύει το γεγονός αυτό. Αν για παράδειγμα, κάποιος εκλάβει ένα γεγονός ως απειλή για τον ίδιο, τότε το συναίσθημα που θα τον κατακλύσει, δεν είναι άλλο από αυτό του φόβου.

Στη μέθεξη και διάπλαση του συναισθηματικού υπόβαθρου του ανθρώπου ιδιάζουσα σημασία και βαρύτητα έχουν οι τέχνες και κυρίως η μουσική, που επωμίζεται το ρόλο του διαμεσολαβητή για επικοινωνία και έκφραση του ψυχισμού, για καλλιέργεια της ευαισθησίας του ανθρώπου, ανάδειξη και αποδοχή του όποιου συναισθήματος, ικανότητα για ακρόαση, αισθητική εκτίμηση και διάνθισμα της ποιότητας της ζωής του ανθρώπου με εσωτερικότητα και συναισθηματική παιδεία. Για αυτούς τους λόγους, ειδικοί υποστηρίζουν ακράδαντα ότι η μουσική αγωγή και εκπαίδευση οφείλει να ξεκινάει από την παιδική ακόμα ηλικία, όταν δηλαδή οι ψυχοσυναισθηματικές, κοινωνικές, νοητικές και κινητικές δεξιότητες του παιδιού βρίσκονται σε εξελικτικό στάδιο.

Από την ασάλευτη και αδιάλειπτη σχέση της μουσικής με τον ψυχισμό του ανθρώπου δεν θα μπορούσε να παραλειφθεί η αξία και επήρεια της συναισθηματικής νοημοσύνης για την κατάκτηση της κοινωνικής ευαισθητοποίησης, της αυτεπίγνωσης, την ικανότητα για ανάληψη ευθυνών και συνεπειών στις επιλογές και αποφάσεις του ανθρώπου, τον αυτοέλεγχο και την επεξεργασία των κοινωνικών σχέσεων.

Κεφάλαιο 5

Επίλογος - προτάσεις

Με τα μουσικά δημιουργήματά του ανά τους αιώνες ο άνθρωπος έδωσε πρωτεύουσα ώθηση στην επικοινωνία του με τους άλλους, χρωματίζοντάς την με ιδιαίτερο ύφος και βαρύτητα, και επεκτείνοντας το πεδίο των προσωπικών και κοινωνικών εκδηλώσεων του στο να εξορκίσει κάθε φόβο, προβληματισμό και ανησυχία, να επικαλείται με θαυμασμό οτιδήποτε του αναπτέρωνε με καλαισθησία τον ψυχισμό. Να εκφράζει δηλαδή και να εκφράζεται, να ανακαλύπτει, να επεξεργάζεται και να αποκαλύπτει μια ανώτερη υπαρξιακά διάσταση του εαυτού του στην απόδοση της μουσικής με μιας μορφής λεκτικής και μη επικοινωνίας.

Η μουσική, δραστηριότητα που συγκλίνει στις επικοινωνιακές δυνατότητες και ανάγκες του ανθρώπου για κοινωνικότητα, ψυχική, συναισθηματική, δημιουργική έκφραση και ευφορία, σχετίζεται ευδόκιμα με εκείνες τις εγκεφαλικές λειτουργίες για την προώθηση πολλαπλών γνωστικών αποδόσεων και επάρκειας όπως για παράδειγμα η οπτικοχωρική αντίληψη, η μνήμη εργασίας, ο προγραμματισμός, η γλώσσα (κωδικοποίηση και προσδιορισμός ομιλίας) και οι αριθμητικές έννοιες (Shulkin & Raglan, 2014:154-178). Από την πρώτη κιάλας βρεφική ηλικία η μουσική διαδραματίζει σημαίνοντα ρόλο στη μέσωση του εύπλαστου εγκεφάλου των παιδιών με ευεργετικά αποτελέσματα για την υπόλοιπη ζωή τους (Suthers, L. & Niland, A. 2007:19-32).

Η επίδραση της μουσικής στην κοινωνικο-συναισθηματική αναπτυχή του παιδιού από τη βρεφική κιάλας ηλικία έχει προασπισθεί σθεναρά από μουσικοπαιδαγωγούς και ψυχολόγους, που διατείνονται ότι η μουσική συμπεριφορά και στάση είναι αυτή που προετοιμάζει τα θεμέλια για την αναπαραγωγή εκείνων των αδιατίμητων και πολύτιμων συμπεριφορών και εμπειριών στη ζωή του ανθρώπου για επικοινωνία, κατάκτηση της αυτογνωσίας και αυτοπεποίθησης, την καλλιέργεια της μουσικότητας και της μουσικής φαντασίας του μέσω της εξερεύνησης και του πειραματισμού με τη μουσική, την διάπλαση της ατομικής ταυτότητας ξεχωριστά και της ταυτότητας της ομάδας εν γένει.

Η καθιέρωση της μουσικής αγωγής στα καινοτόμα εκπαιδευτικά προγράμματα πλείστων χωρών ήδη από την προσχολική ηλικία συντάσσεται στην αποτύπωση δράσεων για την αρμονική και απρόσκοπτη ένταξη των μαθητών με οποιαδήποτε γλωσσική ή

πολιτισμική ιδιαιτερότητα για βελτίωση των όρων επικοινωνίας, μάθησης και αλληλεπίδρασης με τους υπόλοιπους μαθητές ενώνοντας με συνεκτική γραμμή το σχολείο με το κοινωνικό περιβάλλον που ανήκουν. Η αλληλεπίδραση αυτή επιτυγχάνεται μέσω α) των εκπαιδευτικών προγραμμάτων που συντάσσουν ειδικοί παιδαγωγοί της μουσικής με την επικουρία τοπικών ιδρυμάτων και οργανισμών, β) της ατομικής ή ομαδικής συμμετοχής μουσικών συνόλων σε φεστιβάλ κλπ, γ) της συνεργασίας με μουσικούς καλλιτέχνες σε δρώμενα για την απόκτηση νέων μουσικών βιωμάτων και εμπειριών, δ) της παρακολούθησης μουσικών παραστάσεων και συναυλιών, ε) της συμμετοχής σε εκπαιδευτικές επισκέψεις, μουσικά εργαστήρια για εξωσχολικές δραστηριότητες και στ) της δημιουργίας μουσικών, θεατρικών παραστάσεων, σκετς κλπ σε συνεργασία με πολιτιστικούς φορείς για την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς από την μεριά των μαθητών (Σταυρίδης, 2001:75-87).

Σε έρευνες επιπροσθέτως γίνεται εκτενής αναφορά στην προσωπική ευχαρίστηση και ψυχική ισορροπία που απολαμβάνει το παιδί με την συμμετοχή του στα δρώμενα της μουσικής αγωγής (μουσικό, θεατρικό παιχνίδι κλπ), καθώς υπεισέρχεται στη διαδικασία να συνειδητοποιήσει με ορθότητα την σημασία ανάληψης πρωτοβουλιών και ευθυνών στην εκπόνηση των δικών του ενεργειών μέσα από την ενδυνάμωση της προσοχής, των αντιληπτικών, οπτικοχωρικών και γνωστικών δεξιοτήτων του, της οργάνωσης και μνήμης του παιδιού (Γιάνναρης, 1995:43).

Ανακεφαλαιώνοντας θα λέγαμε πως η μουσική αγωγή οφείλει να διαδραματίζει αξιοσημείωτο αντίκτυπο στο σύγχρονο εκπαιδευτικό σύστημα με εντατικοποίηση της ένταξης της σε όλες τις βαθμίδες με διευρυμένη και άκρως δημιουργική εφαρμογή και φυσικά προσαρμοσμένη στα δεδομένα της πληθώρας των τεχνολογικών μέσων της εποχής. Η πρόοδος και η μετεξέλιξη των νέων τεχνολογιών ταραξεί συθέμελα την έννοια της παραδοσιακής, ίσως και παρωχημένης, εκπαιδευτικής διδασκαλίας στον τρόπο παράδοσης των μαθημάτων με μια πνοή αισθητικής αλλαγής για διερεύνηση και αναζήτηση διαφορετικών και ριζοσπαστικών πηγών κοινωνικής και ψυχοσυναισθηματικής παιδείας και καλλιέργειας, κάτι που η μουσική εκπαίδευση πρεσβεύει απόλυτα.

Αναφορές

- Αμαργιανάκης, Γ. (1996). *Το ήθος στη μουσική*. Μού.Σ.Α.
- Γιάνναρης, Γ. (1995). *Θεατρική αγωγή και παιχνίδι*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρης.
- Γκιζέλη, Β. (1987). *Δέκα μαθήματα κοινωνιολογίας*. Αθήνα: Επικαιρότητα Ο.Ε.
- Δαράκη, Π. (1979). *Η Αισθητική Αγωγή του παιδιού*. Αντιπαράλληλα. Αθήνα.
- Ιωαννίδης, Κ. (1973). *Ρυθμός και Αρμονία: Η Ουσία της Μουσικής και του Χορού στην Πλατωνική Παιδεία*. Λευκωσία-Κύπρος: Τυπογραφεία Ζάβαλλη.
- Καϊμάκης, Π. (2004). *Φιλοσοφία και Μουσική. Η μουσική στους Πυθαγορείους, τον Πλάτωνα, τον Αριστοτέλη και τον Πλωτίνο*. Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο.
- Κόνιαρη, Δ. (2001). *Μουσική, Εγκέφαλος και Μουσική Εκπαίδευση*. Μουσική εκπαίδευση.
- Μαντζίκος, Κ. Ν. (2015). *Η μουσική θεραπεύει*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις iWrite.
- Μιχαηλίδης, Σ. (1989). *Εγκυκλοπαίδεια της αρχαίας ελληνικής μουσικής*. Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- Οικονόμου, Χ. & Φερώνας, Α., (2006) *Οι εκτός των τειχών, Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες*, Αθήνα, Διόνικος.
- Παπαοικονόμου-Κηπουργού, Κ. (2007). *Η μουσική στην αρχαία Ελλάδα*. Αθήνα: Γεωργιάδης "Βιβλιοθήκη των Ελλήνων".
- Παπαζαρχής Α. (1991). *Η Μουσική στην Εκπαιδευτική διαδικασία. Θέματα παιδαγωγικής της Μουσικής, διδακτικής και μάθησης*. Κατερίνη: Εκδόσεις ΤΕΡΤΙΟΣ.
- Σέργη, Λ. (2003). *Προσχολική μουσική αγωγή: Η επίδραση της Μουσικής μέσα από τη Διαθεματική Μέθοδο Διδασκαλίας στην ανάπτυξη της προσωπικότητας των παιδιών*. Αθήνα: Gutenberg.
- Σράουφ, Α. (2000). *Συναισθηματική ανάπτυξη. Η οργάνωση της συναισθηματικής ζωής στα πρώιμα χρόνια* (Α.Βουλτσίδου, Μεταφρ. Επιμελ. Κριτικ.παρους). Αθήνα: Καστανιώτης.
- Στάμου, Λ. (2006). *Μουσική και παιδί*. Classical Music, I.
- Σταυρίδης, Μ. (2001). *Μουσική Αγωγή και Παιδεία. Σύγχρονες προσεγγίσεις και προοπτικές*. Αθήνα: Gutenberg.
- Τσαούσης, Δ. Γ., (1991) *Η κοινωνία του ανθρώπου*, Αθήνα, Gutenberg.
- Χάνσλικ, Ε. (2003). *Για το Ωραίο στη Μουσική* (Μ. Τσέτσος, Μεταφρ). Αθήνα: Εκδόσεις Εξάντας.

References

- Ahn, H. J. (2005). *Teachers Discussions of Emotion in Child Care Centers*. Early Childhood Education Journal, 32(4).
- Allport, G.W. (1954). *The nature of prejudice* Cambridge. MA: Addison-Wesley.
- Anderson, W.D. (1968). *Ethos and Education in Greek Music: The Evidence of Poetry and Philosophy*. Cambridge: Harvard University Press.
- Arnold, M. (1960). *Emotion and Personality*. New York : Columbia University Press.
- Baller, W. R., & Charles, D.C. (1961). *The Psychology of Human Growth and Development*.
- Best Start Resource Centre (2011). *Early Brain Development, Parent Knowledge in Ontario*. Toronto, Ontario: Best Start Resource Center.
- Blacking, J. (1973). *How musical is man?* University of Washington Press. Seattle.
- Borges, H., L. (1985). *Ο Δημιουργός*. Ύψιλον.
- Bryson, T.P., & Siegel, J.D. (2011). *The Whole-Brain Child: 12 Revolutionary Strategies to Nurture Your Child's Developing Mind, Survive Everyday Parenting Struggles, and Help Your Family Thrive*. Delacorte Press.
- Budd, M. (2001). *Music and the emotions: The philosophical theories*. London: Routledge.
- Cohen, J., Onanaku, N., Clothier, S., & Poppe, J. (2005). *Helping young children succeed. Strategies to Promote Early Childhood Social and Emotional Development*. Early Childhood-National Conference of State Legislatures.
- Cole, M. & Cole, R., S. (2002). *Η ανάπτυξη των παιδιών, γνωστική και ψυχοκινητική ανάπτυξη κατά τη νηπιακή και μέση παιδική ηλικία, Β' Τόμος, (Μ. Σόλμαν, Μεταφρ.)* Αθήνα. Τυπωθήτω, Γιώργος, Δ.
- Coleman, D. (1998). *Η συναισθηματική νοημοσύνη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Davies, S. (1994). *Musical Meaning and Expression*. New York: Cornell University Press.
- Devries, R., Reese-Learned, H., & Morgan, P., (1991), *Sociomoral development in direct-instruction, eclectic and constructivist kindergartens: A study of children's enacted interpersonal understanding*, Early Childhood Research Quarterly, USA, Elsevier Inc.
- Drever, J. (1952). *A Dictionary of Psychology*. Penguin Reference Books, Penguin Books.

- Eerola, T. (2018). *Music and Emotions*. In R. Bader (Ed.), Springer Handbook of Systematic Musicology. Springer-Verlag.
- Eisenberg, N. & Fabes, R. A. (Eds) (1992). *Emotion and its Regulation In Early Development*. San Francisco: Jossey Bass.
- Elias, M.J., Arnold, H., Hussey, C.S. (2002). *EQ + IQ: Best Leadership Practices for Caring and Successful Schools*. Corwin press.
- Hallam, S. (2007). *The Power of music: its impact on the intellectual, social and personal development of children and young people*. International Society for Music Education.
- Henderson, I. (1957). *Ancient Greek Music*. Oxford University Press.
- Hilgard, E.R. (1957). *Introduction to Psychology*. New York: Harcourt, Brace and Company.
- Gallahue, L. D., (2002). *Αναπτυξιακή Φυσική Αγωγή για τα σημερινά παιδιά*. (Χ. Ευαγγελινού Χ. – Α. Παππά, Μεταφρ-Επιμेल.) Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Jacobi, B. S. (2012). *Opportunities for socioemotional learning in music classrooms*. Music Educators Journal, 99(2).
- Jaeger, W. (1971). *Παιδεία Β΄*. (Γ. Βερροίου, Μεταφρ.) Αθήνα: Εκδόσεις Παιδεία.
- Juslin P.N., & Zentner M.R. (2002). *Current trends in the study of music and emotion: Overture*. Musicae Scientiae, Special Issue.
- Kraut, R. (1997). *Aristotle Politics Books VII and VIII Translated with a Commentary by Richard Kraut*. 2nd edition. Oxford: Carledon Press.
- Lehmann, A. C., Sloboda, J. A., & Woody, R. H. (2007). *Psychology for Musicians*. New York: Oxford University Press.
- Mai, J.K., Asshauer, J., & Παξινοῦ, Γ. (2008). *Άτλας του εγκεφάλου του ανθρώπου*. (Α.Α. Καραμανλίδης, Μεταφρ.) Αθήνα: Ιατρικές Εκδόσεις Π. Χ. Πασχαλίδης.
- Malone, T.W., & Lepper., M.R. (1987). *Making Learning Fun: A Taxonomy of Intrinsic Motivations for Learning*, in R. E. Snow & M. J. Farr(Eds.), *Aptitude, Learning and Instruction (Vol.3)*: Lawrence Erlbaum Associates.
- McClellan, R. (1997). *Οι θεραπευτικές δυνάμεις της μουσικής*. (Ε. Πέππα, Μεταφρ.) Αθήνα: Fagotto.
- McFerran, K. & Elefant, C. (2012). *A Fresh Look at Music Therapy in Special Education*. In G.E. McPherson & G.F. Welch (Eds.), *The Oxford Handbook of Music Education (2)*. Oxford: Oxford University Press.

- Miller, E. K. (2000). *The prefrontal cortex and cognitive control*. Nat Rev Neurosci.
- Neubecker, A. I. (1986). *Η μουσική στην Αρχαία Ελλάδα*. (Μ. Σιμώτα- Φιδετζή, Μεταφρ.) Αθήνα: Οδυσσέας.
- Pellitteri, J., Stern, R., & Nakhuita, L. (1999). *Music: The sounds of emotional intelligence*. Voices from the Middle, 7(1) .
- Randall, W.M., & Rickard, N.S. (2013). *Development and trial of a mobile experience sampling method (meSM) for personal music listening*. Music Percept, 31(2).
- Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). *Emotional intelligence. Imagination, Cognition, and Personality*.
- Sigelman, C.K., & Rider, E.A. (2009). *Life-Span, Human Development*. Belmont: Wadsworth.
- Sherwood, L. (2012). *Introduction to Human Physiology*. Pacific Grove: Brooks/ Cole.
- Shulkin, J. & Raglan, G. (2014). *The evolution of music and human social capability*. Frontiers in Neuroscience, 8 (292), 1-3.
- Sloboda, J. (2005). *Exploring the musical mind*. Oxford: OUP.
- Small, C. (1983). *Μουσική-Κοινωνία-Εκπαίδευση*. (Μ. Γρηγορίου, Μεταφρ.) Αθήνα: Νεφέλη.
- Stamou, L. (2002). *Plato and Aristotle on music and music education: Lessons from ancient Greece*. International Journal of Music Education.
- Stuss, D.T. , Benson, D.F. (1986). *The frontal lobes*. New York : Raven Press.
- Suthers, L. & Niland, A. (2007). *“An exploration of young children’s engagement with music experiences” in Listen to their Voices. Research and Practice in Early childhood Music*, Waterloo, ON: Canadian Music Educators’ Association.
- Weinberger, N. M., McKenna, T. M. (1988). *Sensitivity of single neurons in auditory cortex to contour: toward a neurophysiology of music perception*. Music Percept. Wexler, B., (2008) *Brain and Culture:Neurobiology, ideology, and social change*, USA, MIT Press.
- West, M. L. (1999). *Αρχαία Ελληνική Μουσική* (Στ. Κομνηνού, Μεταφρ.) Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα.
- Wexler, B., (2008) *Brain and Culture:Neurobiology, ideology, and social change*, USA, MIT Press.

Ηλεκτρονικές πηγές

Κωστόπουλος Σ, Οικονόμου Α. (2004) *Ανάπτυξη του εγκεφάλου και ψυχοφάρμακα στην παιδική ηλικία* : <http://www.encephalos.gr/full/41-4-01g.htm>

Παπαδοπούλου, Ζ. (2003). *Μουσική και ψυχοσωματική αγωγή στην Αρχαία Ελλάδα*.

Απόσπασμα από Google Scholar.

<http://www.ekivolos.gr/Mousikh%20kai%20psyxoswmatikh%20agwgh%20sthn%20Archaia%20Ellada.pdf>

Bailey, R. (2010) *Anatomy of the Brain*: <https://www.thoughtco.com/anatomy-of-the-brain-373479>

Brown, E. D., & Sax, K. L. (2013). *Arts enrichment and preschool emotions for low-income children at risk. Early Childhood Research Quarterly, 28(2)*
<https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2012.08.00>

Edgar, S. N. (2013). *Introducing social emotional learning to music education professional development. Applications of Research in Music Education, 31(2)* doi:
10.1177/8755123313480508.

Kim, H.-S., & Kim, H.-S. (2018). *Effect of a musical instrument performance program on emotional intelligence, anxiety, and aggression in Korean elementary school children. Psychology of Music, 46(3)*.

<https://doi.org/10.1177/0305735617729028>
